

האוניברסיטה הפתוחה

10485

סיכום ממוקד

פרקים בסוציולוגיה של החינוך

(שעורים מוקלטים של דורון ועמרי)

אביב 2018ב׳

נינט הלל

יחידה 1 סוציולוגיה של החינוך- מבוא

מהי סוציולוגיה?

הסוציולוגיה היא תחום שהוא חלק ממדעי החברה.
הסוציולוגיה חוקרת פרטים, חברות, יחסי גומלין בין בני אדם, הליכים חברתיים, מוסגות חברתיים. הכוונה היא לתחום חיים שמוסדר ע"י נורמות מסוימות, עקרונות התנהגות מסוימים כמו מוסד המשפחה, מוסד החינוך, מוסד המשפט ועוד...
כאשר סוציולוג מתמקד במערכת היחסים שבין הפרט לבין הקבוצה החברתית, בין הפרט לבין הפרטים האחרים, בין קבוצות שונות אלו לאלו, כשאנחנו אומרים קבוצה חברתית, אנחנו מתכוונים למשפחה, כיתת לימוד, מדינה, מפלגה ועוד... והמטרה המרכזית של הסוציולוג, היא להבין מהם היסודות, מהם הגורמים להתהוותה של החברה, כיצד היא שומרת את עצמה? כיצד היא נשמרת? כיצד היא משתנה? באלו אופנים חברות שונות אלו מאלו?
הסוציולוג נמצא בכל תחומי החיים. זהו אחד המאפיינים הבולטים ביותר של הסוציולוגיה. העובדה שהיא חוקרת כל דבר, לכן היא חוקרת דת, פוליטיקה, עדות, ארגונים, חינוך, תרבות ועוד...
הסוציולוג הרבה פעמים משול לסקרן, בכל מקום, בכל זירה שבה יש יחסים בין בני אדם, שבה יש אינטראקציות בין אנשים, שם יהיה הסוציולוג.
הסוציולוגיה מתעניינת גם בתחום החינוך.

דרך המחקר הסוציולוגי

דרך המחקר הסוציולוגי מתבססת על אופי החשיבה המדעית, ז"א, הסוציולוגיה החלה מאמצע המאה ה-19, מבקשת להיות מדע ככל המדעים ולכן גם אופי המחקר הסוציולוגי הולם את אופי החשיבה המדעית. ויש כמה מאפיינים או עקרונות שמאפיינים את דרך החשיבה המדעית והסוציולוגית.
סקרנות: דרך המחקר הסוציולוגית בנויה בראש ובראשונה על סקרנות. זאת נקודת מוצא של כל חוקר. הסקרנות מניעה את החוקר לצאת לשדה החברתי, היא זאת שגורמת לחוקר לשאול שאלות על החברה, להתעניין, להסתקרן, לרצות להבין מה עומד מאחורי תופעות חברתיות שונות ולבצע מחקר.
ספקנות: מעבר לסקרנות, המחקר המדעי מתאפיין גם בספקנות, בהטלת ספק. כלומר החוקר/הסוציולוג, שואל שאלות לגבי כל דבר, הוא מטיל ספק בכל תופעה שאותה הוא חוקר, הוא מטיל ספק בכל "אמת" שאותה הוא גילה. ז"א, לא משנה כמה פעמים צופים בתופעה מסוימת ומחליטים שהיא אמתית ומייצגת איזשהו אמת מסוימת, החוקר חייב להמשיך ולהטיל בה ספק. מטרת המחקר היא תמיד להמשיך ולשאול שאלות, גם על דברים שהם "מובן מאליו".
אובייקטיביות: מעבר לסקרנות וספקנות, המדען/הסוציולוג, צריך להתאפיין גם באובייקטיביות עד כמה שהדבר אפשרי. כשאנחנו מדברים על מחקר סוציולוגי, המאפיין הזה הופך להיות קריטי במיוחד, בעצם כל אחד ממדעי החברה מאוד מושפע מהחוקר, מהתפיסות האידיאולוגיות של החוקר. למרות שזה בלתי אפשרי, המטרה היא בכל זאת לנסות ולנטרל כמה שאפשר את המחקר מההשפעות האלו, כדי שהמחקר יהיה כמה שיותר שלם ואובייקטיבי.
אחד הביקורות שיש על מדעי החברה וכלפי הסוציולוגיה, היא שהמדעים הללו אידיאולוגים מידי. יש לא מעט מקרים שניתן לראות שהחוקרים/ההוגים קצת מטשטשים את הגבול שבין המדע לבין האידיאולוגיה שבה הם מאמינים.
הסקת מסקנות אמפיריות (מחקריות): המחקר המדעי נעשה במטרה להסיק ממנו מסקנות שניתן יהיה ללמוד ממנו. במקרה של הסוציולוגיה, המסקנות קשורות לחברה ולחיים החברתיים. המחקר המדעי הסוציולוגי נעשה כדי שניתן יהי ללמוד ממנו על החברה. הסוציולוגיה שואפת שמסקנות החקר יהיו על כמה שיותר אנשים, שהם לא יהיו מוגבלות לקבוצה חברתית אחת קטנה, אלא מסקנות משמעותיות על תופעות חברתיות מרכזיות שמשולבים בשגרת חיינו.

החינוך ומאפייניו

חקר החינוך מאופיין בשני דברים מרכזיים.

- **העובדה שהחינוך הוא תחום ידע רב תחומי**. כלומר, אינטר-דיסציפלינרי (דיסציפלינה זה תחום דעת) תחום שניזון מפילוסופיות שונות ומרובות כגון: פילוסופיה, פסיכולוגיה, היסטוריה, סוציולוגיה וכלכלה. כל התחומים האלה משפיעים על החינוך, מפרים ומזינים אותו, נכללים בו ולכן כשלומדים חינוך, לומדים גם פסיכולוגיה בחינוך, פילוסופיה בחינוך וגם סוציולוגיה בחינוך. כל התחומים הללו נכללים בתוך תחום הידע הזה.
- **העובדה שהחינוך הוא תחום ידע יישומי**. כלומר, תחום ששואף לתת תשובות לשאלות שונות המאפיינות את התהליך החינוכי. שאלות ספציפיות שכל מחנך, פדגוג וכל מי שעוסק בחינוך, שואל את עצמו ורוצה להגיע לתשובות כגון: "מה עושים כאשר ילדים רבים?" "איך פותרים סכסוכים בין ילדים?" "איך פותרים תופעות כמו חרם?" "איך גורמים לילדים להסתקרן?" "איך גורמים להם להיות מעורבים יותר במה שנעשה בכיתה?" ועוד... אלו שאלות שאיש חינוך נתקל בהם במסגרת שיגרת עבודתו והתחום הזה שנקרא חינוך "חקר החינוך" מבקש להעניק לו תשובות ולתת לאנשי החינוך כלים שיאפשרו להם לבצע את עבודתם בצורה הטובה ביותר.

זוויות הניתוח בחקר החינוך

בכל פעם שאנשי חינוך מבקשים ליצור מדיניות חינוכית או ליצור תכנית חינוכית מסוימת, הם צריכים לקחת בחשבון את כל תחומי הידע. כל הזוויות הללו נלקחות בחשבון כדי לגבש עמדה לגבי אותה תכנית או אותה רפורמה חינוכית. ישנם 5 תחומים לקבלת ההחלטות וכל אחת מהן באה לידי ביטוי כשרוצים לקבל החלטה לגבי מדיניות חינוכית.

הזווית הכלכלית: הזווית הכלכלית מתמקדת בייחס שבין **התשומות לתפוקות**. או במילים אחרות, עלות מול תועלת. **התשומות** הן מה שנכנס למערכת החינוך. כדי להוציא לפועל תכנית מסוימת, מדיניות מסוימת. תשומות יכולות להיות פיזיות כגון: כסף, תקציבים, ציוד, מחשבים ועוד. ישנם גם תשומות מופשטות כגון: ידע של מורים, תפיסות הוראה, רגישות, תשומת לב ועוד. תשומות זה מה שהמערכת מכניסה ומשקיעה כדי ליצור מדיניות, תכנית ורפורמה חינוכית מסוימת. **התפוקות** הם למעשה מה שיוצא, מה שהמערכת מפיקה, מרוויחה מההשקעה הזאת. אם התשומות או העלויות, מוגדרות כהשקעה כספית, בבניית כיתות, בבניית בתי ספר, תשלומים למורים, הכנת תשתיות פיזיות, מחשבים ועוד, התפוקות או התועלות יוגדרו בדרך כלל להעלאת ההישגים, שיפור הישגים לימודיים, הנחלה של ערכים מסוימים ועוד.

הזווית הפוליטית: במציאות של מערכת החינוך הישראלית שמנוהלת ונשלטת כמעט לחלוטין ע"י משרד החינוך, על ידי הממשלה והמדינה, כמעט כל המערכת החינוכית הישראלית היא ציבורית ולכן בהקשר שלנו, בוודאי רלוונטי לשאול מה היתרונות הפוליטיות של תכנית חינוכית או רפורמה מסוימת. איזה רווח פוליטי עשוי להיות מושג בהחלטה של התכנית? אלו גורמים פוליטיים ירוויחו או עשויים להרוויח מהפעלתה של התכנית? אלו גורמים פוליטיים אולי עלולים להפסיד בעקבות ההחלטה של התוכנית הזאת? אלו קבוצות חברתיות יהיו מרוצות יותר ואלו פחות? מי יהיה בעד ומי יהיה נגד? מה יהיו ההשלכות של התמיכה או ההתנגדות מבחינה פוליטית? יש כל מיני שיקולים שקשורים לשדה הפוליטי שהם בהחלט רלוונטיים במיוחד במערכות החינוך.

הזווית הפסיכולוגית: הזווית הפסיכולוגית בהקשר החינוכי, מתמקד בדרך כלל בתלמיד היחיד, בפרט. כלומר, היא לוקחת בחשבון את היכולת ההתפתחותית שלו, את הגיל שלו, כל מיני סוגיות קוגניטיביות כאלה ואחרות שעשויות להיות קשורות לאותה תכנית או לאותה רפורמה. למשל, בנושא יום לימודים ארוך, השאלה הפסיכולוגית תהיה "האם ילד צעיר בכיתה א' מסוגל לשהות זמן ארוך מחוץ לביתו?" "האם הדבר עלול לפגוע בהתפתחות הקוגניטיבית שלו או בהתפתחות החברתית שלו?" "האם הדבר הזה עלול לגרום לו

לבעיות רגשיות?" כלומר, הניתוק הארוך מהבית, מהמשפחה או שאולי זה דווקא דבר טוב. אולי השהות במחיצת בני גילו דווקא תסייע לו בתהליכי החיברות שלו, ז"א, אלה הם סוגיות פסיכולוגיות שמלוות כל תכנית חינוכית שמוצעת. בדרך כלל נראה שהסוגיות הפסיכולוגיות קשורות לילד, לתלמיד אבל לפעמים יש פרטים אחרים בתוך המערכת שיכולים להיות רלוונטיים כגון המורים ואז נשאל :כיצד הרפורמה הזאת משפיעה על תחושת שביעות הרצון של המורים או על תחושת השחיקה שלהם בעבודתם, המסוגלות שלהם ועוד...

הזווית הסוציולוגית: כאשר רוצים ליצור תכנית חינוכית כלשהי, הסוציולוגיה מנתחת את החינוך כתופעה חברתית, תופעה שמורכבת מייחסים חברתיים, מפעילות גומלין בין פרטים וקבוצות והמוקד של הזווית הסוציולוגית יהיה בדרך כלל ביכולת של מערכת החינוך לקחת חלק בתהליך החיברות, או בלועזית "סוציאליזציה" . תהליך החיברות הוא למעשה תהליך שבו הפרט לומד את הערכים, הנורמות והכללים של החברה שבה הוא חי. תהליך החיברות הוא תהליך שבו אנו לומדים להיות חלק מהחברה. זהו תהליך למידה מאוד משמעותי שמתרחש מיום לידתנו ועד יום מותנו. החלק המרכזי והמשמעותי של תהליך החיברות מתבצע בילדות ובנעורים, לכן הזווית הסוציולוגית מתעניינת מאוד באופן שבו ביה"ס - הפרט, מערכת החינוך - הכלל, לוקחים חלק בתהליך החיברות. הכוונה היא, עד כמה ביה"ס תורם ללימוד הערכים החברתיים, הנורמות החברתיות ותפוסי התנהגות המקובלים בחברה מסוימת.

הזווית הפילוסופית: הזווית הפילוסופית היא זווית יותר עקרונית, יותר כללית. השיקולים הם שיקולים של ערכים ומוסריות. כלומר, זאת זווית ששואלת שאלות ערכיות ומוסריות בקשר לחינוך, בקשר לאותה תכנית. למשל "האם נכון לנתק את הילד זמן ממושך ממשפחתו? " "האם יותר טוב לו בבית הספר?" "האם הוא זה שצריך לקבל את ההחלטה לגבי גורלו הלימודי?" " למי יש את הזכות לגבי העקרונות המוסריות שמתקבלות בחינוך?" "על מי מוטלת האחריות של חינוך הילדים?" "האם היא מוטלת על המדינה? האם הילדים באחריות ההורים?" אלה שאלות עקרוניות, שאלות פילוסופיות והן נשאלות ע"י חוקרי חינוך.

פרדיגמות הסוציולוגיות ותרומתן למחקר בחינוך.

כשאנחנו מדברים על ניתוח סוציולוגי או הבנה סוציולוגית של נושא מסוים, אין הבנה אחת ואין דרך אחת לנתח כל סוגיה. הסוציולוגיה למעשה מחולקת לכמה תפיסות, כמה גישות שכל אחת מהן רואה את החברה בצורה אחרת, כל אחת מהן מנתחת תופעות חברתיות בצורה שונה ולפעמים אפילו מנוגדת.
ישנן 4 תפיסות עולם גדולות, 4 פרדיגמות שמנתחות את המציאות החברתית שמפעיל אותנו בחיי היום יום. כמו למשל: מהי נקודת המוצא? מהי הנחת המוצא הבסיסית של ההתנהלות האנושית? מה מסביר את יחסי הגומלין בהתנהלות אנושית? מה מסביר את יחסי הגומלין הבסיסיים? מה גורם לשיתוף פעולה ומה גורם לאנשים לריב? מה הבסיס ללגיטימציה החברתית? מדוע אנחנו נותנים למוסדות השולטים בנו את הזכות לשלוט בנו? מדוע אנחנו מקיימים חוקים? וכמובן, מהי מידת ההרמוניה והשותפות בחברה?

הדגם הסטרוקטורלי - פונקציונלי: זאת פרדיגמה מאקרו חברתית אשר בוחנת את החברה ע"פ המבנים הרחבים שלה, ע"פ כוחם של המוסדות החברתיים ועל האופן שבו הם שומרים על הסדר החברתי.
לדגם זה יש 3 נקודות מוצא:

- **הדגם הפונקציונלי מנסה לזהות את הגורמים התורמים ליציבות החברה ומוסדותיה.** הפונקציונליסטים מניחים שאם החברה האנושית מתקיימת ומצליחה "לשמר" את עצמה, למרות שהחברה מורכבת מקבוצות שונות בעלי אינטרסים שונים - יש סיבה לכך ולכן סוציולוגים פונקציונליסטים יבקשו לחקור ולהבין מה גורם לחברה להתקיים כחברה? וכיצד האחידות החברתית הזו נשמרת?

- **הדגם הפונקציונלי מדמה את החברה לאורגניזם (יצור חי)**, בדיוק כמו שלכל איבר בגוף יש תפקיד, בין אם הוא תפקיד חשוב או פחות חשוב, על כל אחד מהאיברים למלא את תפקידו במטרה שהגוף יתפקד. כך גם החברה. החברה היא מערכת שכל חלקיה קשורים זה בזה ועל מנת שהחברה תתפקד ותמשיך להתקיים, על כל אחד מהחלקים למלא את תפקידו ולתרום להמשכיות וליציבות החברה.

- **הדגם הפונקציונלי מעמיד במרכזו את קיומה של חברה על ידי קונצנזוס (הסכמה), יציבות וסולידריות.** הפונקציונליסטים מניחים שלכל חברה יש נורמות וערכים שיש הסכמה רחבה לגביהם. הכוונה היא שחלק מהסולידריות החברתית שבני האדם פועלים ביחד כחברה, היא בעובדה שהם מסכימים, שיש ביניהם קונצנזוס על הערכים המרכזיים.

ההנחה היא, כדי שהחברה תתקיים היא צריכה למלא מספר פונקציות.
צרכי החברה מחולקים ל-4 חלקים:
<u>הסתגלות לתנאים פיזיים</u>- באמצעות המוסד הכלכלי.
<u>קביעת מטרות והשגתן</u>- באמצעות המוסד הפוליטי.
<u>אינטגרציה ותיאום בין חברים</u>- באמצעות המוסד המשפחתי, החינוכי והריבודי.
<u>אימוץ ערכים בסיסיים של החברה</u>- באמצעות המוסד התרבותי.
מילוי צרכים אלה מחייב חלוקת תפקידים שבה כל חלק בחברה תורם את חלקו. ברגע שחלק אחד אינו תורם, הוא מחבל בחברה ולכן הוא יוכחד.
ביקורת: לא תמיד אפשר להסביר את קיומן של מערכות חברתיות באמצעות תרומתן לכלל החברה. דברי הביקורת הן בעיקר נגד הנחות היסוד:
= קונצנזוס רחב בנוגע לערכים ויעדים מרכזיים של החברה.
= הדגם מדגיש את חשיבות מנגנוני הפיקוח החברתי.
= המעטה מכוחם של מנגנוני הכפייה.

דגם הקונפליקט: דגם זה נוצר מתוך התנגדות לרעיונות המרכזיים של הדגם הפונקציונאלי.
פרדיגמת הקונפליקט, היא פרדיגמה מאקרו חברתית אשר בוחנת את החברה ע"פ המבנים הרחבים שלה וע"פ כוחם של המוסדות החברתיים ועל האופן שבו הם כופים את עצמם על הפרט.
דגם הקונפליקט רואה את המציאות החברתית כשדה קרב, החברה היא זירת מאבקים תמידית שבה קבוצות שונות נאבקות על המשאבים החברתיים כגון: כסף, רכוש, עוצמה פוליטית ועוד...
נקודות המוצא של דגם זה הם:

- **הסדר החברתי הקיים הוא פרי הצלחתה של קבוצה חברתית מסוימת.** הקבוצה הדומיננטית, החזקה, שולטת על קבוצות אחרות וכופה עליהן את ערכיה, החלטותיה והאינטרסים שלה. המאבק הזה מוכרע בכל שלב. תמיד יש קבוצה מסוימת שמצליחה לזכות במאבק הזה והיא זו שמכתיבה את הסדר החברתי.

- **כל קונצנזוס הוא מדומה.** קונצנזוס הוא סוג של שקר משום שהקונצנזוס למעשה מבטא את עוצמתה היתרה של קבוצה מסוימת. אין באמת קונצנזוס ערכי של הציפיות החברתיות שמקובלות על כל החברה, אלא אותו גרעין ערכי שכביכול נחשב לקונצנזוס, הוא בעצם מבטא את ערכיה ותפיסותיה של הקבוצה הדומיננטית ע"י כפיה, כוחניות, ואפילו אלימות.

דגם הקונפליקט ינסה לחקור ולהבין באלו אופנים הקבוצות החזקות משמרות את היתרונות שלהם אל מול קבוצות החלשות. על מה נאבקים הקבוצות? מה הם המשאבים שעליהם מתבסס המאבק בין קבוצות שונות?

דגם החילופין: יש דיון לגבי הדגם הזה, אם בכלל מדובר בפרדיגמה. דגם החילופין הוא תת דגם של הדגם הפונקציונליזם. דגם זה מתבסס על הנחות המוצא של הפונקציונליזם של הסכמה וקונצנזוס. גם דגם זה מנסה להבין מהם התפקידים של פעילויות חברתיות או המוסדות החברתיים. השוני בין דגם החילופין לדגם הפונקציונלי, בכך שדגם החילופין חוקר את החברה בהקיף הרחב (מאקרו) כמו הדגם הפונקציונלי, אך גם בהיקף הצר של החברה (מיקרו) ומנסה להבין מה קורה בתוך קבוצה קטנה של פרטים.
לדגם זה יש 3 נקודות מוצא.

- **הבסיס לקשר בין אנשים הוא יחסי החליפין ביניהם.** כל פעולה חברתית יש לה מחיר מסוים. אדם אשר בא במגע עם אדם אחר ומבצע איתו יחסי חילופין חברתיים, הוא נותן משהו ומצפה לתגמול תמורה למעשיו או לקשר הזה שלו. התגמולים האלה לא חייבים להיות תגמולים כלכליים, הם יכולים להיות תגמולים חברתיים או טובות הנאה שונות.

- **בני האדם הם רציונליים מטבעם.** לכן הם חותרים להשיג את מירב ההנאה, התגמולים והרווחים מהפעילויות החברתיות שלהם. מצד שני, הם ינסו להימנע מפגיעה וסבל.

- **בוחן את הקשר החברתי לאינטרס הפרטי.** ארגון חברתי מתקיים כל עוד והוא ממלא את צורכי חבריו. ארגון חברתי שיחדל למלא את צרכי חבריו, יחדל מלהתקיים או שישנה את ייעודו.

דגם הפרשני - האינטראקציה הסימבולי: בניגוד לשני הדגמים הראשונים, הפונקציונליזם והקונפליקט, שהן פרדיגמות מאקרו חברתיות, אשר מנתחות את החברה ממבט על ולא מתייחסות לפרטים או למקרים פרטניים במציאות החברתית, הדגם הפרשני, היא פרדיגמת מיקרו חברתית משום שהיא מנתחת את פעולותיהם של הפרטים בחברה, את האופן שבו פרטים - בני אדם, פועלים ויוצרים את המציאות החברתית שבתוכה הם פועלים. הפרדיגמה הזאת טוענת שהאדם הוא פעיל, הוא אקטיבי, הוא שיוצר ומשנה את המציאות, הוא לא כפוף לתכתיביי החברה ומוסדותיה. אמנם האדם מושפע ממוסדות החברה ופועל לאור הציפיות והנורמות החברתיות שכולם מוגבלים על-ידיהן, אבל הוא לא כנוע לחלוטין.
לדגם זה יש 3 נקודות מוצא:

- **שם דגש על הפעולה המשמעותית ועל הפרשנות ולא על ההתנהגות עצמה.** סוציולוגים פרשניים לא מתעניינים בפעולה של בני אדם מסוימים, אלא בפרשנות של השותפים לאינטראקציה אשר נותנים לאותה פעולה - האופן שבו בני האדם מפרשים את התנהגותם של האחרים.

- **הפרט משתתף בהגדרת המציאות.** למרות שלחברה ולמוסדותיה יש עוצמה והם יכולים להכתיב במידה מסוימת את האופן שבו בני האדם יפעלו, עדיין הפרט משתתף בהגדרת המציאות באינטראקציה ומעצב את המציאות החברתי של אותה אינטראקציה.

- **הגדרת המצב משתנה באמצעות מו"מ בין המשתתפים.** הגדרת המצב היא בעצם הסכמה לגבי סיטואציה חברתית מסוימת. כמו למשל בארוחה חגיגית. איך מתלבשים? איפה יושבים? על מה מדברים? איך מתנהגים?... כל הדברים האלה הם הגדרות מצב המשותפת לאינטראקציה מסוימת והגדרת המצב הזאת משתנה באמצעות מו"מ בין המשתתפים. בכל סיטואציה חברתית, המשתתפים בה יוצרים את האינטראקציה והיא יכולה להשתנות על פי הפרשנות של המשתתפים. כשיש הסכמה בהגדרת המצב המשותף, האינטראקציה מתנהלת היטב, אך כאשר יש העדר הגדרת מצב משותפת, כלומר כשיש אי הסכמה על פרשנויות שונות, זה יכול להוביל לשינוי האינטראקציה של המשתתפים וליצור אי נעימות ואף קונפליקטים ומריבות.

דרכי המחקר

ישנם 2 דרכי מחקר עיקריות והן "**המחקר הכמותי**" ו"**המחקר האיכותי**"

המחקר הכמותי הוא המחקר העתיק ביותר בעולם המחקר, הוא האופן הקלאסי שבו מדעי החברה מנסים לחקור את החברה כמו ב"מעבדה". במחקר כמותי לוקחים תופעה כשלהי ומנסים להבין אותה ע"י נתונים. המחקר הכמותי מניח שהדרך הטובה ביותר להבין תופעה מסוימת היא באמצעות הבנה של כלל המחקרים הרלוונטיים, ז"א השאיפה להגיע לכמה שיותר. לא תמיד ניתן ליישם ולאסוף מכולם נתונים, לכן מקיימים פעולה שנקראת "מדגם מייצג". זה מדגם של קבוצה שהיא לא כלל האוכלוסייה אך במובני רבים היא מייצגת את כולה. כלי המחקר העיקריים הם שאלונים ואיסוף נתונים.
החיסרון במחקר כמותי שהשאלות שניתן לשאול הן די מצומצמות מכיוון שלא ניתן לשאול את כל השאלות

ושאלונים תמיד יהיו מוגבלים.
ישנה ביקורת על השיטה הזאת והביקורת באה לידי ביטוי בגיבושה של דרך מחקר נוספת. שנקרא המחקר האיכותי.

המחקר האיכותי אומר שלא ניתן להבין מציאות חברתית רק באמצעות נתונים או רק באמצעות סטטיסטיקה של תוצאות שאלון. ואם אנחנו באמת רוצים להסביר את המציאות, אנחנו צריכים להבין באופן מעמיק יותק את ההתנהלות האנושית ולכן המחקר הנכון, הכלי הנכון כדי להבין את השאלות שאנחנו שואלים הוא כלי ששם את הדגש על העומק. הכלי הזה נקרא "המחקר האיכותי". בדרך כלל במחקר איכותני, החוקר ישתמש בכלים שהם הרבה יותר מעמיקים. כמו למשל כשמראיינים אנשים פנים מול פנים אפשר לשאול אותו הרבה יותר שאלות, להבין איך הוא מסביר את המציאות החברתית, להבין איך קורות חייו משפיעים על המציאות, ניתן להבין גם ע"י שפת הגוף שלו עוד הרבה דברים.
כלי נוסף שמשתמשים בו הרבה במחקר איכותני הוא "תצפית", ע"י תצפית בפעילות חינוכית כלשהי, אפשר לגבש הרבה תובנות.
החיסרון של מחקר איכותני זה היתרון שלו. החיסרון העיקרי שלו זה שלא ניתן לחקור הרבה אנשים או הרבה פעילויות, זאת המוגבלות שלו.

שלושה מוקדי המחקר העיקריים

הסוציולוגיה של החינוך בעצם מסבירה כיצד אנחנו כסוציולוגים יכולים להסביר את המציאות החברתית החינוכית. במילים אחרות " **מהי תרומתה של הסוציולוגיה לחקר החינוך**?" 1.5 ביחידה 1, מתייחס למוקדי מחקר שונים שהסוציולוגיה יכולה לעזור לנו להסביר אותה.
ישנם 3 מוקדי מחקר:

- **מערכת החינוך כארגון חברתי**: הסוציולוגיה עוזרת לנו להבין את תחום החינוך באמצעות התייחסות לעובדה שמערכת החינוך נתפסת כארגון חברתי שבו מתקיים יחסי גומלין. ביה"ס והכיתה הם כמעין חברה קטנה - מיקרוקוסמוס. הסוציולוגיה הארגונית עוסקת בעיקר בניתוח תהליכים שונים שקורים בביה"ס. בסוציולוגיה הארגונית יש מושג בשם "Analysis unit" (יחידת ניתוח) ובמקרה של חקר החינוך, אנחנו מדברים על בית הספר כיחידת הניתוח הבסיסית ביותר ומנסים להבין כיצד המסגרת הזאת מתנהלת.

- **ניתוח יחסי הגומלין שבין מערכת החינוך למערכות חברתיות אחרות**: הסוציולוגיה עוסקת בצורה נרחבת בסוגיות יחסי הגומלין בין השחקנים הסוציולוגים השונים, בין פרטים לקבוצות, בין קבוצות למוסדות גדולים. המוסד הגדול שנקרא מערכת החינוך או ביה"ס, נמצא בזיקה, ביחסי גומלין למוסדות חברתיים אחרים כגון: שוק העבודה, אכיפת החוק, המערכת הכלכלית, צבא ועוד... בעצם השאלה היא, האם התפקיד של החינוך הוא לשנות את המציאות החברתית? האם חינוך הוא כלי לשינוי חברתי? המושג **מבליות** או בעברית **ניעות**, בעצם מבטא את האפשרות של אנשים ממעמד נמוך להשתדרג ולהתקדם בחברה.

- **החינוך כתהליך חיברות**: סוציאליזציה הוא תהליך שבו בני האדם עוברים מעין הכשרה לחיים. התהליך הזה מתחיל מגיל אפס ועד גיל מבוגר ומופעל ע"י "**סוכנות**", כל אחד מהם משפיע על התחום שבו האדם קולט ומפנים את הערכים, הנורמות, המנהגים, הסמלים של החברה שבה הוא חיי. מערכת החינוך היא אחת מסוכני החיברות המרכזיים ואם זאת המשפחה היא סוכן החיברות החשוב ביותר למרות שבעשורים האחרונים חלה ירידה בתפקידה של המשפחה כסוכנת חיברות לאור שינויים חברתיים, חלק ממה שבעבר התנהל במשפחה, עבר למסגרות ציבוריות כגון: חינוך, הכשרה מקצועית. רשתות חברתיות ועוד.

מבנה המשפחה

המשפחה נתונה בשינויים מבניים מבחינת מספר הנפשות, מין ההורים, טיב ההתקשרות בין בני הזוג, סוג ההורות ואופי המגורים. הדגם הקלאסי מורכבת מזוג מונוגמי (שני מבוגרים בלבד) הטרוסקסואלי (גבר ואישה), שקשורים בקשר חוקי-נורמטיבי. לזוג ילדים 'טבעיים' (שנודו כתוצאה מיחסי מין) וזוג ההורים דואג לטיפוח ולחברותם. יחידה המקיימת משק בית משותף שבו מספקים שירותים לבני המשפחה הבוגרים והצעירים.

משפחה גרעינית: היא יחידה משפחתית המורכבת מהורה יחיד עם ילדים או מזוג נשוי עם ילדים. המשפחה הגרעינית מבוססת על נישואים וילדים ביחידת דיור משותפת. דגם זה שכיח מאוד אך בעשורים האחרונים נרשמה ירידה בשיעור התאים המשפחתיים הגרעיניים המסורתיים.

משפחה מורחבת: היא יחידה משפחתית הכוללת הורים, ילדים ואחרים. משפחה במתכונת זו כוללת כמה משפחות גרעיניות, בדרך כלל שלושה דורות: סבים, הורים וילדים המתגוררים יחדיו ביחידת דיור משותפת. מבנה של משפחה מורחבת הוא בעיקר תוצאה של מצוקת דיור, תהליכים דמוגרפיים, כלכליים וחברתיים, עלייה בתוחלת החיים. ממחקר שנערך, אחוז גבוה של ילדים הגדלים במשפחות מורחבות סובלים מדיכאון, אינם מסוגלים לקבל מרות וסובלים מהתפתחות כללית לקויה.

משפחה חד-הורית עקב גירושים: תופעת הגירושים הולכת וגוברת, וגוררת בעקבותיה עלייה בשיעור המשפחות החד-הוריות. בשלושת העשורים האחרונים נרשמה בישראל עלייה משמעותית בשיעור המשפחות החד-הוריות. פשיעה, התאבדויות, הפרעות נפשיות, דיכאונות, שימוש בסמים והישגים לימודיים ירודים כל אלה נמצאו בשכיחות גבוהה אצל ילדים לזוגות גרושים. במקרים רבים הגירושים הם "חבל הצלה" בעבור הילדים, במיוחד כאשר ישנן בעיות מתמשכות בין בני הזוג. מתברר כי הסיבה העיקרית לפגיעה הנפשית שנגרמת לילדים היא הקונפליקטים שבין ההורים ולאו דווקא הפירוד.

משפחה חד-מינית: דגם זה של משפחה קיים אצל זוגות הומוסקסואלים ולסביות שבוחרים לגדל ילדים. יש הטוענים, כי ההומוסקסואליות היא מתוך בירורה ולפיכך הם חוששים שילדים הגדלים במשפחה חד-מינית יחקו את סגנון החיים של הוריהם. לטענתם של דוברי זכויות ההומוסקסואלים והלסבית, נטייתם המינית היא גנטית ולכן קשה לשנות או לגרום להיווצרותה.

נרמול השילוב: נרמול הכוונה להפוך לנורמלי ושילוב הכוונה להשתלב. נרמול השילוב זאת דרך חדשה להתמודדות עם סוגיית השילוב של אנשים בעלי צרכים מיוחדים במסגרות נורמליות. נרמול השילוב מושתת על עיקרון ה"**נורמליזציה**", אידיאולוגיה השואפת לבטל את השוני בין אנשים בעלי מוגבלויות לבין אנשים אחרים ולאפשר להם להיות "כמו כולם". מושג זה כוון תחילה לאנשים בעלי פיגור שכלי ובהמשך הוא הורחב וכעת הוא מכוון לכל האנשים בעלי מוגבלויות. שלושת אבות המייסדים שניסחו את עיקרון הנורמליזציה הם:
בנק-מיקלסון, טבע את המונח בנוגע לאנשים בעלי פיגור שכלי וטען שהם זכאים לתנאים נורמליים מכל הבחינות. לשם כך יש להעניק להם זכויות אזרחיות שווה.
נירז'ה, טען שבנוסף לסגנון חיים נורמלי לאנשים בעלי מוגבלויות שכליות באמצעות חקיקה ושוויון אזרחי, צריך גם לחנך את הציבור לקבל אותם.
וולפנסברג, טען שיש להדגיש את הקבלה החברתית כעקרון מרכזי בשילוב וביכולת לחיות חיים נורמליים, על ידי הענקת תנאיי חיים טובים כמו לאזרח הרגיל ובמקביל לחנך את הציבור לקבל את השונה כפי שהוא.

עיצוב אוניברסלי: את המונח הזה טבע האדריכל רונלד מייס, שמקורו בתחום האדריכלות, ומונח זה בא להציע פתרון אחר לבעיית נרמול השילוב בבתי הספר. "עיצוב אוניברסלי" אינו מתמקד במוגבלות ובטיפול בה, אלא באדם בכלל. "עיצוב אוניברסלי" מאפשר נגישות - התאמת הסביבה לכל אדם, כך שגם נכים יוכלו להגיע לכל מקום. עיצוב של סביבה מכילה, מותאמת לכל אדם בכל גיל ובכל מצב פיזי מבלי להחצין את שונות הפרט.

יחידה 2 שוויון הזדמנויות מצוינות בחינוך-היבטים חברתיים וחינוכיים

הקדמה

היחידה הזאת עוסקת בסוגיה חינוכית ספציפית והיבטיה הסוציולוגים החברתיים. הסוגיה הזאת קשורה ל-2 רעיונות חינוכיים וחברתיים מאוד מרכזיים שהם **שוויון הזדמנויות** מצד אחד **ומצוינות** מהצד האחר.

שוויון

ההגדרה המילונית: שוויון הוא דמיון גמור, העדר כל הבדל, היות שווה בכל לאחר.
למושג שוויון בחינוך יש כמה פרושים, כמה אפשרויות יישום ולמעשה אפשר לומר שלאורך השנים בכל אחת מהאפשרויות האלה נעשה ניסיון להשתמש בה, ליישם אותה בהצלחה מוגבלת.
ישנן 4 אפשרויות של יישום שוויון בחינוך.

שוויון בתשומות: הכוונה היא להענקה שווה לכולם. ז"א תקציבים זהים לרשויות המקומיות, לבתי הספר, חינוך חינם לכולם (חוק חינוך/לימוד חובה), תכנית לימודית אחידה, דרכי הוראה זהות, גיוס והכשרה זהה של מורים ועוד...
בישראל, בעיקר בעשור הראשון שהתאפיין בתפיסות של שוויון כאלה, היה פער גדול בין המדיניות הרשמית לבין המציאות המאוד לא שוויונית שהתקיימה. הדוגמא הקלאסית לשוויון בתשומות, היא "חוק חינוך חובה" למרות שבאופן רשמי היא נקראת "חוק לימוד חובה". זה אחד החוקים הראשונים שנחקקו במדינת ישראל, זהו חוק שטוען שזכותו של כל ילד וילדה לחינוך והזכות הזאת גם חובה. כלומר, יש שני כיוונים לחוק הזה, שני קהלי יעד. צד אחד זאת הרשות המקומית שמחויבת לספק כיתת לימוד לכל ילד וילדה, לא חשוב מה מעמדם של הילד וההורים שלו. ילד זכאי לחינוך. החובה השנייה היא על ההורים. ההורים מחויבים לשלוח את ילדם לגן ולבית הספר ואם הם לא עושים את זה, זאת עברה פלילית. מדובר כאן על מערכת ממורכזת, מערכת שנשלטת לחלוטין ע"י משרד החינוך והמדיה מתוך ציפייה שהשוויון המוחלט הזה בתשומות יביא גם לשוויון בין התלמידים השונים שלומדים במערכת החינוך. הבעיה היא שסוג כזה של שוויון לא הצליח לתת מענה ראוי למערכת שיש בה ילדים מסוגים שונים, מרקעים סוציואקונומיים ותרבותיים שונים. המערכת הממורכזת הזאת לא השיגה את המטרות המיוחלות. לא התאפשר לילדי החלשים לחזק את עצמם ולצמצם את הפערים מול הילדים החזקים.

שוויון בנתוני הסביבה: העובדה שהילדים מגיעים למערכת החינוך ולביה"ס עם נתוני פתיחה שונים, מרקעים שונים, היא עובדה ידועה שהפכה להיות יותר ויותר בולטת ומוחשית ככל שהשנים עברו. שוויון בנתוני הסביבה, זה ניסיון להעניק תשומות דיפרנציאליות - מה שנקרא **אפליה מתקנת** או **אפליה לטובה** (היום היא נקראת **העדפה מתקנת**) של קבוצות ושל ילדים משכבות חלשות יותר כדי לאפשר להם לצמצם את הפערים וכדי לאפשר למערכת להתגבר במידה מסוימת על הפערים בנתוני הסביבה.
על אותה נקודת פתיחה לא שוויונית שהילדים מגיעים אל ביה"ס, אנחנו מדברים בעיקר על העשור השני, כאן השוויון בא לידי ביטוי בעיקר במדיניות של טיפוח או אפליה לטובה, אפליה מתקנת לביה"ס, לקבוצות אוכלוסייה, לעיירות וערים שסבלו מפיגור לימודי וחברתי. הניסיון היה לצמצם את אותם פערים תוך התייחסות לגורמים שמייצרים את חוסר השוויון. גם כאן, התפיסה השוויונית הזאת לא הצליחה.

שוויון בתוצאות החינוך: הוא שוויון שמקובל יותר היום. הגדרה שמתייחסת לשוויון בתוצאות ופחות מתייחסת לכמה משקיעים בכל אחד. גם פחות מתייחסים לרקע של כל תלמיד ותלמיד, אלא היא מתייחסת לתוצאות. בדרך כלל כשדנים בשוויון בתוצאות מתייחסים להישגים הלימודיים והצלחת נמדדת (לדוגמא) באחוזי הזכאות לבגרויות.
החיסרון בסוג זה של שוויון הוא שהוא לא מביא בחשבון רעיונות כמו הקניה של ערכים, תהליכים חינוכיים, אמונות. ידוע שמערכת החינוך באופן מוצהר לא מתבקשת להיות רק בית חרושת לציונים, אלא גם להקנות ערכים, מוסר ותרבות. בנוסף, מערכת החינוך הדוגלת בשוויון בתוצאות מתמקדת בבינוניות והיא עלולה

להזניח את המצוינות, ז"א להזניח את התלמידים המצוינים.

שוויון הזדמנויות או חוסר אפליה: הכוונה היא שיש להכיר בשונות הקיימת בין התלמידים ובהשלכות של השונות הזאת. צריך לפסול אי שוויון, לפסול אפליה או אי שוויון על רקעים שונים כגון, רקע מגדרי, מוצא דתי, עדתי ועוד... ז"א אין כאן כוונה לנסות לבטל את השונות בין התלמידים או לאחד אותם, אלא להכיר באותה שונות ולאפשר כולם שוויון הזדמנויות, לאפשר לכולם נקודת פתיחה שווה בלי קשר למוצאם ולרקע שלהם. שיטה זו היא שיטה כללית יותר וגם קשה למדוד אותה ולכן המערכת יכולה בקלות להסתדר איתה ולהרגיש שהיא פחות נכשלת בהשגת המטרה.

אידיאולוגיה

אידיאולוגיה זהו ביטוי לתפיסת עולם. זאת בעצם מסגרת חברתית שמתבססת על תפיסת עולם מסוימת. כלומר, זאת עמדה ערכית שיפוטית שמנתחת את המציאות החברתית. ישנן 3 אידיאולוגיות המתייחסות לביטויים שונים של שוויון. כל אחת מהן מייצרת ביטויים אחרים של מדיניות שמטרה קידום שוויון.

האידיאולוגיה האידוסטטית: סטטית = שימור, חסר תזוזה. לכן האידיאולוגיה האידוסטטית היא למעשה אידיאולוגיה המקדשת את הקיים. האידיאולוגיה הזאת טוענת שהמציאות החברתית הראויה ביותר היא מציאות שמרנית. ז"א מערכת החינוך אמורה לשמר את החברה, את יחסי הכוח בחברה, את העמדות בחברה, לכידות החברה ועוד... לביטוי של מדיניות שוויונית לפי האידיאולוגיה השמרנית יש 3 פרושים.
שוויון כאחידות: שוויון בתשומות, מערכת ריכוזית, חוסר התייחסות לשונות בין בני אדם.
שווים יותר ושווים פחות: ביה"ס מגוונים לקבוצות אוכלוסייה שונות. טיעון זה מזכיר את הפרדיגמה הפונקציונלית והאופן שבו היא מנתחת את מערכת החינוך ואת הפונקציות שמערכת החינוך אמורה למלא, גם כאן הטענה היא שתפקיד ביה"ס הו להכשיר תלמידים לתפקידים עתידיים ומגוונים בחברה. מטרת ביה"ס, מטרת מערכת החינוך היא ליצור חלוקת עבודה, ליצור מגוון של תפקידים שיש להם דרגות חשיבות שונות ולכן ישנם ביה"ס מגוונים לקבוצות אוכלוסייה שונות.
שוויון הזדמנויות: שוויון בקו הזינוק. מדובר בתפיסה ליברלית שמדברת על שוויון הזדמנויות כביטוי של האפשרות שכל אחד יכול לפתוח ביה"ס ולהשקיע בחינוך על פי יכולתו. אבל איך שוויון ההזדמנויות הזה מושג על-פי הפרשנות הזאת? ע"י יצירה של מערכות חינוך שונות של ביה"ס שונים למעמדות חברתיות שונות. כך שלמעשה כל ילד יתמודד ויתחרה רק בילדים המגיעים מרקע סוציואקונומי דומה לשלו. כמובן שלא קשה להבין את הבעייתיות של שוויון מסוג זה כי בסופו של דבר, כשהילדים יגדלו ויצאו לעולם, לשוק העבודה, הם יצטרכו להתחרות גם עם אנשים מרקעים אחרים והם לא יוכלו להמשיך כל חייהם להיות באינטגרציה רק עם אנשים דומים להם.

אידיאולוגיה אידודינמית: דינמיקה = תזוזה, שינוי ולכן מדובר באידיאולוגיה מנוגדת לאידיאולוגיה האידוסטטית. אידיאולוגיה זו שואפת לשנות, לשפר את הקיים. המלחמה שלה היא לא כלפי חוץ כדי לאפשר את הישרדותה של החברה, אלא מלחמה כלפי פנים. מלחמה בתופעות חברתיות שליליות כמו עוני, פשע ועוד. האידיאולוגיה האידודינמית תופסת את החינוך ככלי לשינוי חברתי. על פי אידיאולוגיה זו יש פרושים שונים למושג שוויון.
שוויון כצדק חברתי: המטרה להגיע לשוויון. לפי הפרוש הזה, מטרתה של החברה הוא להגיע לשוויון. כלומר, השוויון נתפס כמטרה ולא כנתון והשאיפה להגיע לשוויון היא זו שמניעה את המערכת החינוך. כמו למשל, חוק חינוך חובה חינם, חוקים שקשורים לרפורמת האינטגרציה, רפורמות שקשורות למניעת נשירה וחיזוק החלשים ועוד... ז"א המשמעות של הפירוש הזה הוא שהחברה צריכה להיות ברפורמה מתמדת, היא צריכה לשאוף כל העת לשפר, לתקן את עצמה, לקדם אוכלוסיות חלשות, לצמצם פערים חברתיים מתוך רצון להגיע לצדק חברתי ולממש את הצדק החברתי.
שוויון חברתי-מעמדי: זאת תפיסה מרקסיסטית המזוהה עם קרל מרקס ועם הולכי דרכו, תפיסה שרואה את

מערכת החינוך כמודל מוקטן של החברה הגדולה והרחבה ולכן האידיאולוגי החינוכית צריכה להיגזר מהאידיאולוגיה הפוליטית הכללית. ז"א אידיאולוגיה כלל חברתית ששואפת לביטולו של אי השוויון, היא שואפת לביטולם של המעמדות. ההנחה שעומדת בבסיס התפיסה היא, שביה"ס יכול וצריך להוביל שינוי חברתי, ביה"ס יכול להיות המכשיר שבאמצעותו החברה תשיג את המטרה הכלל חברתית שלה והמטרה היא להגיע לשוויון חברתי מעמדי.

שונות כבסיס לשוויון: יש להתייחס לשוות כאל יתרון ולא כאל חיסרון. המשמעות היא שהשונות קיימת, היא חלק מהותי, היא חלק אינטגרלי מהחברה ולכן הבסיס לשוויון הוא ההכרה בקיומה של השונות. חשיפת הקונפליקטים שנוצרת, לא לנסות לטאטא אותם מתחת לשטיח, אלא להציג אותם ולהתמודד עם הקונפליקטים שהשונות הזאת יוצרת. צריך להתייחס לשונות כאל יתרון שמבטא חברה פלורליסטית, חברה מגוונת.

אידיאולוגיה המטדינמית: מטה = מבט על. האידיאולוגיה הזאת היא אידיאולוגיה שרואה באידיאולוגיות מכשול. הכוונה היא, מדובר באידיאולוגיה שטוענת שהיצמדות לאידיאולוגיה אחת למעשה מגבילה את היכולת שלנו להבין לעומקן תופעות חברתיות שונות. אם נצמדים לאידיאולוגיה אחת בלבד, לא נוכל להבין תופעות שונות. זה הפרוש שלה לשוויון בחינוך. הקריאה שלה היא לנקוט יחס שווה כלפי האידיאולוגיות השונות. כלומר המחנכים, המורים, חומרי הלימוד צריכים לשאוב ממספר רב ומגוון של אידיאולוגיות ולא להיצמד לאידיאולוגיה חינוכית אחת בלבד, ז"א, כאן השוויון הוא למעשה שוויון אידיאולוגי, שוויון תפיסתי במסגרת החינוך.

שוויון הזדמנויות: לאחר האכזבה מיכולת היישום של השוויון בחינוך ומהתוצאות הכושלות של שוויון בתוצאות ושוויון בתשומות, המונח שוויון הזדמנויות הפך מפלט אחרון להגשמת שוויון בחינוך. הכוונה היא לא לשוויון בתשומות ובתוצאות, אלא לתנאים שיאשרו לכל התלמידים עתיד לימודי ומקצועי באמצעות תכניות לימודים המתאימות לצרכיו השונים של כל תלמיד ותלמיד.

שוויון הזדמנויות, שם דגש בחינוך ללא אפליה ובהזדמנות שווה לכל התלמידים לרכוש השכלה, בלי להתעלם מן העובדה שהשקפות אלה צמחו מהאידאולוגיה של חברה מריטוקרטית (שלטון המוכשרים), הבנויה על מעלות והישגים ומשמשת קרקע פורייה להתפתחות תעשייתית ותרבותית, אבל היא לא בהכרח סותרת את עקרונות הצדק החברתי. ז"א, מצד אחד, עקרון שלה הוא שהישגיות ומצוינות הם הקריטריונים לניעות חברתית וכלכלית ומצד שני, מערכת החינוך נותנת הזדמנות לכולם להגיע להישגים אלה - שוויון הזדמנויות.

המונח **שוויון הזדמנויות בחינוך** מאפשר לבני כל הרבדים החברתיים חינוך נאות. הוא רואה בחינוך אמצעי יעד לניעות חברתית, לצדק חברתי ולשוויון מעמדי. ההכרה בשונות של התלמידים המצויים בנקודת הזינוק ובתנאים הסביבתיים והאישיים שלהם מכתיבה למערכת חינוך הדוגלת בשוויון הזדמנויות, מדיניות המכוונת למטרה זו. שוויון הזדמנויות בחינוך מעניק בדרך כלל הזדמנות חינוכית לקבוצות מיעוט, לקבוצות מוחלשות או לתלמידים שנקודת הפתיחה שלהם נמוכה יחסית.

ביקורת: שוויון הזדמנויות אמנם יכולה להיות פיצוי על חוסרים אישיים וסביבתיים, אך היא מעוררת ביקורת ברמה התיאורטית וברמה המעשית. ברמה התיאורטית יש מחלוקת בנוגע לשני עקרונות יסוד. שוויון וחופש בחירה וברמה המעשית, נשאלת השאלה האם התלמידים החזקים עלולים להיפגע ממדיניות זו? במילים אחרות, הביקורת רואה בשוויון הזדמנויות סכנה למצוינות בחינוך. ישנם ארבעה דגמים להתמודדות עם שני הקונפליקטים בין היחיד לחברה ובין הגשמה עצמית לתועלת, הנכללים בשתי קבוצות של מדיניות-על בתחום החינוך. קבוצה אחת מכילה שלושה דגמים המשקפים את שאיפת היחיד להגשמה עצמית: מרוב, השתתפות דמוקרטית וההעדפה חיובית. הקבוצה השנייה מכילה דגם אחד, מצוינות שהיא אינטרס של החברה למען התועלת.

מצוינות בחינוך: זאת תפיסה ליברלית המתבססת על הרעיון שאומר: כל אחד יצליח להגיע רחוק כמה שיותר

והתפקיד של המדינה לאפשר זאת. כשאנחנו מדברים על מצוינות, אנחנו מדברים על שני ביטויים. ביטוי אחד במצוינות בחינוך נתפס **כטיפוח של קבוצות עילית**. כדי לקדם את כלל החברה, צריך לאתר את המוכשרים ולהשקיע בעיקר בהם, כי מהם תצמח התועלת הרבה ביותר עבור החברה. ביטוי שני במצוינות בחינוך הוא **מיצוי הפוטנציאל**. להתייחס ליכולות של כל תלמיד בפני עצמו ולא כחברה ולטפח את כישוריו.

שוויון מול מצוינות: נשאלת כאן שאלה חשובה. האם טיפוח של מצוינות פוגע בשוויון? או האם הפניית משאבים רבים לקידום החלשים אינה פוגעת ברמת החינוך? האם ישנה סתירה בין שני המושגים הללו? האם הם באים אחד על חשבון האחר? ישנן שתי גישות שעונות על השאלות הלאה.
גישה אחת טוענת שאין סתירה בין מצוינות לשוויון. מדובר בשתי אבני היסוד של הדמוקרטיה ולכן ניתן לטפח את שתיהן. וזה תלוי באופן שבו מגדירים שוויון ומצוינות, באופן שלא יסתרו זה את זה.
גישה אחרת טוענת שקיימת סתירה מהותית בין שוויון למצוינות. ז"א לא ניתן באמת לטפח גם מצוינות וגם שוויון וזה נכון בעיקר במערכות שיש בהם כמת מוגבלת של משאבים. ז"א מערכת החינוך כמו למשל בישראל, יש בה אמנם מערכת, משרד החינוך הוא משרד עתיר תקציבים ובכל זאת אין בו מספיק משאבים לכן המערכת צריכה להחליט על סדרי עדיפויות. כלומר, אם המערכת רוצה לקדם את שוויון וגם מצוינות, כמו שמערכת החינוך הישראלית גם היום, מתבקשת לקדם גם שוויון הזדמנויות וגם מצוינות בחינוך, היא מעולם לא ויתרה על אף אחד מהרעיונות האלה, מהערכים הללו, היא צריכה לנסות ליצור סדר עדיפויות שיקדם את שניהם.
נשאלת השאלה האם אפשר לעשות את זה? האם אפשר לפתור את הדילמה שבין שוויון לבין מצוינות? האם ניתן לקדם את שני הרעיונות האלה גם יחד? חוקרים שונים ניסו להתמודד עם הנושא והגיעו לשלושה פתרונות אפשריים.
פתרון מבני: מערכת החינוך תשים דגש לשוויון הזדמנויות בחינוך היסודי, בשנים הראשונות של מערכת החינוך ומצוינות היא תטפח בעיקר באקדמיה.
פתרון מבני בתכני הלימוד: מערכת החינוך תשאף להביא את כל התלמידים לרמה בסיסית בכל תכניות הלימודים, תכניות הליבה. ובנוסף, מערכת החינוך, תיבנה תכנית לימודים למוכשרים ולמחוננים שתאפשר להם לממש את הפוטנציאל שלהם.
העדפה מוצהרת של מצוינות : מערכת החינוך תצהיר בגלוי שהיא מעדיפה מצוינות ותפעל לטפחה. האפשרות הזאת למעשה אומרת שצריך לוותר לחלוטין על הניסיון להביא לשוויון ולהעדיף באופן מוצהר את המצוינות. כי עדיפה חברה שיש בה אי שוויון על חברה שכולם בה בינוניים.

מקורות אידיאולוגים לשוויון ולמצוינות: סוציאליזם מול ליברליזם-קפיטליזם.

יש 2 אידיאולוגיות פוליטיות שונות. מצד אחד סוציאליזם ומצד השני ליברליזם-קפיטליסטים. שתי האידיאולוגיות האלה שונות זו מזו וכל אחת מהן באה לידי ביטוי במדיניות חינוכית ומשפיעות על המדיניות. אידיאולוגיות פוליטיות הן גופי ידע בנוסף לכך שהן מבקשות להסביר ולתאר את המציאות, יש בהן גם אמירה ערכית, לגבי האופן שבו המציאות צריכה לפעול, האופן שבו החברה צריכה להראות. ז"א הן לא רק ממפות לנו את החברה, הן גם מורות דרך, יש להן אמריה נורמטיבית ערכית האם יש לשמר או אולי לשנות תופעה מסוימת ואיך לעשות את זה. זה מה שמייחד את הגופים האלה שנקראים אידיאולוגיות פוליטיות.

תפיסה סוציאלית

המושג המרכזי הערך המרכזי שבאידיאולוגיה הסוציאליסטי הוא שוויון. השוויון על פי הסוציאליזם, הוא אמצעי לחופש, הוא אמצעי לרווחה רוחנית, רווחה חומרית, אדם לא יהיה חופשי כל עוד לא הוסר מעליו הנטל של הצורך לשרוד כלכלית וכל עוד הוא לא חי בחברה שהיא חברה שוויונית. הסוציאליזם מדגיש שוויון, מקדש שוויון, מבקש לקדם אותו מתוך תפיסה שהוא זה שיוביל לאחווה ולחופש עבור הפרטים בחברה והנחת היסוד שקשורה לטבע האדם, הוא שהוא אלטרואיסט מטבעו, מי שחוסם בפניו את האפשרות לממש את הטבע האלטרואיסטי שלו היא השיטה הקפיטליסטית שמכריחה אותו להתחרות, שמכריכה אותו להיות אכזרי ולהיות אלים כלפי אחרים במקום להתחבר לאותו טבע אלטרואיסטי.

על פי האידיאולוגיה הסוציאליסטית, המושג "שוויון" כולל:
שוויון חברתי - ביטול או צמצום הבדלים מעמדיים, שאיפה לחברה ללא מעמדות.
שוויון כלכלי - כולם מחזיקים באותה מידה של נסים ומשאבים.
שוויון בנקודת המוצא: חינוך שווה לכולם.
שוויון בהנאות החיים: הכוונה לשעות הפנאי, צריכת תרבות ועוד היבטים שונים של שוויון חברתי. על פי חזונו של קרל מרקס, שכאמור שאף לאותה חברה אל-מעמדית שבה כל אחד עוסק כפי יכולתו ומקבל על פי צרכיו. זה החזון הסוציאליסטי. חשוב להדגיש שהאידיאולוגיה הזאת מצדיקה שימוש בכפייה כדי להשיג שוויון. ז"א כדי לקדם ולהשיג את המטרה האל-חברתית, אפשר להכריח את הפרטים להתנהג בצורה מסוימת גם אם הם לא מעוניינים בכך. השלטון יכול להפעיל כפיה בשם הקולקטיב, בשם הכלל כדי להשיג את אותן מטרות אל-חברתיות במטרה להשיג שוויון ומתוך תפיסה הסוציאליסטית הזאת נגזרת "הכפיפות".
תזת הכפיפות: המרכזית הסוציאליסטית טוענת שלא יתכן חופש במובן של רווחה ללא שוויון, ולא ייתכן שוויון ללא אחווה. ז"א שהמושגים הללו קשורים זה לזה, הם כפופים אלו לאלו, לכן, התזה הזאת נקראת "תזת הכפיפות" כלומר חופש כפוף לשוויון, שוויון כפוף לרווחה וכולם קשורים לטבע האלטרואיזם של האדם. ז"א האידיאולוגיה הזאת טוענת שהחלק האלטרואיסטי המוטיב הוא הדומיננטי.
אלטרואיזם: חלק מטבע האדם המתייחס לנכונות שלו לעשות למען הכלל, למען האחר גם ללא תמורה.
על-פי האידיאולוגיה הסוציאליסטית, מדיניות החינוך היא שוויון הזדמנויות. המדינה צריכה להיות מעורבת במידה רבה בשתי משמעויות:
צמצום הבדלים בין תלמידים - לצמצם פערים ואי שוויון בין תלמידים מרקעים שונים ומתן הזדמנויות לקידום החלשים.
שוויון בחינוך מצדיק כפייה - חוק חינוך חובה, אזורי רישום, מדיניות חינוך ריכוזית ואחידה, צמצום מעורבות ההורים בחינוך.

תפיסה ליברלית-קפיטליסטית

האידיאולוגיה הזאת מניחה ומעמידה במרכזה ערכים שונים לחלוטין. אם הסוציאליזם מעמידים במרכז את השוויון, הרי שהמושג המרכזי על פי האידיאולוגיה הליברלית הוא החופש, החירות. מתוך התפיסה הזאת צמח הקפיטליזם התחרותי החל מהמאה ה-19. והמטרה היא לאפשר לכל אזרח לעשות למען רווחתו ושגשוגו. כלומר, המוקד הוא כבר לא החברה, לא הקולקטיב, אלא הפרט ורצונו לשגשג ולהצליח.
הליברליזם הקלאסי מניח כי ייתכן חופש ורווחה גם ללא שוויון וללא אחווה. ז"א השוויון אם קיים, צרך להיות קיים באופן ספונטני, ולא כתוצאה של תכנון מרכזי של הממשלה, לא כתוצאה של כפיה, אלא כהתפתחות טבעית, חברתית שעשויה להתרחש או שלא. ז"א מדובר כאן על תפיסה, על אידיאולוגיה ששואפת להשאיר את הדאגה לפרט ולרווחתו בידיו. לאפשר מקסימום חופש וחירות, לעצב את חייו לפי ראות עיניו כל עוד והוא לא פוגע באינטרסים וביכולות של אחרים. מדובר בתפיסה שמאפשרת ומקדמת תחרות בין הפרטים כאשר הטובים והמוכשרים יותר הם אלה שזוכים, הם אלו שמשגשגים והמדינה צריכה בעיקר לעמוד מן הצד ולהתערב באופן מזערי ביותר, לאפשר תשתיות, להעניק הגנה פיזית לאזרחיה, לאפשר זכויות כאלה ואחרות, אבל השאיפה הוא בגדול לאפשר מקסימום של חופש, מקסימום של חירות לפרטים לעצב את חייהם ולשגשג בכוחות עצמם מתוך התפיסה שהפרט יכול לעשות זאת יותר טוב מהמדינה.
אגואיזם: מה אדם יכול לעשות למען עצמו, למען קידומו. ז"א האדם רוצה יותר מכל לשגשג ולעשות למען עצמו ומשפחתו.
על-פי התפיסה הליברלית, מדיניות החינוך היא מצוינות. על המדינה להיות מעורבת באופן מזערי בכל תחומי החיים וכמובן גם במערכת החינוך בשתי משמעויות עיקריים:
לימוד בביה"ס - המדינה תממן רק את חינוך השכבות החלשות. השאיפה היא להפרטת מערכת החינוך תוך הבטחת חינוך בסיסי לשכבות החלשות. התפיסה היא שהמדינה לא מסוגלת להעניק שרותי חינוך איכותיים, לכן על המדינה לאפשר להורים לממן חינוך איכותי ולתת לגורמים פרטיים לנהל את ביה"ס.
חינוך במובן הכלל - תכני החינוך, תכנית הליבה צריכה להיות מצומצמת, על דגש רחב על השכלה כללית

וחינוך לערכים משותפים.
ישנם 4 נקודות השוואה בין הסוציאליזם לליברליזם.
<u>אידיאולוגיה</u> - הסוציאליזם מדגיש בעיקר שוויון ואחווה. לעומת הליברליזם מדגיש בעיקר את חופש, החירות והתחרות שיש כתוצאה מכך בין הפרטים.
<u>טבע האדם</u> - על פי הסוציאליזם הוא אלטרואיסטי - האדם מטבעו רוצה לעשות למען האחר, למען הזולת גם ללא תמורה. על פי הליברליזם שטוען שטבע האדם הוא אגואיסטי, במובן שהאדם רוצה קודם כל לשגשג ולעשות למען עצמו, למען הסביבה הקרובה שלו ומשפחתו.
<u>היחס לכפייה</u> - הסוציאליזם רואה בכפייה מכשיר לגיטימי להשגת מטרות חברתיות. כגון כלכלה, בריאות, חינוך ועוד. כלומר, הכפייה לגיטימית כדי להשיג מטרות חברתיות ובראשן כמובן מטרת העל שהיא שוויון. לעומת זאת, על פי הליברליזם, הכפייה נתפסת כמעשה מגונה שמונע מהפרט את חירותו ולא מאפשר לו לחתור ולהשיג את מטרותיו.
<u>המטרה</u> - המטרה הכללית, נקודת המבט, נקודת הניתוח של הסוציאליזם מדגיש את טובת הכלל, טובת החברה, טובת הקולקטיב. לעומתם, הליברליזם, ממוקד בעיקר בפרט ובמימושו העצמי.

מדיניות חינוכית

כשאנחנו בוחנים את המגמות בחברה הישראלית לאורך השנים, הרי שבגדול ניתן לראות מעבר מתפיסות סוציאלי דמוקרטיות, תפיסות של מדינות רווחה שהיו דומיננטיות מאוד ב-30 השנים הראשונות של המדינה, לתפיסות חברתיות קפיטליסטיות שמאפיינת את החברה הישראלית החל משנות ה-80, כשחל השינוי הפוליטי המפלגתי ב-1977. השינויים החברתיים שקשורים למדיניות החברתית בחינוך נבעו מהשינוי מתפיסה הסוציאלי דמוקרטי לתפיסה קפיטליסטי.

מדיניות שוויונית (העשור הראשון): המדיניות השוויונית שבאה לידי ביטוי במערכת החינוך באותה תקופה כחלק מהאידיאולוגיה הסוציו דמוקרטי שהונהגה ע"י מפ"י (מפלגת פועלי ישראל) לימים מפלגת העבודה. המדיניות הזאת באה לידי ביטוי במספר היבטים. אחד הראשונים היה **חוק לימוד חובה**, חוק שקובע שכל תלמיד, זכאי לחינוך. בעשור האשון למדינה החוק הזה חל מגיל 5-13. ובהמשך חונן **חוק חינוך ממלכתי** שמבטל את שיטת הזרמים. חוק חינוך ממלכתי הוא עוד ביטוי של מדיניות שוויונית, מכיוון שהוא חוק שמציג או קובע מי זה האחראי על החינוך של כל התלמידים. כלומר, מדינת ישראל, משרד החינוך ביטל את שיטת הזרמים ויצר את המבנה הממלכתי. הממלכתי הכללי - מסלול חילוני, הממלכתי דתי - מסלול דתי לאומי וממלכתי ערבי - למגזר הערבי. חינוך ממלכתי זאת תפיסה שאומרת שהמדינה אמורה להיות מעורבת בצורה מקסימלית בשירותים החברתיים, בהפעלתם על מנת ליצור שוויון. המדינה מפעילה את כל מערכת החינוך. החינוך השוויוני הזה, שיקף את האידיאולוגיה החברתית הרחבה שכונתה "כור היתוך" עם השנים התפתחה ביקורת רחבה על מדיניות כור ההיתוך אבל בתקופה ההיא, המדיניות הזאת ייצגה את התפיסה שכך נכון לייצג את הישראלי החדש והביטוי החינוכי יהיה מסגרת חינוכית אחת. כלומר, תכנית לימודים אחידה שבה לומדים להיות "ישראלי".
<u>המדיניות השוויונית נכשלה בהשגת המטרה</u>: נוצר פיגור לימודי בקרב אוכלוסיות תלמידים מגוונת, השוויון לא תרם להעלאת ההישגים של התלמידים החלשים ונוצרה חפיפה בין מוצא לבין פיגור בלימודים, רוב התלמידים החלשים באו מרגע חברתי כלכלי נמוך. המדיניות השוויונית של מתן תנאי חינוך שווים לא תרמה לשווין הזדמנויות של בני נוער משכבות חלשות.

חוק חינוך חובה: (חוק לימוד חובה) חוק שקבע חובת לימוד חינם לכל ילד וילדה החל מגיל 5-13 ומאוחר יותר עד גיל 16.

מדיניות הטיפוח (העשור השני): לאור הכישלון באותה מדיניות או חוסר ההצלחה להשיג את השוויון, העשור השני של המדינה החל מסוף שנות החמישים, משרד החינוך משנה את המדיניות, שוב המטרה היא שוויון הזדמנויות או חינוך לכל, רק שהשיטה משתנה ועוברת לשיטה שקראו לה "שוויון בתנאים סביבתיים", כלומר משרד החינוך מתייחסים לאי שוויון המקורי, לרגע שממנו מגיעים התלמידים ונותנים להם את המענה. איך

עושים את זה? באמצעות מדיניות שכונתה **מדיניות הטיפוח** ו**אפליה לטובה** מה שהיום אנחנו מכנים **העדפה מתקנת.** בכל מקרה, התפיסה הייתה שיש אי שוויון. הרקע של התלמידים מייצר אי שוויון או מבטא אי שוויון בנוסף לכך בשנות ה-50 התקיימו אירועי מחאה מסעירים ב"ואדי סאליב" של עולי ארצות האיסלם כנגד הממסד. משרד החינוך הבין את התסיסה הזאת באופן ביקורתי ופעלו בעניין הזה. הפעולה הייתה פעולה שסווגה בתי ספר לכמה רמות, כשהרמה הנמוכה מכונה "**טעוני טיפוח**" והיא הרמה או הסיווג שמייצג ביה"ס שמקבלים העדפה מתקנת, שמקבלים אפליה לטובה. כלומר, מגדירים איזה שהוא מדד ומציינים איזה ביה"ס נחשב כטעון טיפוח ואיזה ביה"ס נחשב כמבוסס או בלתי מבוסס. יש כמה רמות. כשמשרד החינוך משקיע יותר בבתי הספר שהוגדרו טעוני טיפוח במטרה לצמצם את הפערים.
גם השיטה הזאת לא ממש הצליחה. המטרה הייתה להשיג שוויון ולא היה שוויון. ניתן היה לראות בסוף שנות ה-60 שאחוז הסטודנטים המזרחי היה נמוך מאוד וכבר לא מדובר על עולים חדשים ועדין התוצאות אינן מכוונות לאיזשהו סוג של שוויון. יותר מזה, למרות שהמטרה הייתה להגביר את ביה"ס כטעוני טיפוח ולא את התלמידים, נוצרה סטיגמה מאוד מרכזית בשיח הציבורי שמתייג את התלמידים כטעוני טיפוח ולא רק את ביה"ס.

אינטגרציה בחינוך (העשור השלישי) : בעקבות אותו הכישלון בהשגת השוויון, מחוננת **הרפורמה בחינוך** שמוכרת בעיקר בשל התוכנית העיקרית או הצעד העיקרי שהתבצע במסגרת של הרפורמה וזאת האינטגרציה. שילוב בין תלמידים מרקע חברתי נמוך לרגע חברתי גבוה. הרפורמה הזאת בחינוך היא אחת הרפורמות הכי חשובות בהיסטוריה של מערכת החינוך בישראל. **האינטגרציה בחינוך**, שמטרתה הייתה להשיג את אותו שוויון, הרפורמה הזאת בחינוך החילה מטרות ב-2 רמות. ברמה המאקרו חברתית וברמה המיקרו חברתית. ברמה המאקרו חברתית - ברמה הלאומית הרחבה, מטרתה של האינטגרציה הייתה לשפר את השילוב בין העדתי. ברמה המאקרו חברתית - מטרתה של האינטגרציה הייתה לעלות את רמת ההוראה וההישגים. הרפורמה הזאת עוברת וועדות שבחנו והציעו ובסופו של דבר הזדמנות פוליטית יחסית, אפשרה את העברת הרפורמה הזאת. לכן יש חולשה לרפורמה, בניגוד לחוק חינוך ממלכתי, או לחוק לימוד חובה, הרפורמה לא עברה כחוק אלא רק כהחלטה בכנסת. לכן היא גם לא אושרה בחלק מהערים בארץ, אבל עדיין הייתה לה השפעה רבה.
<u>איך עושים את זה</u>? גיל חינוך החובה עלה לכיתה ט' כאשר לכיתות ז'-ט' נפתח מוסד חדש שלא היה קיים קודם והוא נקרא **חטיבת ביניים**. מה שהיה קיים לפני כן, 2 סדרות של ביה"ס. ביה"ס היסודי מא'-ח' ותיכון מ-ט'-י"ב, כאשר בסוף כיתה ח' נגשו כל התלמידים למבחן שנקרא "סקר", מבחן משווה שקבע באיזה רמה ילמדו התלמידים בתיכון. האם ברמה תיכון עיוני? כלומר, תיכון שמסיים בחינות בגרות, או תיכון מקצועי שלא מסתיים עם בגרות אלא, תעודת מקצוע או סיימו את הלימודים. והתוצאה הייתה של אותה חלוקה, שרוב מי שהגיע לתיכון העיוני, הגיע מרקע אשכנזי, מעמד בינוני גבוה, ובתיכון המקצועי ומטה, בעיקר עולים מארצות האיסלם. חלקם היו בנים ובנות של עולים מארצות האיסלם. זה נתפס כמשהו לא הוגן ולא שוויוני ולכן החליטו לשנות את זה.
<u>איך משנים את זה</u>? מקימים חטיבת ביניים אינטגרטיבית, כלומר, חטיבת ביניים שבה לומדים ילדים מכל השכונות בעיר, מכל המעמדות ומכל העדות בכיתות הטרוגניות. כלומר, משולבות מגוון וההנחה הייתה שלאחר 3 שנים, משותפים אז המיון לתיכון כבר לא יושפע מהפער העדתי. מכיוון שיוצר מפגש, והתלמידים ילמדו באותה מסגרת חינוכית, הפערים לא יהיו תוצאה של המסגרת העדתית חינוכית של ביה"ס היסודי.
במקביל לרפורמה הזאת ולהקמת חטיבות הביניים, האריכו את גיל "חינוך חובה", שופרו תכניות הלימוד עם הדגש על התלמידים המוחלשים במטרה להעלות אותם לרף מסוים ונערך אקדמיזציה בהכשרת מורים שזאת ההגדרה הפורמלית. לכן, על מנת להיות מורה צריך תעודת הוראה ותואר אקדמי. התפיסה הייתה שזה יעלה את המעמד ורמת ההוראה. הרפורמה הזאת עוברת ב-1868 והיא משפיעה רבות על מערכת החינוך.
<u>האם הרפורמה הזאת הצליחה</u>?
יש מחלוקת האם הרפורמה הצליחה או לא.

בגדול, בניגוד לשתי התוכניות, של המדיניות הקודמת שגם מטרתם הייתה להשיג שוויון, האינטגרציה בוודאי לא נכשלה באופן גורף, ואפילו ככל שעובר הזמן. יש הטוענים שהיא אפילו הצליחה. נוצרו כל מיני מנגנוני סגרגציה - מנגנוני הפרדה. כלומר, קבוצות של כיתות מחוננים ועוד כמה מסלולים שצמחו. המפגש הזה גם מבחינה חברתית וגם מבחינת לימודים, יצר שרותי החינוך ברמה הגבוה יותר לתלמידים שהוגדרו קודם לכן טעוני טיפוח או שלמדו בביה"ס טעוני טיפוח.

ביה"ס מקיף: חלק מתוצאותיה הלא ישירה של האינטגרציה, הייתה תוצאה חשובה מאוד והיא בתי הספר המקיפים. האינטגרציה יצרה חטיבות ביניים אבל די מהר התפתחה ביקורת על חטיבות הביניים ובמקביל ביקורת על החלוקה שעדיין נותרה בעינה, בין תיכון עיוני לתיכון מקצועי. כלומר, תלמיד שמסיים כיתה ט' ממוין ומשובץ לתיכון עיוני עם אפשרות לתעודת בגרות או לתיכון מקצועי. ולכן משרד החינוך הביאה לישראל תפיסה חינוכית ומסגרת חינוכית שהייתה נהוגה בכמה מקומות בעולם - ביה"ס המקיף. ביה"ס המקיף, בעצם הקיף 2 תופעות. קודם כל הוא חיבר את חטיבת הביניים ואת הטיבה העליונה, למה שאנחנו קוראים לזה היום "ביה"ס השש שנתי". ובכך ביטל את תהליכי סלקציה ואת הבעייתיות שהייתה בחטיבת הביניים בכל מני מובנים. במובן החינוכי של התלמידים וגם במובן ההשקעה של העיריות, המשאבים, תשתיות ועוד.. ודבר נוסף שחשוב יותר מהאיחוד זה שנוצרה בעצם מסגרת שבה יש גם מסלולים עיוניים וגם מסלולים מקצועיים ובכך ביה"ס נמצא בפורמט המורכב מכיתות מגוונות. ז"א התלמידים שלומדים באותה שכבה, יש אפשרות רבה יותר למובליות חברתית. כלומר, מי שלומד בכיתה נמוכה יכול להתקדם וזה לא מצריך מעבר מוסדי. ביה"ס המקיף, זאת הצלחה מאוד גדולה בהרבה מקומות הוא יועד בעיקר לעיירות הפיתוח ובמקביל השפיע רבות על החינוך הערבי בישראל. למרות שהאינטגרציה לא הייתה מיועדת לחינוך הערבי, הפורמט של ביה"ס המקיף נכנס לתוקף בהרבה ישובים ערביים ונחשבה להצלחה גדולה.

חינוך מקצועי-טכנולוגי: סוגיה נוספת שקשורה לדיון בהקשר האינטגרציה ובהקשר של שוויון ואי שוויון, הוא סוגית החינוך המקצועי. בעבר החינוך המקצועי נוסד במטרה להכשיר כוח אדם מקצועי לתעשייה. החינוך המקצועי הסתיים בתעודת מקצוע. כלומר, לא הייתה אופציה להוציא תעודת בגרות במסגרת החינוך המקצועי. עם השנים, חל שינוי מאוד משמעותי בחינוך המקצועי ובין אותם השינויים הכניסו את האפשרות להשיג תעודת בגרות במסגרת חינוך מקצועי. גם השם "החינוך המקצועי" שודרג ל"חינוך מקצועי טכנולוגי" כשחלק מהמגמות הן מגמות שנחשבות ברמה גבוה עם 5 יחידות ו-10 יחידות בגרות במסלול טכנולוגי כמו מחשבים ועוד...
עדיין ברוב בתי הספר המקצועיים לומדים בעיקר תלמידים ממעמד נמוך שמרביתם לא מצליחים להשיג תעודת בגרות ובכל זאת, יש שינויים מאוד משמעותיים.

אוטונומיה בחינוך: השינוי המוסדי שהעביר את המערכת מתפיסה סוציולוגית דמוקרטית לתפיסות קפיטליסטיות התרחש בשנת 1984. השינוי המוסדי בא לידי ביטוי בהוראה של חוזר מנכ"ל של משרד החינוך לביה"ס עוסק במדיניות האוטונומיה וזה השפיע מאוד על מערכת החינוך של היום בישראל. מדיניות האוטונומיה מעודדת ומאפשרת לביה"ס לגייס כוח אדם ובעיקר לפתח תכניות לימודיים ייחודית. ההגדרה בחוזר מנכ"ל הייתה שמצד אחד מדובר על עצמאות פדגוגית של ביה"ס ומצד שני מדובר על כך שזה תחת המטריה של משרד החינוך. ז"א זה לא הפרטה מוחלטת של מערכת החינוך, אבל זה מאפשר לביה"ס לייצר אוטונומיה, כלומר ניהול עצמי של כל אחד ואחד מהם. מי שבעיקר משתמש באוטונומיה הזאת, אלה הם ביה"ס המבוססים יותר שיכולים לגייס משאבים רבים יותר וכך גם מורים טובים יותר, שכר לימוד ועוד...
עיקר מדיניות זו הוא החלשת הקשר שבין ביה"ס למערכת החינוך הריכוזית והדגשת הקשר שבין החינוך לסביבתו החברתית.
<u>הגדרה</u>: אוטונומיה בחינוך היא תהליך של האצלת סמכויות שהיו בידי הרשות המרכזית, משרד החינוך והתרבות לביה"ס. המערכת המרכזית אמורה לחזק את יכולתו של ביה"ס לעצב לעצמו באמצעות "אני מאמין פדגוגי" דמות ייחודית מגוונת וגמישה המסתגלת לצרכים משתנים של החברה הישראלית. האוטונומיה בחינוך היא תגובה ארגונית למצב המתמשך של ריכוזיות מוגברת הכופה אחידות מרבית ביעדי החינוך, בתוכנות הלימודים ובדרכי ההוראה למידה וקובעת את מקום הלימודים ואת תנאי הקבלה לביה"ס.

ביה"ס ייחודיים: כתוצאה מאותה מדיניות האוטונומיה, צמחו 3 דגמים של ביה"ס ייחודיים.

- ביה"ס ייחודיים בתכנית הלימודים ובנושאים לימודיים כגון: ביה"ס לאומנות, לטבע חברה וסביבה.
- ביה"ס ייחודיים מן הזוויות האידיאולוגית ערכית כגון: תל"י (תגבור לימודי יהדות), ערכי תנועת העבודה, דמוקרטי ועוד...
- ביה"ס ייחודיים בתפיסה החינוכית שלהם: קהילתי, פעלתני, גמיש ועוד...

<u>ביקורת</u>: ביה"ס ייחודיים מייצרים אי שוויון בשל היותם סלקטיביים, מטפחים קבוצות אוכלוסייה חזקות וביטוי למדיניות של מצוינות על חשבון שוויון הזדמנויות. תכנית הלימודים של ביה"ס ייחודיים רחבה וכוללת לימודים כללים רגילים ולימודי אמנות או טבע. יום לימודים ארוך ועלות הלימודים המתקיימים מעבר לתכנית הלימודים הרגילה מוטלת על ההורים. התלמידים אינם בוחרים את ביה"ס אלא ביה"ס בוחר אותם ע"פ קריטריונים שיוכיים וסביבתיים. מי שלומד בדרך כלל בביה"ס ייחודיים, הם עם רקע סוציואקונומי בינוני וגבוה. יש הרואים בכך פגיעה קשה בשוויון הזדמנויות וחדירה למדיניות המטפחת שכבות חזקות.

חופש הבחירה של ההורים בחינוך: יש הטוענים כי בחירת הורים בחינוך היא המשך ישיר ותולדה של מדיניות האוטונומיה. הבחירה מכניסה את החינוך לעידן חדש והיא ביטוי לחופש אישי וקבוצתי ואף ביטוי לאידיאולוגיה פוליטית-חברתית. בידי הבחירה הכוח להשפיע על המרכיבים הערכיים והתוכניים על שיטות החינוך ועל יעילות ביה"ס. מעוגן בתפיסה הליברלית המעניקה חשיבות לקיום שוק חופשי המבוסס על תחרות והסרגות. יש הטוענים כי בבחירה קיימת סכנה של גרביטציה חינוכית שמשמעותה משיכה אל החזק. הבחירה מגבירה תחרות, המביאה השקעות נוספות לטיפוח ייחודיות. העלות גדלה ואז הבחירה קשורה להעדפות כלכליות ולכן הופכת סלקטיבית לפי יכולת כלכלית. יכולת הבחירה של הורים חסרי משאבים עלולה להיפגע וכן גם שירותי החינוך שהם מקבלים. הבחירה הופכת להיות "כאילו" בעבור שכבות חברתיות חלשות וכך נפגע שוויון ההזדמנויות שלהם בחינוך.
לכאורה, חופש בחירה של ההורים בחינוך עשוי לקדם אינטגרציה ושוויון הזדמנויות לתלמידים ממיצב חברתי כלכלי נמוך בביה"ס יוקרתיים מחוץ לאזור מגוריהם. ואכן ביטול אזורי הרישום בא לקדם מטרה זו, למתן אינטגרציה כפויה ולהגביר דה סגרגציה מרצון. המתנגדים לבחירת הורים רואים בה מכשיר להנצחת הסגרגציה החברתית כלכלית המשרתת את השכבות החברתיות המבוססות. תלמידים חלשים בביה"ס ייחודיים מפחיתים מרמת האטרקטיביות שלהם לגבי האוכלוסייה המבוססת, העוזבת ופונה לביה"ס סלקטיביים המוגניים. קיימת סלקציה פנימית המונעת מתלמידים עניים להתקבל לביה"ס ייחודיים. הרוב המוחלט של ההורים משכונות חברתיות נמוכות בחרו בביה"ס באזור מגוריהם ולא מימשו את זכותם לבחור ביה"ס בשכונות במעמד סוציואקונומי גבוה.
התומכים בחופש הבחירה בחינוך טוענים, כי זהו אמצעי התורם ליעילות ביה"ס ולהעלאת רמת הלימודים של כלל התלמידים ומציעים לעולם המחר הטכנולוגי מדעי. הפער בין קבוצות התלמידים אפשר שיגדל, אך העלאת רמת התלמידים המוכשרים כדאית גם במחיר של הפערים העלולים להיווצר. הבחירה בחינוך מבטלת את האינטגרציה הכפויה ומאפשרת אינטגרציה מרצון.

הפרטה בחינוך: הגדרה: הפרטה הינה העברת שליטה של תאגיד ממשלתי לבעלים פרטיים.
בעקבות מדיניות האוטונומיה וחופש הבחירה של ההורים וכן גם ברוח התפיסה הליברלית קפיטליסטית, נוצר מצב שבו מערכת חינוך פרטית פועלת בצד מערכת ציבורית. בישראל מתרחש תהליך הפרטה הבא לידי ביטוי בגודל ההשקעה השנתית בעבור חינוך התלמידים. המערכת הפרטית מעניקה חינוך איכותי ומשרתת בעיקר את השכבות הסוציואקונומיות הגבוהות והמערכת הציבורית נדרשת להעניק חינוך לחסרי יכולת.
ייחודה של ההפרטה בישראל, היא בכך שאין כמעט מערכות חינוך פרטיות לגמרי.
סממני ההפרטה ניכרים ביוזמות מקומיות של הורים המייסדים וממנים הקמה של ביה"ס כדי להתוות תכנים ודרכי חינוך הקרובים להשקפת עולמם. הפעלה של ביה"ס בידי עמותות הורים וגופים מסחריים, נוצר שוק של רשתות חינוך.

החשש הוא שההפרטה אמנם תעלה את איכות החינוך של חלק מהאוכלוסייה, אך גם תגרום לסגרגציה חינוכית של שתי מערכות חינוך ע"פ אזור מגורים ויכולת כלכלית.
יתרונות ההפרטה: להפרטה יש יתרונות והם:

- ההורה יכול לבחור את ביה"ס המתאים לילדו.
- המורים ירוויחו יותר כסף, וכך גם יהיו איכותיים יותר.
- הילדים יחשפו לתחומי ידע רבים יותר, וכך ההשכלה תתרחב.
- ההפרטה בחינוך תוביל ליותר הערכה ומדידת הישגים, שיאפשרו בקרה שוטפת על הנעשה במערכת החינוך.

מיקור חוץ: העברת הפעילויות של ארגון לקבלן חיצוני. התפיסה שביסוד ההפרטה גורסת כי משרדי הממשלה יתפקדו בעיקר כמטה מנהל בעוד ביצוע השירותים ייעשה באמצעות מיקור חוץ. כלומר, באמצעות גופים חיצוניים, קבלני החינוך המרכזיים (חברות מסחריות ורשתות חינוך) וביישום מדיניות הסטנדרטים כתחליף לפיקח פדגוגי. החשש הוא שגופים אלה יצברו עוצמה ויחתרו תחת יכולתו של משרד החינוך לשלוט במערכת החינוך.

רפורמה בהשכלה הגבוהה

אם במערכת החינוך היסודי ועל יסודי מדברים על הפרטה כמגמה של מצוינות, במערכת ההשכלה הגבוהה, ההפרטה דווקא יצרה תהליך הפוך. "ממצוינות לשוויון הזדמנויות" בתיכונים ובעיקר במערכת ההשכלה הגבוהה, עיקר השינוי קשור בהקמתה של האוניברסיטה הפתוחה ובעיקר במהפכת המכללות שבאה בהקמתה של האוניברסיטה הפתוחה המודל שיובא מבריטניה, שמטרתו לפתוח את ההשכלה הגבוהה לפריפריה ולכל תלמיד ותלמיד. השינוי הדרמטי התחולל בעקבות 2 מהלכים שהראשון הוא התהליך של האקדמיזציה של המוסדות להכשרת מורים. תהליך שנבע בין היתר מהעובדה שהרפורמה כללה אקדמיזציה של מורים, הסמינרים למורים להפוך אותם לאקדמיים ובעיקר התנופה המשמעותית התרחשה באמצע שנות ה-90 תחת מה שמכונה "מהפכה המכללות". המהפכה הזאת בעצם ייצרה את האפשרות שכמעט כל בוגר ביה"ס בישראל לומד במוסד להשכלה גבוהה. היום אחוז הנגישות לתואר ראשון בישראל הוא מהגבוהים ביותר בעולם וזה התרחש בעקבות שינוי פורמלי רשמי כשתוקן החוק למועצה להשכלה גבוהה ואיפשר לכל מוסד שעומד בקריטריונים מסוימים להעניק תואר אקדמאי, מה שלא ניתן היה קודם לכן. ונכון ל2016, יש הרבה מאוד מוסדות להשכלה גבוהה בישראל. חלקם אוניברסיטאות, חלקן מכללות מתוקצבות ומכללות אחרות ששכר הלימוד שלהם רגיל אוניברסיטאי והמכללות הלא מתוקצבות אלה המכללות הפרטיות.
השנוי הזה שבו היום 46% משכבה מסוימת משיגים תואר ראשון, היא מהפכה אדירה שנותנת מצד אחד שוויון הזדמנויות, אפשרויות המובילות חברתית ומצד שני, מורידה את רמת התואר הראשון בהשוואה למה שהיה לפני כמה שנים. היום תואר ראשון הוא פחות נחשב מתואר ראשון מלפני 20-30 שנה ובכל זאת, זאת מהפכה אדירה שיש לה השפעות חברתיות חסרות תקדים בישראל.

יחידה 3 אינטגרציה בחינוך-היבטים חברתיים וחינוכיים

אינטגרציה בחינוך

בעקבות אותו כישלון בהשגת השוויון, מחוננת "הרפורמה בחינוך" שמוכרת בעיקר בשל הצעד העיקרי שהתבצע במסגרת הרפורמה וזאת האינטגרציה - שילוב בין תלמידים מרקע חברתי נמוך לחברתי גבוה. והרפורמה הזאת בחינוך היא אחת הרפורמות הכי חשובות בהיסטוריה של מערכת החינוך בישראל.
האינטגרציה בחינוך, שמטרתה הייתה להשיג את אותו שוויון, הרפורמה הזאת בחינוך החילה מטרות ב-2 רמות. ברמת המאקרו חברתית - במטרה לשפר את השילוב הבין עדתי. וברמה המיקרו חברתית - במטרה להעלות את רמת ההוראה וההישגים.
הרפורמה לא עברה כחוק אלא רק בהחלטה בכנסת ולכן היא גם לא יושמה בחלק מהערים בארץ אבל עדין השפעתה הייתה רבה.
איך עושים את זה? מה שהיה קיים אז באותו שלב, הייתה חלוקה ל-2 סדרות. ביה"ס היסודי מא'-ח' ותיכון מט'-י"ב. כאשר בסוף כיתה ח' נגשו כל התלמידים למבחן שנקרא "סקר" מבחן משווה שקבע באיזה רמה הם ילמדו בתיכון. האם ברמת תיכון עיוני, כלומר תיכון שמסתיים בבחינות הבגרות, או תיכון מקצועי שלא מסיים עם תגרות, אלא תעודת מקצוע ואפשרות נוספת, שיסיימו את הלימודים בשלב הזה. והתוצאה הייתה של אותה חלוקה, הייתה שרוב מי שהגיע לתיכון העיוני הגיע מרגע אשכנזי, ממעמד בינוני גבוה ובתיכון המקצועי ומטה היו בעיקר עולים מארצות האיסלם וזה נתפס כמשהו לא הוגן ולא שוויוני ולכן החליטו לשנות את זה.
ראשית, גיל חינוך החובה עולה לכיתה ט' כאשר בין כיתה ז'-ט" נפתח מוסד חדש שלא היה קיים קודם, שנקרא "חטיבת ביניים" שבה לומדים ילדים מכל השכונות בעיר, מכל המעמדות ומכל העדות בכיתות הטרוגניות. כלומר, משולבות ומגוונות וההנחה הייתה שלאחר 3 שנים משותפות, אז המיון לתיכון כבר לא יושפע מהפער העדתי, מכוון שנוצר מפגש והתלמידים ילמדו באותה מסגרת חינוכית, הפערים לא יהיו תוצאה של המסגרת העדתית חינוכית של בית הספר היסודי. במקביל לרפורמה זאת, ולהקמת חטיבות הביניים, שופרו תכניות הלימודים ונערך אקדמיזציה בהכשרת מורים שזאת ההגדרה הפורמלית לכך, על מנת להיות מורה צריך תעודת הוראה ותואר אקדמאי, התפיסה הייתה שזה יעלה את מעמד ורמת ההוראה.
הרפורמה הזאת עוברת ב68 והיא משפיע מאוד על מערכת החינוך בישראל.
דרך נוספת שניתן להתייחס בעזרתה לאינטגרציה, היא דרך של אינטגרציה כמטרה אל מול אינטגרציה כאמצעי.
אינטגרציה כמטרה: היא תפיסת מאקרו התפיסה שטוענת שהשילוב בחברתי הוא יעד לאומי, היא פעולה חשובה וחושב מאוד להשקיע בו. זאת תפיסה שרואה באינטגרציה כמטרה.
אינטגרציה כאמצעי: זאת גישת מיקרו שלא רואה באינטגרציה כאיזושהי מטרה, ז"א השילוב החברתי הזה, המפגש הבין עדתי הזה, לא נתפס כאיזושהי מטרה חשובה, אלא הוא נתפס כאמצעי להשגת המטרות כדי לשפר של הפערים הלימודיים.
לכן האינטגרציה נתפסה גם כמטרה וגם כאמצעי. גם ברמת המאקרו וגם ברמת המיקרו ושתי המטרות הללו השתלבו בעצם לרפורמה שהצליחה.
האם הרפורמה הצליחה? בניגוד לשתי המדיניות הקודמות שגם מטרתן הייתה להשיג שוויון האינטגרציה בוודאי לא נכשלה באופן גורף ואפילו ככל שעובר הזמן, יש האומרים שהיא אפילו הצליחה. למרות שנוצרו כל מיני מנגנוני סגרגציה, כלומר מנגנוני הפרדה, כמו בקבוצות, כמו בכיתות מחוננים ועוד מסלולים שצמחו. בכל זאת, המפגש הזה גם מבחינה חברתית וגם מבחינה לימודית יצר שרותי חינוך ברמה גבוה יותר לתלמידים שהוגדרו קודם לכן טעוני טיפוח או שלמדו בביה"ס טעוני טיפוח.

פער עדתי

בשלושת העשורים הראשונים לקיומה של מדינת ישראל, התאפיין ריבוי פערים בין קבוצות אוכלוסייה שונות. פער בלט במיוחד התגלה בין יוצאי אירופה אמריקה ליוצאי אסיה אפריקה. שתי הקבוצות דומות זו לזו בהיקפן אך נבדלות זו מזו במקומן במערכת הריבוד החברתי. הפערים היו משמעותיים ונתנו את אותותיהם

בתחומי חיים שונים ומגוונים שהלכו והתרחבו.

פער בהכנסה: הנתונים בשנות ה-60 הראו שפער הייצוג בשכבת העוני בין שתי הקבוצות העדתיות היה מאוד משמעותי. באופק כללי החברה הישראלית הייתה מאוד ענייה, חברה של צנע ושל סעד, אבל הייצוג של משפחות ממוצע מזרחי בשכבת העוני היה גדול באופן משמעותי לעומת הייצוג של משפחות ממוצע אשכנזי. ז"א ניקר באותה תקופה פער די משמעותי בהכנסה - פער כלכלי.

פער ברמת החיים: אם בפער הכלכלי מדובר בהכנסה, אז הפער ברמת החיים מדובר בהוצאה משום שהפער ברמת החיים עוסק בסדר העדיפויות בשעות הפנאי ובצריכה לנפש. אם אנחנו רוצים לעמוד מצב כלכלי, סטאטוס כלכלי, אנחנו צריכים להתייחס גם לסעיף ההכנסות וגם לסגנון החיים ולהוצאות, לתרבות הצריכה כדי לקבל תמונה מלאה של המעמד הכלכלי ושל הפערים הכלכליים בין קבוצות שונות. גם כאן, הנתונים שהיו באותה תקופה הראו שפער ההוצאה לנפש היה משמעותי, הבדל של פי 2 מרמת החיים בין שתי הקבוצות העדתיות.

פער בחינוך והשכלה: לפי נתונים באותה התקופה, ניתן היה לראות את העובדה שקבוצות התלמידים ממוצע מזרחי במערכת החינוך היה דמוי פירמידה. הכוונה היא שככל שהשלב החינוכי היה גבוה יותר, כך הלך והצטמצם שיעור ההשתתפות של ילדי עדות המזרח בו. ז"א, בשלב החינוך הבסיסי ביותר, בחינוך העממי, החינוך היסודי (כיתות א'-ח'), היה שיעור השתתפות די גבוה של תלמידים ממוצע מזרחי, אך בשלב התיכון (ט'-י"ב), הרבה מאוד מהתלמידים המזרחיים נפלטו מן המערכת, הונשרו או נשרו. תופעת הנשירה היא תופעה שדנו בה הרבה במערכת החינוך ולכן מספרם ושיעורם במערכת קטן בצורה משמעותית וכמובן כשעולים עוד שלב, אל הלימודים האקדמיים, שם הפערים היו עצומים ביותר.

פער בייצוג הפוליטי: מדובר על תת ייצוג של בני עדות המזרח בעיקר בפוליטיקה הארצית אבל לא רק. גם בפוליטיקה המקומית, המוניציפלית, הרשויות המקומיות ובכל המערכות הפוליטיות היה תת ייצוג של בני עדות המזרח. גם מרכזי המפלגות הגדולות, הוועדות המפלגתיות שזה גוף שמשפיע על מדיניות המפלגה, הייצוג הפוליטי שמשפיע על המדיניות, על התקציבים, על דמותה של המדינה, של החברה, גם שם באותה תקופה, היה פער משמעותי.

אינטגרציה ברמת המאקרו וברמת המיקרו

לאינטגרציה יש מטרות ברמת המאקרו תחת הכותרת "אידיאולוגיה חברתית" וגם מטרות ברמת המיקרו.

מטרות ברמת המאקרו: מטרות ברמת מאקרו הן מטרות ברמה הלאומית, הרי שהבעייתיות שקיימת בפערים על רקע עדתי הוא לא רק בתחום החינוך והשיח הציבורי בישראל בתקופה של שנות ה-60 עסק לא מעט בבעיה זו. היו כאלה שהיו חרדים מהבעיה הזאת למרות שבפעם הראשונה המשמעותית שהבעיה פרצה והגיעה לרמות של מחאה אלימה, היו אירועי וודי סלים בחיפה, התפיסה הייתה שפער העדתי הזה, האפליה או הקיפוח מצד אחד ואי שוויון הכלכלי, אי שוויון מבחינת ההזדמנויות החינוכיות, התעשיות עלול להתפוצץ. ז"א הייתה חרדה מזה שפער הזה יגיע למקום שבו לאנשים לא יהיה מה להפסיד וזה יגרום למלחמת אזרחים. אחת ממטרות המאקרו הייתה **אידיאולוגיה** שהחינוך אמור לשמש מנוף לשינוי חברתי. מנגד, הייתה תפיסה די רווחת שטענה שהחברה הישראלית צריכה להיות חברה אחת, באופן פוזיטיבי, באופן חיובי.

התפיסה הזאת היא חלק מתפיסות שמכונות בסוציולוגיה תפיסות של "**בניית אומה**". יש תפיסה שאומרת שחלק מהיווצרות של מדינת לאום, היא כרוכה בהיווצרות של מודלים תרבותיים וישראל בוודאי בשנים ההם, הייתה עדיין בשלבי היווצרות של אותה אומה ולכן, כדי שהאומה הזאת תהיה האומה הישראלית ולא אותה שמייצגת רק חלק מהישראלים. השיח הציבורי טען שחשוב מאוד לייצר **מפגש בין קבוצות שונות** מתוך החברה כדי לצמצם את הפער העדתי הזה. ז"א, קיימת גם חרדה מהאיום שעלול להיווצר מאותו פער וגם תפיסה שאומרת שכדי ליצור חברה בריאה וטובה, צריך לגבש את הקבוצות השונות בתוך החברה בשלב מוקדם יותר דרך מערכת החינוך במטרה למתן את התפתחות הדעות השליליות והאפליה בהמשך.

האינטגרציה נתפסה ככלי חשוב שיתמודד עם בעיה של היווצרותן של קבוצות שונות בתוך החברה הישראלית.

ברמה המיקרו חברתית: המטרה המרכזית של האינטגרציה ברמה המיקרו חברתית היא קידום הישגים

לימודיים של תלמידים מקרב המעמד הבינוני והנמוך. ישנם כמה נתונים אישיים והתנהגותיים שתלמידים צריכים כדי להצליח. הנתונים הללו, יכולים להתגבר על נקודות פתיחה נמוכות ולקדם את הישגיהם של החלשים.
מנת משכל/אינטליגנציה: מנת המשכל הוא דבר מולד, אבל הוא גם מושפע לא מעט מהסביבה החברתית והתרבותית. שני הכריכים האלה משפיעים על האינטליגנציה והנתון הזה מבחין בין תלמידים ואת מידת הצלחתם בביה"ס. ברור שתלמיד שיש לו מנת משכל גבוה יותר, הסיכוי שלו להצליח בלימודיו הוא סיכוי גבוה יותר ולהפך.
מוטיבציה: ידוע שהרבה מאוד תלמידים לא ממצים את יכולותיהם, לא ממשים את הפוטנציאל שלהם בשל מוטיבציה נמוכה בלימודים וגם כאן הטעון מאוד ברור. תלמידים שיש להם רמה גבוה של מוטיבציה, סביר להניח שיצליחו יותר בלימודים לעומת תלמידים שסובלים ממוטיבציה נמוכה, יתקשו יותר להגיע להישגים לימודיים.
חרדה: על סוגיה השונים בוודאי מדכאת למידה. עלולה לעכב את הצלחתו של התלמיד. זה נכון לכל התלמידים מכל הרמות ומכל הסוגים בכל שלבי החינוך. גם סטודנטים בגילאים מתקדמים יותר, עלולים להיפגע מחרדה כגון חרדת מבחנים שמעכבת, מונעת ומפריעה להצלחתם של התלמידים שסובלים ממנו.
הטענה שעומדת בבסיס האינטגרציה בחינוך ברמת המיקרו, היא טענה שביה"ס שיש בו אינטגרציה יכול להתגבר על נתוני הפתיה הדלים של חלק מהילדים שמגיעים אליו ולהוביל אותם להצלחה בלימודים. במילים אחרות, גם תלמידים שמגיעים עם תנאי פתיחה ירודים יכולים להצליח בזכות ביה"ס, בזכות הכלים שביה"ס האינטגרטיבי יקנה להם.

כיתה רב עדתית

כיתה רב עדתית, היא כיתה הטרוגנית במוסד חינוכי ובה לומדים ביחד, ילדים ממעמדות שונים ומעדות שונות. לכיתה רב עדתית יש יתרונות. המאפיינים המרכזים של אותם היתרונות הוא שמי שנהנה יותר מאותה כיתה הטרוגנית, הם התלמידים "המוחלשים" ממעמד סוציואקונומי נמוך יזכו לרמה גבוהה של הסביבה הפיזית, כמו מעבדות, מזגן, מחשבים. כיתה רב עדתית בנויה מ30% חלשים ו-70% חזקים, לכן הם יזכו לרמה גבוהה של סביבת הלימוד כמו כוח הוראה וחומרי לימוד טובים. וברמה החברתית תתפתח אצלם הנעה ללמידה ותעלה אצלם רמת השאיפה מאחר ויש אווירת הישגיות בכיתה ותרבות למידה. מאפיינים אלה יקדמו את המוחלשים ולא על חשבון התלמידים ממעמד סוציואקונומי גבוה.

עירוב עדתי

על-פי האידיאולוגיה הרדיקלית, ביה"ס אמור לשמש מנוף לשינוי חברתי. לכן השילוב העדתי של הדור הצעיר במערכת החינוך הוא דוגמא למצב חברתי רצוי. המפגש בין תלמידים מקבוצות עדתיות שונות בין כותלי ביה"ס, ימתן את הדעות הקדומות וישפר את היחסים הבין-עדתיים. מפגש כזה בגיל הצעיר יכין את הילדים לחיים בחברה רב עדתית ולפיתוח סובלנות כלפי השונה. השילוב העדתי שואף לשילוב הממדים האלה: סובלנות לשוני התרבותי, הפגת המתח הבין-עדתי, צמצום ההפרדה והגברת השוויון. וכדי שזה יצליח, נדרשים כמה תנאים מוקדמים.

- שוויון סטטוס בין האנשים מהקבוצות השונות הבאות במגע זו עם זו.
- שיתוף פעולה בין האנשים לקראת השגת מטרה משותפת.
- אווירה חברתית ונורמות המחייבות או המעודדות התקרבות בין אנשים.
- תכונותיהם של האנשים מקבוצת המיעוט שונות מן התכונות הסטראוטיפיות שמייחסת להם קבוצת הרוב.
- מפגשים אישיים בין האנשים משתי הקבוצות והכרת תכונותיהם כיחידים בקבוצת המיעוט ולא כמייצגים סטראוטיפים של קבוצת המיעוט.

התנאים האלה צריכים להתקיים במפגשים חברתיים מכל הסוגים.

שוויון הזדמנויות

שוויון הזדמנויות הוא מטרת-על של מערכת החינוך בישראל ומטרה בפועל הוא להעניק לחברה גישה שווה למשאבים כלכליים - חברתיים - פוליטיים - תרבותיים לכל קבוצות האוכלוסייה. נשאלת שאלה האם האינטגרציה מאפשרת שוויון הזדמנויות יותר משתי המדיניות הקודמות לה? המדיניות השוויונית בעשור הראשון ומדיניות הטיפוח בעשור השני, למרות הגישה החיובית והרצון הטוב של קובעי המדיניות, היה פער בין התאוריה למציאות והן לא הצליחו, השוויון המיוחל לא הושג. מדיניות האינטגרציה הביאה למצב שתלמידים משכבות חברתיות נמוכות מבחינה חברתית-כלכלית, מועברים לביה"ס מבוססים שבהם יש כוחות הוראה וניהול מיומנים המאפשרים ניצול משאבים יעיל ומרבי. שוויון הזדמנויות בא לידי ביטוי בהזדמנות שניתנת לתלמידים מאזורי עוני ומצוקה, לגדול בביה"ס שרמת ההוראה שלהם גבוה. בדרך זו ימוצה הפוטנציאל הלימודי שלהם ורמת ההישגים שלהם תעלה ותאפשר להם ללמוד לאחר מכן במוסדות להשכלה גבוהה.

אינטגרציה מרצון

הדפוסים הללו של אינטגרציה מרצון מביאים לידי ביטוי מצד אחד את הרצון לשמר את החזון של האינטגרציה, לא לוותר על הרצון לשלב במערכת החינוך והכיתה, תלמידים שמגיעים מרקעים שונים. המטרה היא לא ליצור סגרגציה. העובדה שהמדיניות האינטגרטיבית הריכוזית נכשלה, לא אומרת בהכרח שצריך לוותר על הרעיון של האינטגרציה, אלא להפוך את האינטגרציה יותר וולונטרית, ללא כפייה הריכוזית של מערכת החינוך. באינטגרציה מרצון, יש להורים אפשרות לבחור לשלוח את הילדים שלהם לביה"ס אינטגרטיבי שהם בוחרים. למעשה נוצר מצב שבוא ביה"ס האינטגרטיביים מנסים לפתות ולמשוך את התלמידים וההורים לרצות ללמוד אצלם.

פלורליזם חברתי

גישת הפלורליזם החברתי, היא גישה אידיאולוגית, ליברלית שרואה בפלורליזם, ברב תרבותיות את ההתנהלות הראויה. הגישה זאת, היא גישה שמבקרת את האינטגרציה מבחנה אידיאולוגית מכיוון שהאינטגרציה אולי מתייחסת לראשונה לתרבותם של יהודי ארצות האיסלם ונתנה לה דגש במפגשים בין קבוצות שונות, במפגש הטרוגני בתוך הכיתות, אבל עדיין התבססה על השקפת העולם שאומר שצריך לייצר "ישראלי" אחד. התפיסה הפלורליסטית היא שונה מבחינה מהותית, מכוון שהיא רואה בריבוי התרבויות משהו חיובי, משהו ראוי ולא איום על קיומה של המדינה.
הביקורת העיקרית של האידיאולוגיה הפלורליסטית היא שלמעשה אין כאן שילוב שוויוני בין אשכנזים למזרחיים, אלא יש כאן בעצם מעין הטמעה של הקבוצה היותר מסורתית - המזרחיים לקבוצה היותר מודרנית - האשכנזים.

רפורמת "אופק חדש"

רפורמת "אופק חדש" יושמה החל משנת 2008, ויועדה לחינוך היסודי ולחטיבות הביניים. מטרותיה העיקריות של הרפורמה היו לשפר את מעמדם ושכרם של עובדי ההוראה, שינוי במבנה של משרת ההוראה, שילוב של שעות פרטניות, שיפור מרחבי הלמידה של התלמידים וסביבת העבודה של המורים ופיתוח מקצועי מתמשך של סגלי ההוראה. למרות חבלי הלידה שליוו את כניסתה, נראה כי ביה"ס שהצטרפו לרפורמה מביעים תמיכה רחבה מאוד.

רפורמת "עוז לתמורה"

רפורמת "עוז לתמורה" יצאה לדרך בשנת 2011, הרפורמה הזאת נועדה לחינוך העל-יסודי במטרה להעלות את שכר המורים ותוספת שכר למורים על בסיס הצטיינות. רפורמה זו מבטאת את המשך המגמה לביזור הסמכויות במערכת החינוך ולחיזוק מעמדו של המנהל.

אינטגרציה בראי המבחנים

אחת הדרכים לבדיקת מידת הצלחתה של האינטגרציה, היא שימוש במבחנים סטנדרטיים. החשיבות של מבחנים אלה בקביעת מדיניות חינוך מהווים סוגיה חשובה בסוציולוגיה של החינוך. הישגים לימודיים בחטיבת הביניים ברמה הבינלאומית נבדקים באמצעות מבחני פיז"ה, טימ"ס וברמה המקומית במבחן מיצ"ב, המידע מבוסס על ניתוח כוללני של כל התלמידים ללא הבחנה בין מסגרות הלימוד.

מבחני פיז"ה: נערכים אחת לשלוש שנים ובודקים את רמתם של בני 15-16 במתמטיקה, קריאה ומדעים. המבחנים הם חלק ממחקר של OECD. במסגרת המחקר נבחנים התלמידים בכמה נושאי לימוד ונאסף מידע על הרקע שלהם, סביבת הלימוד ותפיסותיהם בדבר נושאי הלימוד הנבדקים. מנהלי ביה"ס נשאלים על המדיניות והאקלים הבית-ספרי. תוצאות המבחנים הנערכים במגינות שונות בעולם, נבדקות ומנוחות על מנת להבין מה מביא לידי הישגים גבוהים ולהסביר את רמת ההישגים באמצעות משתני רקע ומשתנים אחרים. ישראל נמצאת בתחתי הדירוג של העולם המערבי.

מבחני טימ"ס: נערכים אחת לארבע שנים ומציגים את השיגי התלמידים כפי שהם באים לידי ביטוי בהשוואת בין לאומיות במסגרת מחקר טימ"ס הנערך ע"י ה-IEA. המחקר בודר את רמת השליטה של תלמידי כיתות ח' בתחומי המתמטיקה והמדעים, תוך כדי התייחסות לתכנית הלימודים המופעלת. באמצעות המחקר ניתן לעקוב אחר מגמות ההתקדמות לאורך זמן בכל מדינה ולהשוות בין המדינות המשתתפות. נמצא כי בישראל ההישגים היו מעל הממוצע אך הדירוג בתחום המדעים אינו יציב לאורך זמן.

מבחני מיצ"ב: מבחנים הבודקים מדדי יעילות וצמיחה בית ספרית. כוללים הערכת הישגיים בארבעה תחומים: עברית, אנגלית, מתמטיקה ומדעים. הבחינות נערכות בכיתות ב, ה, ו, ח. המבחנים הראו שככל שהרקע החברתי כלכלי גבוה יותר, כך ההישגים גבוהים יותר.

יחידה 4 קהילתיות בחינוך-היבטים חברתיים וחינוכיים

מהי קהילתיות בחינוך?

קהילתיות בחינוך היא תפיסה חינוכית שמעמידה במרכז את הקשר שבין הקהילה והציבור. רעיון הקהילתיות משקף תפיסה לפיה החינוך מתבצע באמצעות סוכנים שונים ומגוונים: סוכני חינוך, סוכני חיברות כגון הורים, מורים, מדריכים ועוד... ומתרחש בכל מקום. במילים אחרות, החינוך לא מתרחש רק בשטח ביה"ס הוא לא מוגבל רק ל-4 קירות של כיתת הלימוד, אלא הוא מתרחש ומתקיים במקומות שונים ומגוונים בקהילה. כגון: במשפחה, בגינת המשחקים, במרכז הקהילתי, במכולת, בתנועת הנוער. החינוך מתבצע בכל מקום וע"י גורמים שונים. אחד המאפיינים את ביה"ס היא העובדה שביה"ס לא נועד לשרת רק מטרות לימודיות, אלא גם מטרות מוסריות, חינוכיות, תרבותיות ולמעשה, עניינה של הקהילה כולה. בניגוד לתפיסה המסורתית של ביה"ס שרואה את קהל היעד שלו כתלמידים של ביה"ס, הקהילתיות היא הרבה יותר רחבה. ז"א היא רואה את ביה"ס כמוסד קהילתי מרכזי, מוסד קהילתי שמשרת את כל בני הקהילה ולכן המטרות מגוונות. ישנם 4 עקרונות יסוד של רעיון הקהילתיות:

- **ביה"ס שייך לציבור**: כלומר, לקהילה שבתוכה הוא פועל. הקהילה מממנת אותו, אחראית לו, ולכן הוא צריך לשרת אותה. בישראל המצב קצת שונה בהקשר לאחריות על ביה"ס.
- **לביה"ס הקהילתי הציבורי יש אחריות מוסרית המבוססת על דמוקרטיה**: כלומר, האחריות החינוכית היא לא רק לימודים, אלא היא גם מוסרית וקהילתית. ביה"ס הקהילתי הוא מודל מוקטן של דמוקרטיה, משום שמערך קבלת ההחלטות בביה"ס הקהילתי כולל גורמים רבים שכולל כמובן את המנהלים אבל גם את נציגי ההורים, האזרחים, התלמידים וגם גורמים שונים בקהילה שיש להם נגיעה למתרחש בביה"ס. יכול להיות גם גורמים עסקיים שכולם הם חלק ממערך קבלת ההחלטות בביה"ס. לכן, ביה"ס הקהילתי הוא פלטפורמה דמוקרטית או מיקרו-קוסמוס של דמוקרטיה בחינוך.
- **שיתוף הפעולה בין ביה"ס לקהילה מעודד מעורבות הורים**: כלומר, מעורבות ההורים היא קבועה ומתמשכת בכל ההיבטים של ביה"ס. ז"א קביעת עובדי החינוך, תכנון תכניות בלימוד, שיטות הוראה, פתרון בעיות יומיומיות בשטח ביה"ס וכיתה. כל התחומים הללו מושפעים ע"י ההורים, כל ההחלטות מתאפיינות במעורבות רבה ואינטנסיבית של ההורים.
- **הקשר בין הקהילה לביה"ס אמור להיות דו-כיווני**: במובן הזה שביה"ס חייב להכיר היטב את הקהילה שבה הוא פועל, לדעת מהם מאפיינה, מהם הצרכים שלה, מהן התפיסות הערכיות שמאפיינות אותה והקהילה בתורה, חייבת להכיר ולדעת מה מאפיינה. כלומר יש כאן קשר דו כיווני בין ביה"ס לבין הקהילה, יש זרימה הדדית של מידע, של דרכי פעולה, של שיתוף פעולה בכל הנושאים הרלוונטיים לביה"ס ולקהילה.

<u>החינוך הקהילתי מתבטא בשלושה תהליכם שמתרחשים במקביל בביה"ס הקהילתי</u>.

- **תהליך חינוכי**: תפקידו של ביה"ס לתת מענה הוליסטי (שלם) לא רק בחלק הלימודי, אלא גם בהקשר לפן החברתי, המוסרי, הרגשי, התרבותי.
- **תהליך קהילתי**: לכל אדם בקהילה ישנה זכות, חובה ואחריות להשתתף בתהליכים הקשורים לתפעול המוסדות הקהילתיים ובתוכם ביה"ס.
- **תהליך שיתופי**: כל סוכני החיברות נוטלים חלק בהליך החינוכי, יש להם סמכות לגביו והם כמובן משתפים ביניהם פעולה במסגרתו.

הגדרות סוציולוגיות של קהילה

כשאנחנו מתבקשים להגדיר את הקהילה, ההגדרה מילונית ...(אבן שושן) קהילה היא "עדה, קהל מאורגן, ציבור מוגדר" או "קבוצת אנשים בעלי השקפה אחת מסוימת".
בדומה להגדרה המילונית, גם הסוציולוגיה נותנת 2 הגדרות למושג שנקרא "קהילה"

- **קהילה כציבור אנשים השוכן באזור גיאוגרפי מסוים:** ויש להם מנהיגים משותפים, שפה, גבולות ומוסדות חברתיים. זה הולם את הסוג הראשון של ההגדרה המילונית.
- **קהילה כסנטימנט (רגש) קהילתי:** תחושה של שייכות, זהות, שותפות, אינטרסים, מתן תחושה של תפקיד ומהות, תחושת ביטחון כלכלית ופסיכולוגית. כאן לא חייבים שתהיה שייכות גאוגרפית, פיזית במרחב מסוים. ההגדרה הזאת "קהילתיות", היא לאו דווקא קבוצות אנשים חיים ביומיום באותו מרחב פיזי, אלא בקבוצה של אנשים שיש להם עניין משותף, תחומים משותפים, אינטרסים משותפים ללא שותפות בטריטוריה. כיום סוג כזה של קהילות הופך להיות יותר ויותר תחום עניין של מדעי החברה, של הסוציולוגיה משום שהקהילות הללו גדלות במספרן בזכות האינטרנט ובזכות תקשורת ההמונים.

רמת קהילתיות

כשאנחנו מדברים על קהילה, אנחנו מדברים על מה שהגדירו אנדרסון וקרטר "קהילה היא אוכלוסייה שחבריה מזדהים אלה עם אלה באופן מודע. חברי הקהילה יכולים לגור בטריטוריה משותפת, אבל אין הדבר הכרחי. הם מעורבים בפעילות משותפת. יש להם צורה מסוימת של ארגון המספק להם פעילויות שונות ומאפשר להם להתאים את עצמם לסביבתם". במילים אחרות, קהילה היא קודם כל מרחב פיזי מצומצם יחסית והמושג מתייחס לאנשים שנמצאים שם למוסדות שהם מפעילים ויוצרים. במילים אחרות "השכונה" או "היישוב". זאת קהילה. אנדרסון וקרטר מציעים לנו לבחון את הסוגיה של "מהי קהילתיות?" הם טוענים שכשאנחנו מדברים על קהילתיות, אנחנו מדברים על מדד שיש פה רמות שונות. ז"א יכולה להיות קהילה שהיא יותר קהילתית מקהילה אחרת. הם מציעים לנו 4 מאפיינים כדי למדוד את רמת הקהילתיות.
היכרות לעומת ניכור: המדד הזה מבקש לבדוק ולבחון עד כמה לאנשים בקהילה יש היכרויות עמוקות וממושכות עם אנשים אחרים, מתוך הנחה שההיכרויות הללו יוצרות לכידות חברתית, הזדהות קהילתית. במילים אחרות, ככל שיש יותר היכרויות עמוקות וממושכות, הקהילה הזאת מאופיינת בהיכרות. וכשיש פחות קשרים, פחות היכרות, הקהילה מאופיינת בניכור. ז"א במשוואה הזאת, הצד של ההיכרות מראה על רמת קהילתיות גבוהה והצד של הניכור, מראה על רמת קהילתיות נמוכה.
אחידות לעומת פילוג: כאן מודדים עד כמה הקהילה מאופיינת בהזדהות של החברים בה עם המטרות והרעיונות שלה, מתוך הנחה שההזדהות הזאת יוצרת קשרים ובונה אמון בין האנשים. ז"א ככל שהקהילה מאופיינת יותר בהזדהות עם הערכים המרכזיים שלה, אז היא מאופיינת ביותר אחדות שהיא קהילתיות. לעומת זאת, קהילה שהחברים בה פחות מזדהים עם הערכים והרעיונות והמטרות של הקהילה, ניתן לאפיין את הקהילה הזאת בפילוג, כקהילה יחסית מפולג ולכן כמובן פחות קהילתית.
תחושת ייעוד לעומת תועלתיות: ייעוד למעשה מייצג מצב שבו האנשים בקהילה פועלים יותר למען הכלל. "אלטרואיזם". ככל שקהילה מסוימת מאופיינת ביותר אלטרואיזם, יותר פעולה למען הכלל, כך עולה רמת הקהילתיות. לעומת תועלתנות, פעולה למען עצמי- הפרט פועל למען עצמו. לכן ככול שיש יותר תועלתנות, ככל שהקהילה מאופיינת בותר תועלתנות, כך יש בה פחות קהילתיות.
מעורבות לעומת בידול: מעורבות מייצגת מעורבות בפעילות המשותפות של הקהילה והיא מסמלת רמת קהילתיות גבוה. וככל שיש יותר השתתפות בפעילויות קהילתיות, כך רמת המעורבים גבוה יותר ורמת הקהילתיות גבוהה יותר. לעומת זאת, התבדלות או בידול של פרטים בקהילה, התרחקותם מהציבור, מצביעה על רמת קהילתיות נמוכה. ככל שאנשים יותר מתבדלים, יותר מסתגרים, פחות משתתפים במרחב הציבורי, פחות משתתפים באירועים משותפים קהילתיים, כך הקהילה מאופיינת ביותר בידול ולכן היא גם פחות קהילתית.

ביה"ס קהילתי

ביה"ס קהילתי, הוא מרכזה של הקהילה. גם באופן הפיזי וגם באופן מטפורי, הוא ליבה הפועם של הקהילה ומקיים פעילויות שונות במסגרתו גם אחרי שעות הלימודים, פעילויות שלא קשורות רק לתלמידים ולהוריהם, אלא לקהילה כולה, פעילויות שונות וחברתיות, תרבותיות ועוד... ולכן חשוב שביה"ס יהיה ממוקם במרכז

הקהילה, בלב הקהילה, כדי שיהיה נגיש כמה שיותר לחברי הקהילה. ביה״ס מאפשר שימוש במבנים ובמשאבים שלו למטרת הקהילה. שעות הפעילות של ביה״ס הם רבות בגלל שהוא לא רק מוסד חינוכי, אלא גם מוסד קהילתי, הוא פועל כל היום עד שעות הערב המאוחרות וגם בסופ״ש (למעט ביה״ס קהילתיים דתיים). מטרות ביה״ס הקהילתי הן רחבות ומגוונות יותר. ביה״ס הקהילתי, מתייחס באופן הוליסטי, באופן שלם לשלל צרכיו של הילד גם הלימודיים אבל גם צרכים רגשות נפשיים, חברתיים ועוד...

תקשורת קהילתית

התקשורת האלקטרונית והתקשורת הכתובה עברו תהליך ביזור. הרחבת מעורבות האזרחים בסיפוק צורכי הקהילה חיזקה את הדרישה לערוצי תקשורת מקומיים כגון טלוויזיה ובשנים האחרונות, קבוצות בפייסבוק ובווצאפ. ביה״ס הקהילתי מבטא גם את הקהילטיזציה הזאת, את המעבר לקהילתיות.

המגזר השלישי

המגזר השלישי היא צלע אזרחית שמרכיבה את פירמידת החברה לצד המדינה וכוחות השוק והכלכלה. כלומר, המגזר הראשון אלה המדינה, הממשלה. המגזר השני זה הכלכלה, כוחות השוק הכלכלי והמגזר השלישי היא הצלע האזרחית, החברה האזרחית. מגזר זה, הוא מגזר שלא מורכב מארגונים ממשלתיים.
(NGO) שמבקשים לתת מענה במקומות שבהם המדינה אינה עושה זאת או שעשתה בעבר והפסיקה לעשות, או שהיא לא עושה מספיק והארגונים הללו פועלים בכל תחומי החיים. עמותות, ארגונים שפועלים בתחומים כמו בסיוע לנזקקים, זכויות עובדים, הגנת הסביבה, שהארגונים האלה עוסקים בהם. זכויות הילד ועוד... הרבה מאוד מהעמותות שהם עמותות הצלע האזרחי, המגזר השלישי, הן עמותות שעוסקות בנושא חינוך שונים. מערכת החינוך מאוד מושפעת מהמגזר הזה ובאופן ספציפי החינוך הקהילתי קשור קשר הדוק למגזר השלישי, משום שבדרך כלל ביה״ס הקהילתיים מאורגנים ומנוהלים ע״י עמותות שונות שמפעילות אותם, שמנהלות אותם, שיוצרות אותם וזאת כמובן בנוסף לשלל הנושאים החינוכיים. מי שממלא את התפקיד זה האזרחים.
יש מחלוקת בקרב סוציולוגים ביחס לארגוני המגזר השלישי. מצד אחד, יש סוציולוגים שרואים בחיוב את המגזר השלישי, הם רואים את זה כאזרחים שלוקחים אחריות על דברים שהיו בעבר באחריות המדינה, אזרחים פועלים ולא נכנעים למצב העניינים שלא תמיד הוא מצב משביע רצון.
לעומתם, סוציולוגים אחרים, יותר ביקורתיים, הם טוענים שהמגזר השלישי למעשה מנציח את המצב הקיים, הוא לא מעוניין לשנות את הסדרים החברתיים היסודיים, הוא למעשה מפריע למדוכאים להגיע לתודעה מלאה של רמת הדיכוי שלהם, בגלל שהוא מעניק לחלשים את מה שהמדינה והשוק מחסיר מהם. הוא למעשה מונע מהם לפתח תודעה מעמדית, מונע מהם למרוד בשיטה הקיימת ובכך כאמור מנצח את הסדר הקיים. השיטה המעמדית הלא שוויונית שבה חזקים ממשיכים להתחזק והחלשים ממשיכים להיות חלשים.

מעורבות הורים

תופעה זאת היא תופעה נרחבת שרואים אותה בכל מערכת החינוך, גם ברגילה וגם בחינוך הקהילתי. בגדול ניתן לומר שמעורבות ההורים היא תופעה בולטת ביותר בחינוך החל משנות ה-90. הורים הופכים להיות גורמים מכריעים המשפיעים ביותר במערכת החינוך, ההורים מעצבים רפורמות, מובילים תכניות חינוכיות, כלומר, הם שלא רק עוסקים בשולי המערכת, כגון קישוטי הכיתה והווי החברתי, אלא מובילים מדיניות חינוכית. המעורבות של הורים במערכת החינוך, רק הולכת וגדלה, כלומר, יותר ויותר הורים מעורבים בחינוך ילדיהם, בחינוך ביה״ס גם מבחינה איכותית, כלומר בתכנים. מדוע מעורבות ההורים הפכה להיות תופעה חברתית משמעותית?

- **דמוקרטיה**: ישראל הפכה להיות יותר דמוקרטית בהשוואה לעשורים הראשונים שאופיינו במרכזיות רבה של המערכת השלטונית והחינוכית. היום מערכת החינוך ובכלל המערכת הציבורית, היא יותר דמוקרטית ויותר מבוזרת. הדבר הזה מאפשר גם יותר מעורבות של ההורים.

- **אוטונומיה במערכת החינוך**: כאשר יש יותר אוטונומיה ויותר ביזור, אז יש גם אפשרות להורים להיות מעורבים יותר במערכת החינוך.
- **פלורליזם חברתי וחינוכי**: אידיאולוגיה שמקדמת ותומכת בגוון ולכן כאשר התפיסה הפלורליסטית מחלחלת למערכת החינוך, ניתן לראות לגיטימציה לחינוך מסוגים שונים על פי התפיסה של הורים שונים. וגם זה מאפשר להורים להביא לידי ביטוי את הרצונות שלהם, את התפיסות הערכיות, התרבותיות שלהם למערכת החינוך.
- **קיצוצים כלכליים**: קיצוצים בתקציבי החינוך, הניעו את ההורים להשלים את השעות החסרות במערכת הלימודים במימון עצמי. ההורים הצטרפו למערכת החינוך הפורמלי והשפיעו בכספם על מערכת הלימוד, על העסקת מורים, על קביעת תכנית הלימוד ואף על פיטורי מנהלים.
- **הרפורמה במערכת החינוך**: הרפורמה במערכת החינוך שחוללה שינוי ארגוני ומעבר לחטיבות הביניים עם מסגרות לימוד אינטגרטיביות לבני עדות שונות, הייתה ה"ניצוץ" שהדליק את מעורבות ההורים. הצורך הארגוני לשלוח את הילדים ללמוד מחוץ לשכונה, עם ילדים משכבות חברתיות אחרות, הוביל למאבקי הורים ברשויות המקומיות וההורים הגיבו בשבתות, בהפגנות ובפניות משפטיות.
- **השכלת ההורים:** ההורים היום משכילים יותר, ככל שההורים משכילים יותר, הם יכולים לעמוד בחריפות רבה יותר על העדיפויות שלהם בביה"ס, על הדרישות שלהם, הרצונות, בשנות ה-50 60, חלק גדול מההורים לא היה להם את הרקע השכלתי, האקדמאי לעמוד מול הורים, לעומת מול הצוות החינוכי, היום המצב הוא שונה לחלוטין, היום ההורים מרגישים נוח להתעמת עם הצוות הניהולי, צוות חינוכי.
- **הכרה בחשיבות החינוך:** ההורים יודעים שהצלחה בלימודים היא תנאי התקדמות בחברה, תנאי לניעות חברתי, ולכן הכרה זו הובילה למעורבות ורצון של ההורים להשפיע על תהליך חשוב זה.
- **זמן פנוי ועלייה בהכנסה**: ככל שלהורים יש יותר זמן פנוי, כך מעורבותם בביה"ס גדולה יותר.
- **מעורבות הורים בארצות מוצאם**: הזמן הפנוי והכסף הפנוי של הציבור, גדלו בעשור השלישי למדינה. הורים רבים התפנו יותר והיו מוכני להשקיע מזמנם ומכספם בחינוך ילדיהם..
- **ביקורת התלמידים והיווצרות מערכת יחסים פתוחה בין התלמידים והורים**: כיום, מערכת היחסים בין הילדים להורים פתוחה יותר, וההורים קשובים לילדיהם, ברגע שיש להם ביקורת על ביה"ס, ביה"ס יוצא לשחק איתם.
- **התפתחות טכנולוגית**: בעידן גלובלי המתאפיין בהתפתחויות טכנולוגיות מואצות, ובמרכזן התפתחותה של רשת האינטרנט. חידושים טכנולוגים אלה, מנגישים את המידע לתלמידים ולהוריהם ותורמים משמעותית להגברת מעורבותם של ההורים בחינוך ילדיהם.

יחידה 5 פלורליזם תרבותי ופלורליזם בחינוך-היבטים חברתיים וחינוכיים

פלורליזם

פלורליזם הוא ריבוי בתחום אליו מתייחסים. בעידן גלובלי, בעולם פוסט מודרני, אנשים נודדים ממקום למקום באינטנסיביות רבה וכך נוצר ריבוי, נוצר מגוון על רקע אתני, על רקע גזעי, על רקע לאומי ודי במדינות רבות. המושג המנוגד לפלורליזם הוא מוניזם שזה אחידות ושלילה של ריבוי. הפלורליזם כגישה כולל גם יתרונות וגם חסרונות. מצד אחד היתרון האפשרי בפלורליזם הוא יצירה של תחושת הזדהות, של שיתוף, פיתוח של זהות קולקטיבית בקרב קבוצות תרבותיות שונות או תת תרבותיות שונות שאולי בעבר נמנע מהם לפתח זהות קולקטיבית משלהם. לעומת זאת, החיסרון של פלורליזם הוא בעיקר בסכנת היווצרותם של קונפליקטים בין קבוצות חברתיות שונות, ניגוד אינטרסים מוקצנים, אפילו מלחמת אחים.

פלורליזם תרבותי

פלורליזם תרבותי זה רב תרבותיות. פלורליזם תרבותי מתייחס להכרת ריבוי קבוצות חברתיות שונות בתרבותן ומתקיימות בתחומה של החברה/מדינה. הפלורליזם התרבותי היא אידיאולוגיה הפוסלת אחידות ואתנוצנטריות, היא מניחה שאין לכפות אחידות על קובצות הטרוגניות, כי גיבושן יגרום לאובדן הזהות והאותנטיות שלהן. גישת הפלורליזם החליפה את האינטגרציה שהתבטא בלגיטימציה לשונות. היא מציעה רבגוניות תרבותית בחברה, כבוד הדדי וסבלנות. היא תומכת ביחס חיובי כלפי ריבוי דעות, השקפות עולם ואורחות חיים במסגרת חברה אחת.

פלורליזם חינוכי

פלורליזם חינוכי מכיר בריבוי של קבוצות חברתיות שונות מבחינה תרבותית, אמונות, אידיאולוגיות בתחומה של אותה מדינה. פלורליזם חינוכי מתאפיין ב-2 רמות. רמה אחת של פלורליזם בא לידי ביטוי בזה שכל קבוצה יכולה וזכאית לקיים מסגרת חינוכית נפרדת. למשל ביה"ס חילוני וביה"ס דתי, ביה"ס יהודי וביה"ס ערבי. כלומר, מידת הפלורליזם תהיה גבוה אם הקבוצות יכולות לקיים מסגרת חינוכית נפרדת שבה הם יוכלו לקיים את אורחות חייהם, מנהגיהם, אמונותיהם ועוד... ומבלי שהם יפגעו בקריטריונים האובייקטיבים למשל כמו זכאות לבגרות ועוד... רמה נוספת של פלורליזם באה לידי ביטוי במסגרת מערכת חינוך משותפת. מוסד חינוכי משותף, שנותן דגש לעובדה שיש בו קבוצות שונות. ז"א , לא לומדים ביחד כשקבוצה אחת או כמה קבוצות מוותרות על הייצוג של הקבוצה שלהם במסגרת שבה יש חשיבות לאותו ריבוי והוא בא לידי ביטוי ונתפס כמשהו חיובי. אלא, לומדים ביחד במסגרת שכל הקבוצות מרווחות מזה ולא רק הקבוצה הנמנית על המיעוט שמקבלת את הלגיטימציה לקיים את אורחות חייה.

האידיאולוגיה של הפלורליזם התרבותי

האידיאולוגיה הפלורליסטית רואה בריבוי דבר חיובי ואת האינטגרציה באור שלילי, לא בגלל שהאינטגרציה לא מצליחה להשיג את מטרותיה, אלא מכיוון שהאינטגרציה יוצרת אחידות המבוסס על אתנוצנטריות אשר למעשה מבטלת את הייחודיות של הקבוצות השונות. הגישה הזאת, "פלורליזם תרבותי" רואה בריבוי תרבויות זה משהו חיובי. לא רק דרך לעזור למסכנים ולעזור לקבוצות המיעוט, אלא כחברה שכולם נהנים ומרוויחים מהריבוי הזה. ז"א ריבוי הדעות, ריבוי המנהגים, ריבוי התרבויות מעשיר את כל הפרטים בחברה. כשמדברים על פלורליזם, חשוב להתייחס לשני ביטויים הקשורים למושג פלורליזם ומוגדרים לכאורה כשתי אידיאולוגיות שונות.

פלורליזם חובה: זה למעשה לא באמת פלורליזם. המדינה מכתיבה את ההשתייכות לקבוצה ואוסרת פרישה ממנה. דוגמת המשטר האפרטהייד שבו הייתה הפרדה עד אמצע שנות ה-90, מערכת חוקים נפרדת ללבנים ולשחורים, כמובן שגם מערכות חינוך נפרדות.

פלורליזם כזכות: מוגדר כזכות להיות שונה מבחינה תרבותית מבלי לאבד עקב כך זכויות אזרחיות ובעצם המשמעות של המושג הזה, הוא שהקטגוריה שקובעת את המעמד של בני האדם בחברה, את זכויות שלהם,

את החובות שלהם, זה אך ורק האזרחות. ז"א לא הדת, הלאום, העמדה האידיאולוגית, הנטייה המינית, תפיסת העולם בנוגע לתחומים שונים, כל אלה לא קובעים את רמת הזכויות ואת איכות הזכויות. רק האזרחות קובעת את הזכויות חברתיות והחינוכיות. ז"א כל אזרח זכאי לכל הזכויות ואחת מהזכויות היא לקיים מערכת חינוך לילדיו, שמשקפת את תפיסת העולם והמנהגים שהוא מאמין בהם ומקיים אותם.

פלורליזם לעומת חברה הנוקט אחידות

כאשר מסתכלים על המציאות הפלורליסטית, המציאות החברתית, סביב הסוגיה של המתח שיש בין פלורליזם לאחידות. מצד אחד, גם בחברות שרואות את התפיסה הפלורליסטית כמשהו ראוי וטוב, מתקיים דיון לגבולות הפלורליזם, כי ההנחה היא שכאשר הפלורליזם מלא, כאשר כל קבוצה מקיימת מערכת חינוך נפרדת לחלוטין, אם המציאות הזאת תהיה קיצונית מאוד, לא תהיה אחידות ולא תהיה סולידריות בתוך החברה. כלומר, קבוצות שונות לא יראו את עצמם חלק מאותה חברה, לא יתגייסו למשימות לאומיות רחבות ובכך תיפגע כלל החברה. לכן, התפיסה היא שגם אם החברה פלורליסטית, צריך בנקודה מסוימת לעצור. השאלה היא איפה עוצרים. בכל חברה בעיקר בחברות דמוקרטיות, התפיסה היא שהפלורליזם והאחידות, הן לא גישות טהורות. ז"א אחידות במובן הקיצוני שמטשטש תרבות שאינה התרבות העיקרית זה בעייתי. אבל גם פלורליזם מוגזם, עלול להיות בעיתי ולכן הדיון הזה מוביל לשאלה כדי ניתן לאזן בין שתי התפיסות הללו? ניתן ליצור איזון בין פלורליזם לאחידות רק כאשר יש איזון בין טובת החברה לבין טובת היחיד. בין ההיבט המוחלט של הערכים לבין ההיבט היחסי שלהם. כלומר, איזון שיתרחש בכל עת לגופו של עניין. האיזון יוכל להתקיים רק אם הפלורליזם ייחלץ מהראייה חד צדדים של העדפת זכויות הפרט בהווה ואם האחידות תיחלץ מהראייה חד צדדית של מרכזיות הסמכות העליונה. כלומר תהיה ליחיד זכות להשתייך לקבוצה תרבותית על פי העדפתו, אך הקבוצות תבענה רצון להשתייך חברה המציבה ערכים ונורמות לכולם.
העקרונות לאיזון בין פלורליזם לאחידות הם:
חוקים ונורמות של מוסד: המגדירים אחריות הדדית לקיום זכויות האדם בחברה.
צדק ביחסים חברתיים, כלכליים ומשפטיים: זהו התנאי לכך שההבדלים באורח החיים של הקבוצות השונות לא יולידו תחושת התנשאות אצל קבוצות מסוימות ותחושת נחיתות אצל אחרות.
שמירה על משטר דמוקרטי: חברה לפלורליסטית יכולה להתקיים רק במשטר הדמוקרטי המתבסס עליה, מיישם את עקרונותיה ומגן עליה. משטר דמוקרטי יכול להתאים עצמו למאפיינים תרבותיים שונים, ולכן, פלורליזם ודמוקרטיה יכולים לפעול בהרמוניה מתוך התאמה הדדית בין עקרונותיהם.
לשון, תרבות ומסורת: החברה הפלורליסטית משתדלת להימנע מכפייה חברתית, זקוקה ללשון, לערכי תרבות ולמסורת עשירים ומגוונים שיוכלו להתאים למספר גדול ככל שאפשר של קבוצות תרבותיות.
קיום ערכים מוסריים: רגשות משותפים לקבוצות התרבותיות השונות, כמו רגש ההשתייכות, משפחתיות, קרבה, אחווה, אחריות הדדית ושותפות הגורל. הערכים הרגשיים נובעים בדרך כלל מין התשתית הקיומית ומתאים לקבוצות מגוונות.

פלורליזם תרבותי בחינוך

הפלורליזם בחינוך נוגע לשני תחומים מרכזיים.
ארגון מבני של מוסדות חינוך: מסגרת חינוכיות שונות לקבוצות תרבותיות שונות. כל מערכת למעשה מותאמת באופן ספציפי לקבוצה התרבותית שאותה היא משרתת.
תכנים: מדובר על מסגרת לימוד אחידה שבה לומדים כולם, שבתוכה מתאפשר לכל פרט או לכל קבוצה תרבותית להביא לידי ביטוי את הייחודיות שלה, של הקטגוריה התרבותית הספציפית. לא מדובר במגוון מוסדות חינוכיות, אלא במגוון תכני לימוד באותה המסגרת.
לגבי השאלה האם יש להחיל פלורליזם תרבותי בחינוך, אין הסכמה מוחלטת. הגישה התרבותית נגד הפלורליזם התרבותי בחינוך, טוענת שרצוי לבטל הבדלים תרבותיים כדי לכונן הרמוניה, לכן היא מתנגדת לפלורליזם ודוגלת באינטגרציה תרבותית. הגישה המעמדית בעד הפלורליזם התרבותי בחינוך מתריעה מפני השלטת תרבות אחת שהיא בדרך כלל תרבותה של האליטה השלטת. הם מניחים כי האדם אינו רכוש

החברה ואין ייעודו המרכזי לשרת את החברה, אלא לנהל חיים משותפים בחברה. המסקנה היא שיש להגדיר את התחומים שבהם רצויה אחידות ואת התחומים שבהם רצוי פלורליזם.

פלורליזם טריטוריאלי

המושג הזה למעשה מכיר בהגדרה הגאוגרפית של אזורים ושכונות בעלי אפיונים ייחודיים ואינטרסים משותפים (לא תמיד על בסיס אתני או דת) ומבוסס על חלוקת סמכויות בינן לבין השלטון המרכזי. כלומר, ההכרה כאן היא לאזורים מסוימים שיש להם מאפיינים תרבותיים מסוימים שמבדיל אותם מטריטוריות אחרות באותה מדינה וניתנת להם לגיטימציה לאוטונומיה חלקית. ז"א יש חלוקת סמכויות שלטוניות בינם לבין הממשלה המרכזית, יש דברים שהם נשארים בסמכותה של הממשלה המרכזית כגון ביטחון, סחר חוץ ועוד... אותה יחידה טריטוריאלית יכולה במידה רבה לנהל את חיי תושביה באופן אוטונומי בתחומים מסוימים ובתוכם גם מערכת החינוך. ז"א, פלורליזם טריטוריאלית מאפשרת לאותה קבוצה אוטונומיה בחינוך וזה יכול להתבטא: בשפת לימוד שונה מהממשלה המרכזית, בתכני לימוד הייחודיים לה, במנהגים ייחודיים, תרבות ועוד... הממשלה המרכזית לא מתערבת בתכני הלימוד של האזורים הטריטוריאליים.

חוק חינוך ממלכתי

נחקק בעשור הראשון של המדינה יחד עם חוק חינוך חובה בכדי להבטיח שוויון הזדמנויות בחינוך, לגשר על ערים וליצור ניעות חברתית. חוק זה נועד לבטל את שיטת הזרמים בחינוך (חלוקת החינוך לזרמים אידיאולוגיים מפלגתיים) ולעבור לחינוך ממלכתי בעל 2 מגמות: חינוך ממלכתי וחינוך ממלכתי דתי. ביסוס הנורמות הממלכתית הוטל על החינוך.

מדיניות כור ההיתוך

הוקמה בראשית הקמת המדינה ע"י בן גוריון, לאור העלייה הרבה של מגוון תרבויות ועדות ובשל המצב הכלכלי הקשה שהיה. מטרתה של מדיניות כור ההיתוך הייתה ליצור "ישראלי" חדש ולגשר על הפערים. לפיכך, התרבות מעמידה במרכז את האומה וערכים לאומיים. מדיניות זו כשלה.

פלורליזם בחברה בישראל-מוקדי הקונפליקט

אם מסתכלים על הרצף ההיסטורי של ישראל, בשנים הראשונות, התפיסה התרבותית והחינוכית הייתה תפיסה על- פי הגישה הפונקציונליסטית, תפיסה של אחדות לאומית. הרמה החינוכית שלה התבססה על רמת ריכוזיות גבוה והתנגדות חריפה לריבוי - לפלורליזם. ז"א התנגדות לכל מה שאיים על חזון כור ההיתוך, ועל הרצון ליצור זהות ישראלית חדשה. בשנות ה-70 חל שינוי ראשוני והחל משנות ה-80 נתן היה לראות את תחילתה של הפלורליזם בישראל. ובעשורים האחרונים ריבוי התרבויות הזה נראה כמשהו חיובי וראוי, אך לא כל ריבוי תרבויות זה פלורליזם. קיים עוד תנאי נוסף שצריך להתקיים כדי שתהיה פלורליזם והוא חיבור ודיאלוג בין הקבוצות השונות. ז"א הקבוצות הללו צריכות להתקיים בשלום אלו עם אלו, הן צריכות להכיר זו בזו. ובחברה בישראל, עדיין קיימים 5 מוקדי קונפליקט. **עדתי, דתי, לאומי, מעמדי ופוליטי** שיצרו שסעים בחברה.

פלורליזם ועדתיות: הדיון בפלורליזם ועדתיות נחלק למעשה ל-4 גישות אידיאליות מרכזיות. כל אחת מהגישות מתמודדת עם הסוגיה העדתית והשפעותיה על הפלורליזם בצורה אחרת.

<u>הגישה התרבותית</u>: היא גישה אידיאולוגית קלאסית ישנה, שמרנית שרואה בתרבות אחידה ומלוכדת כערך מרכזי. לכן ריבוי תרבויות ייתפס כמשהו בעייתי או כמשהו שפוגע בלכידות החברתית, כולל תפיסה שנקראת כוך היתוך. זאת גישה שהייתה דומיננטית מאוד בעשורים הראשונים.

<u>הגישה המעמדית</u>: היא גישה שמכונה גם הגישה הביקורתית בחברה הישראלית. זאת גישה שמסתכלת על המציאות הישראלית בהקשר העדתי וחושפת את הקשר שיש בישראל בין התרבות והעדה למעמד. ז"א היא טוענת שבמקרה הישראלי, העדה האשכנזית נמצאת במעמד גבוה יותר. המציאות שבה הם קובעים את המדיניות החינוכית גם ביחס לסוגיה הרב תרבותית, התפיסות השונות משקפות ומבטאות את האופן שבו

הקבוצות הללו פועלות במטרה לשמר את הכוח שלהן, כפי שדגם הקונפליקט מניח על המציאות החברתית ובעצם בהקשר הרב תרבותי, מה שקורה לאורך כל השנים במערכת החינוכית הישראלית, זה האופן שבו הקבוצות הדומיננטיות, המובליות מבחינה מעמדית ותרבותית שהן בעיקר האשכנזיות, מנהלות את מערכת החינוך באופן כזה שזה משמר את עליונותם המעמדית.

<u>הגישה הפלורליזם</u>: רואה בפלורליזם דבר טוב ולכן מניחה שאם השנים תחול שחיקה בחשיבו של העדתיות, ז"א אם השנים אנחנו נחייה ביחד ובסופו של דבר הסוגיה הזאת תהפוך להיות פחות ופחות מרכזית ומשמעותית ותיווצר בה תרבות שיא תרבות מגוונת אבל גם תרבות ייחודית ישראלית עם ערכים משותפים לכל התרבויות והקבוצות שנמצאות כאן.

<u>הגישה הפוסט-מודרנית</u>: זאת גישה שבמידה מסוימת יש בה זיקה בינה לבין כל הגישות האחרות ובמידה אחרת יש בעיקר סלידה מכל הגישות האחרות, מכיוון שהתפיסה הפוסט מודרנית, טוענת שבעצם כל ההגדרות הקולקטיביות האלה, של קבוצה תרבותית, של מעמד, הן הגדרות לא רלוונטיות, כי התפיסה הפוסט מודרנית טוענת שהיום אין אמת אחת. הכל יחסי וסובייקטיבי וכבר אין אמת שרלוונטית לקבוצה או לכלל החברה ולכן הדבר הראוי שמערכת החינוך צריכה לאפשר לכל אחד לחיות על פי אמונותיו ומנהגיו בלי שום קשר לזה שהוא יהודי, ערבי, אשכנזי, מזרחי, גבר או אישה. ז"א העניין צריך להיות סובייקטיבי ולא כחלק מהגדרה כוללת. הגישה הפוסט מודרנית מנתחת את המציאות העכשווית והיא רואה במציאות הזאת עליונות עדתית מסוימת, לכן עד שתיווצר תפיסה פלורליסטית, במובן הפוסט מודרנית, הביקורת שלה תהיה דומה לביקורת המעמדית. כלומר, היא תבקר את זה שיש תרבויות דומיננטיות ועולם ערכים דומיננטי שגם קשור למעמד, אבל התפיסה, החזון לפתרון של הגישה הפוסט מודרנית תהיה פתרון שבו כל אחד יכול להביע את אמונותיו בתוך מערכת שהיא הרבה יותר עדתית.

פלורליזם ודת: הקונפליקט הוא בדת כאשר המוקד בקונפליקט הזה הוא ביחסים שבין דתיים לבין חילוניים. לכאורה מצב שיש בו פלורליזם דתי, הוא מצב שבו כל אדם יש לו זכות להאמין בדת משלו (יהדות, איסלם, נצרות) או לא להאמין בשום דבר. ועל המדינה לאפשר לכל אחד, ולכל קבוצה לפעול על פי אמונתה במדינת ישראל. מיום הקמתה הוגדרה כמדינה יהודית ודמוקרטית כאשר החלק היהודי של המשוואה, הביטוי שלו היה מתן מונופול ליהדות האורתודוקסית על כל מה שקשור לסוגיות דתיות. אם זה נישואין, גירושין, סגירת חנויות בשבת, תחבורה ציבורית ועוד... בכל פעם שהקונפליקט הזה מתפרץ, יש בהחלט בעיה להגיע לפתרונות שקשורים שיוצרים פלורליזם דתי בגלל החיבור הזה שבין דת ומדינה.

פלורליזם ולאומיות: מוקד ריבוי קונפליקטים הוא בין היחס שבין הרוב הלאומי למיעוט הלאומי. במדינת ישראל, היהודים הם הרוב הלאומי, הערבים הם המיעוט הלאומי ומבחינת פלורליזם, יש לערבים בישראל מידה רבה של פלורליזם, גם פלורליזם תרבותי, גם פלורליזם חינוכי. כלומר, יש להם מערכת חינוך נפרדת, אמנה היא בוודאי לא עצמאית לשלטון, אבל היא נפרדת, היא סוג של אוטונומיה, יש מידה מסוימת של פלורליזם טריטוריאלי, אזורים גאוגרפיים שהם מאופיינים בעיקר באוכלוסיות ערביות לסוגיהם. הבדואים בנגב, דרוזים וערבים במשולש ועוד... אבל לא מספיק חיבור בין שתי הקבוצות הלאומיות, בין היהודים לערבים, זה למעשה מוקד הקונפליקט שמונע את הפלורליזם, התנאים לקיומו של פלורליזם, הוא חיבור, דיאלוג, קשר בין הקבוצות השונות. אם אין מספיק קשר, אם אין מספיק חיבור, אז גם אי פלורליזם. עצם העובדה שיש מוגבלות תרבותית או לאומיות במקומות מסוימים במדינת ישראל לא מספיקה כדי להכריז שהמציאות היא מציאות פלורליסטית.

פלורליזם ומעמד: כאשר הרבה מאוד מהסוציולוגיה העוסקת בשאלה הזאת של מעמדות, של ריבוד חברתי, של אי שוויון חברתי ואחד הדברים שמקובלים בסוציולוגיה, בהבחנה המעמדית בכל חברה, היא שהחברה מסודרת באופן היררכי או בנויה באופן היררכי מקבוצות שונות, ממעמדות שונים שמצויים זו מעל זו בסולם החברתי. כלומר יש מעמדות גבוהים ויש מעמדות בינוניים, ויש מעמדות נמוכים על רקע סוציואקונומי, כלכלי. קונפליקט שמופיע הוא בעיקר על רקע אי השוויון בין המעמדות הגבוהים ביותר. השכבות הכי קטנות שנמצאות בראש החברתי הכלכלי לבין השכבות האחרות שנמצאות מתחתם, מוקד הקונפליקט כאן הוא חוסר האיזון והשוויון או אי השוויון הגדול שבין קבוצות חזקות לבין קבוצות חלשות יותר. והדבר הזה גם יוצר קונפליקטים, ויוצר התמרמרות חברתית ואי נחת.

המסקנה היא. לאור סקירת הקונפליקטים הללו, הוא שקשה להגיע למציאות של פלורליזם בחברה הישראלית בגלל ריבוי השסעים שמאפיינים קונפליקטים שמאפיינים במידה רבה את החברה הישראלית.
פלורליזם פוליטי: הקונפליקט האם רוצים ליישם פלורליזם תרבותי בארגון מוסדות החינוך (חינוך רב תרבותי) או בתכנים (חינוך לרב תרבותיות).
החלפת מדינת הלאום במדינה רב תרבותית יצרה הכרה פוליטית לכל תרבות, אך גם קונפליקטים לקובעי מטרות העל בפוליטיקה שהשפיעו על יישומו כאשר החינוך בלב ההשפעה! היות והוא משלב תרבויות שונות ובכך נותן מענה ממסדי לפלורליזם התרבותי.

ביקורת הגישה הפוסט-מודרנית

הגישה הפוסט-מודרנית, היא גישה שמקדמת פלורליזם במידה רבה, היא טוענת שאין אמת אחת, אין דרך אחת להבין את המציאות, אלא דרכים מגוונות לתפוס את המציאות החברתית על כל הרכיבים שלה. לכן כאשר הגישה הזאת מנתחת את הפלורליזם בישראל, היא מנתחת אותו בביקורתיות רבה וזה במיוחד נכון לעשורים הראשונים, עשורים שהתאפיינו במידה רבה של אחדות, אותו חזון כור ההיתוך, ולכן הגישה זאת טוענת שבעשורים הראשונים החינוך היה מבוסס על הרס הריבוי, על התנגדות חרפה לריבוי, לפלורליזם, על הוצאתו של כל מה שנחשב אחר, שונה אל מחוץ לגבולות הקולקטיביות. ז"א כל מה שאיים על חזון כור ההיתוך, כל מה שאיים על הרצון ליצור זהות ישראלית, "צברית חדשה" ששונה משלל הזהויות שהעולים הגיעו איתם ממקומות שונים, כי מה שאיים על זה נתפס כסוג של אויב, זה הפך להיות בלתי לגיטימי. לכן הטענה הפוסט מודרנית היא, שלפחות בשלוש (כמעט) ארבעה עשורים הראשונים לקיומה של החברה הישראלית, השונות, הפלורליזם לא היה קיים בחברה הישראלית, אפילו היה מאבק די חריץ נגדו ורק לאחר שלושה, ארבעה עשורים, החלה להיבנות לאט, לאט חשיבה אחרת, חשיבה אלטרנטיבית שמקדמת רב תרבותיות, שמאפשרת שיח בין קבוצות תרבותיות שונות, שנותנת לגיטימציה לשונות, עדתית, דתית, לאומית. כגון: תרבות יהודי המזרח, האופן שבו התמודדו איתה בעשורים הראשונים, היא הייתה מוקצית מחמת מיאוס, לא קיימת בכלל בהוויה התרבותית המיניסטריון בחברה הישראלית. והיום המצב שבו התרבות המזרחית, המוזיקה, הסרטים, הופכים להיות הרבה יותר חלק מהמיניסטריון התרבותי בישראל וזה בא לידי ביטוי בהרבה מאוד מובנים ובהרבה מאות תחומים בחיים החברתיים, אפשר לומר מנקודת המבט הפוסט מודרנית, שבמידה רבה שהחברה הישראלית, מקדמת פלורליזם, שהיא מקדמת גוון בחברה הישראלית, יא עוברת תהליך חיובי של מעבר מאחידות, משלילת הגיוון שלילת הפלורליזם, לרב תרבותיות, יותר פלורליזם.
הגישה הפוסט-מודרנית טוענת שבימינו ישראל פועלת בתוך שני תהליכים מנוגדים.
<u>תהליך הגלובליזציה</u>: תהליך שלמעשה יוצר במידה רבה מציאות חד ממדית, יותר כפר גלובלי, כלומר הגבולות הלאומיים הולכים ומטשטשים בזכות טכנולוגיות התקשורת, בזכות האינטרנט, בזכות עוד פיתוחים שקשורים לעולם הכלכלי, הגבולות המדיניים הולכים ומטשטשים. המשמעות של מרחקים גאוגרפיים הולכת וקטנה, היכולת שלנו כאנשים שחיים במקום מסוים על פני הגלובוס, להיות בקשר עם אנשים שחיים בצד השני של הגבולות, האפשרות הזאת הולכת ומתרחבת. כל התהליכים הללו יוצרים כאמור סוג של מציאות חד ממדית, כפר גלובלי עם כלכלה עולמית, עם תרבות שהופכת לאחידה והתהליך הזה דורש ממדינות הלאום השונות וכמובן גם ישראל, להתאים את עצמן אליו. ז"א מדינת ישראל והחברה הישראלית אין להם ברירה אלא להסתגל למציאות החדשה הזאת של עולם גלובלי, של עולם הרבה יותר אחיד וזה בא לידי ביטוי גם באופן שבו אנחנו מקבלים החלטות בתחומים החינוך, משרד החינוך הישראלי לוקח בחשבון הרבה גורמים שהם גורמים בינלאומיים כמו OECD, ארגון כלכלי, ארגון סחר בין לאומי.
<u>התפוררות של האידיאולוגיה הממלכתית</u>: ז"א אותו חזון כור ההיתוך שהיה אידיאולוגיה ממלכתית במשך כמה עשורים, והיה מקובל מאוד על רובה המוחלט של החברה הישראלית, הרעיון הזה, האידיאולוגיה הזאת הולכת ונחלשת לאורך השנים ובמקומה אנחנו עדים לקנטוניזציה כלומר, חלוקה תרבותית, חברתית ופוליטית בחברה הישראלית ובמסגרות פורמליות בישראל. רואים את זה גם במערכת החינוך שהופכת להיות יותר מגוונת, רואים את זה גם בתחומים אחרים ובמוסדות חברתיים שונים. ז"א מצד אחד יש תהליך של האחדה תרבותית. האחדה חברתית, האחדה פוליטית, תהליך שמתבטא בגלובליזציה ומצד שני, בתוך

החברה הישראלית, רואים דווקא תהליך של פיצול, של החלשות של אותו רעיון מאחד, של כור ההיתוך, הוא הרבה פחות מקובל היום מאשר בעבר. הוא הרבה פחות מצליח לכפות את עצמו היום לעומת מה שהיה בעשורים הראשונים ואלה הליכים מנוגדים. העובדה שיותר ויותר קבוצות דורשות לעצמן אוטונומיה חינוכית, והחברה הישראלית צריכה למצוא את הדרך להתמודד עם שני התהליכים המנוגדים האלה וזה לא פשוט.

פלורליזם מבני ותרבותי בחינוך בישראל

מערכת החינוך בישראל הוקמה בשנת 1984, אבל בפועל היא הוקמה קודם לכן, עוד בתקופת הישוב היהודי, תרום הקמתה של מדינת ישראל. התקופה הזאת הייתה מאוד פלורליסטית מבחינה תרבותית ומבנית.
במערכת החינוך פעלו מספר מסגרות חינוך אוטונומיות, נפרדות ועצמאיות שנקראו זרמים. הזרמים החינוך ששיקפו את הגיוון האידיאולוגי התרבותי בחברה היהודית של אותה התקופה, לכל זרם כזה, היו מטרות משלו, ערכים שהוא קידם, תכניות לימוד שעמדו במרכזו, שיטות לימוד שונות והם היו עצמאיים ונבדלים במידה רבה. מה שבכל זאת חיבר ביניהם הוא השאיפה ליצור חברה, להקים מדינה, להקים בית לאומי לעם היהודי בא"י, אבל לארבעת הזרמים האלה, היו יותר הבדלים מאשר דמיון. זאת הייתה תקופה שהיה פלורליזם מבני בחינוך.
הזרם הכללי: היה הזרם הגדול ביותר, 50% מתלמידי הישוב למדו בזרם הזה. הזרם הכללי, שאף ליצור חברה אחת ומאוחדת, כלומר לא מפלגתי. הוא גילה יחס מתון לדת ואדישות לסוציאליזם. הוא התייחס בכבוד למסורת הלאומית והעמיד את התנ"ך במרכז תכנית הלימודים שלו. עם זאת ניתנה חשיבות ללימודי מולדת לעבודה גופנית.
זרם העובדים: היה זרם קצת יותר קטן, זרם סוציאליסטי ששיקף את השאיפות הלאומיות התרבותיות של אנשי ההתיישבות העובדת תוך הדגשת השפה העברי המחודשת והעלאת אידיאל הצדק והשיתוף החברתי.
הזרם המזרחי: היה זרם לאומי דתי, המזרחי שהיה המפד"ל ייצג חינוך למצוות מעשיות לטיפוח הרגש הדתי ללימודי קודש. זרם המזרחי טיפח את ההכרה הציונית, הכיר בלשון העברית כלשון החיים.
זרם אגודת ישראל: זרם עצמאי עד היום. הזרם הזה שימר את עצמו מכל הזרמים, זהו הזרם החרדי האנטי-ציוני שמתנגש בשימוש בשפה העברית כשפת יום יום וטיפח אך ורק את לימודי הקודש.
בקום המדינה, בן גוריון וממשלת ישראל הכריזו על סיומה של מדיניותה הזרמים הפלורליסטית ותחילתה של מדיניות ממלכתית. כלומר, נחקק חוק חינוך ממלכתי שבמסגרתו המדינה נטלה לעצמה את האחריות המלאה על מערכת החינוך. המערכת הפכה להיות מערכת מאוד ריכוזית ואחידה ומאותו הרגע, המדיניות החינוכית הייתה מדיניות חינוכית אחידה לכל תלמידי ישראל. ז"א העידן הפלורליסטי הגיע לקיצו ובמקומו קם עידן של אחידות שמאופיינת במדיניות חינוכית אחידה שנחלק ל-3 תקופות: מדיניות שוויונית, מדיניות הטיפוח ומדיניות האינטגרציה. התקופה הזאת שהתאפיינה במעט מאוד פלורליזם, יש בכל זאת גילויים של פלורליזם מבני, כי יש חלוקה בחינוך הממלכתי. החינוך הממלכתי, החינוך הממלכתי דתי, החינוך הממלכתי העצמאי והחינוך הממלכתי ערבי.
בשנות ה-80, אחרי המהפכה הפוליטי והאידיאולוגי שהביא איתו לשינוי במדיניות חינוכית, שינוי אידיאולוגי שהביא גם את חזרתה של הגישה פלורליסטית. החינוך עבר ממצב של מערכת אחידה וריכוזית למערכת יותר מבוזרת בזה שקמו ביה"ס קהילתיים, התרחבות של בחירת ההורים ומעורבות ההורים במערכת החינוך, מתן אוטונומיה לרשויות מקומיות ולביה"ס, התהליכים הללו למעשה מסמנים את החזרה לפלורליזם, אמנם באופן שונה בהשוואה לתקופה הראשונה, אבל בכל זאת לתקופה שמתאפיינת יותר ויותר בפלורליזם מבני במערכת החינוך בישראל.

יחידה 6 ביה"ס כארגון

מהו ארגון?

ארגון זאת התאגדות. התאגדות של אנשים והתאגדות שיש לה מטרה מסוימת.
<u>הגישה המכנית</u> שמה את הדגש על המטרות המשותפות.
<u>הגישה האורגנית</u> שמה את הדגש על האינטרסים המשותפים.
<u>הגישה המערכתית</u> מתייחסת לקבוצה וליכולת לקבל החלטות במסגרת של תפיסה הסכמית, מגיעה להסכמות רחבות ושיתופי פעולה.
כל הגישות הללו בעצם ממסגרות את מה שמכנים אותו כארגון. יש כל מיני סוגים של ארגונים שפועלים במציאות החברתית שלנו. ישנם ארבעה מרכיבים הכרחיים בארגון אשר מגדיר אותם. מאפיינים אלה חלים גם על ביה"ס.
התחברות או התאגדות של מספר אנשים: חיבור בין כמה אנשים, זה מה שעומד בבסיסו של כל ארגון. איך זה בא לידי ביטוי בבי"ס? הנהלה, מורים, תלמידים הם חלק מביה"ס, הם אלה שמפעילים אותו. ז"א גם ביה"ס מורכב מהתחברות והתאגדות של אנשים.
אינטרס, מטרה או כוונה משותפת: כל ארגון, אם זה ארגון כלכלי או ארגון בריאותי, לכולם יש מטרות שהם מבקשים לקדם. גם לביה"ס יש מטרות משותפות כגון: ערכים, הקניית מיומנויות, הישגים ועוד...
פעילות גומלין מתמשכת, גלויה וסמויה, שנועדה להשגת מטרות משותפת: ז"א המטרות המשותפות (במאפיין 2). בביה"ס יחסי הגומלין הם בין הורים לתלמידים, בין מורים לתלמידים, בין ההנהלה להורים ועוד...
קיום מערכת של יחסי גומלין בין הארגון לבין הסביבה: גורמים שונים בסביבתו של הארגון, אם זה הקהילה שהוא פועל, המועצה המקומית, ארגונים אחרים שפועלים באותה סביבה ועוד... כל ארגון מקיים מידה מסוימת של מערכת יחסי גומלין עם הסביבה, גם בביה"ס רואים שקיים המאפיין הזה, משום שכל ביה"ס מקיים מערכת יחסים עם הסביבה שלו, בין אם זה ביה"ס המסורתי, או הקהילתי. ברור שככל שביה"ס יותר קהילתי, הוא יותר באינטראקציה עם הסביבה כמו הרשות המקומית, הורים, פוליטיקאים ועוד...

ביה"ס כארגון ביורוקרטי

ביה"ס כארגון ביורוקרטי זה הדגם המסורתי, הדגם המוכר בישראל. הוא היה הדגם הבלעדי בעשורים הראשונים. גם היום כשיש ביה"ס אחרים, עדיין רוב מערכת החינוך מאופיינת בביה"ס מהדגם הזה. הדגם הביורוקרטי, השמרני, הנוקשה שקשה לבצע בו חידושים ושינויים בארגון המוסד, בשיטות הלימוד וכמובן בחומרי הלימוד.
הסוציולוג הבולט ביותר שעסק בנושא ביורוקרטיה, היה **מקס ובר** אשר ראה בביורוקרטיה סוג של מודל שאם הוא מתקיים במלואו עם כל הסעיפים והמאפיינים, זאת הדרך הטובה ביותר לארגן את חייהם של אנשים רבים בחברות מתועשות, חברות המונים, ערים גדולות שכוללות הרבה מאוד אנשים והביורוקרטיה אמורה לתת מענה לצורך הזה בארגון החיים החברתיים. וכמו כל מודל, גם המודל הביורוקרטי, הוא למעשה מודל אידיאלי. כלומר, ברור לכולם שהוא לא מתקיים 1/1 במציאות, אבל הטענה של ובר הייתה, שככל שארגון יתקיים, האידיאל הביורוקרטי יתנהל בצורה יעילה יותר, בצורה רציונלית ויוכל להשיג בצורה מוצלחת את מטרותיו. זה ההיגיון הביורוקרטי. המאפיינים של הארגון הביורוקרטי:
רשמיות: תיעוד המגדיר מהן החובות והזכויות בארגון. עם מי וכיצד מקיימים יחסי גומלין. הכל פורמלי, הכל מתויק. ארגון ביורוקרטי מתאפיין בניירת משמעותית, שהם חלק בלתי נפרד מהביורוקרטיה חלק בלתי נפרד מהארגון הביורוקרטי. <u>המוטיב הזה קיים בביה"ס</u> לדוגמא: "חוזרי מנכ"ל" הם מסמכים שמונחתים ממשרד החינוך אל ביה"ס בנוגע לנושאים שונים שבהם ביה"ס פועל, דרכי התנהגות והתנהלות של ביה"ס והחוזרים האלה יוצאים אחת לכמה ממשרד החינוך והם סוג של מסמך רשמי שמנחה המערכת" תקנון ביה"ס " בכל ביה"ס יש תקנון שמגדיר את הזכויות והחובות בו חוקת התפקידים הגדולים, חזון קוראים זה "אני מאמין" בית ספרי. מסמך שמצהיר שניתן הצבת כוונות של ביה"ס לגבי החזון, לגבי היעדים שלו, רוח ביה"ס גם זה סוג של מסמך רשמי שמתאים לאפיון הזה. "תיקי עובדים" תיקים אישיים של המורים בוודאי לא התלמידים,

המערכות שונות ,ענייני משמעת עוד... כולם חלק ממהותו של הארגון הרשמי הזה.
חלוקת עבודה: מדובר על כך שארגון מבוסס על פיזור המשימות בין בעלי תפקידים שונים. מחלקות שונות, יחידות שנות, אנשים שאחראיים על היבטים שונים של פעולת הארגון. חלוקת עבודה ברורה ביניהם וכולם גם יודעים מי אחראי על איזה פן בארגון. מי ממלא איזה תפקיד. הכל ידוע ורשמי וגלוי. כאשר הארגון פועל באופן תקין, באופן שבו הוא אמור לפעול, המוטיב הזה קיים בביה"ס: הנהלה מול מורים, אם זה חלוקת עבודה בין רכזי מקצוע, לכל מקצוע שנלמד בביה"ס יש רכז שאחראי עליו. רכזי שכבה, חלוקה בין מחנכים לבין מורים מקצועיים, חלוקה לצוות מנהלי ואחראי ביטחון ועוד...
מדרג סמכויות: הירכיה היא אחת מהמאפיינים הבולטים והמוכרים ביותר של הארגון הביורוקרטי. כלומר המבנה הארגוני הוא דמוי פירמידה, יש מי שנמצא בראש הפירמידה, יש לו את מירב העוצמה, יש לו את מריב הסמכויות והא מפעיל את סמכותו כלפי מטה, במורד המדרג, מלמעלה למטה בכוון שהוא מאוד ברור. כל אחד יודע בדיוק מי נמצא מעליו בהירכיה הארגונית, כלומר מי רשאי להפעיל עליו סמכות ומי נמצא מתחתיו בהירכיה הארגונית. כלומר על מהו רשאי להפעיל את סמכותו. הנושא של ההירכיה מאוד חשוב ועקרוני בהוויה הביורוקרטית משום שהוא מאפשר את הפעולה התקנה, אחד הגורמים המרכזיים שמאפשרים את פעולתו התקינה של הארגון. המוטיב הזה קיים בביה"ס: המנהל שעומד בראש המערכת או צוות הניהול, מתחתיו יש סגנים, יש מרכזי שכבה, יש מחנכים, מורים מקצועיים ומורים מחליפים ועוד... ז"א גם בביה"ס כארגון בהחלט ניתן לראות את ההירכיה של מדרג סמכויות.
מרכוז קבלת החלטות: קבלת החלטות נעשית באופן מרוכז, נעשית ע"י ההנהלה, בדרך כלל מדובר על צוות של אדם אחד או צוות ניהול מאוד מצומצם שמרכז בידיו את קבלת ההחלטות בארגון. המוטיב הזה קיים בביה"ס: מדובר על מנהל או צוות ניהול מצומצם הכולל כמה סגנים שהם חלק מצוות הניהול שמשתתפים בתהליך קבלת ההחלטות.
התמחות: על פי עקרון הביורוקרטי, מודל אידיאלי, מודל טהור, כל אדם שמתקבל לארגון ממלא תפקיד מסוים יש לו ידע רלוונטי, הכשרה רלוונטית לתפקידים ספציפיים שהוא אמור למלא. ז"א עצם הקבלה לארגון בתפקיד מסוים וההתקדמות בתוך הארגון, הקידום בשרשרת הארגונית קשורים בהכשרה וההתמחות של אותו אדם. להבדיל משיקולים זהים שיקולים פרסונליים שגורמים לכך שאדם מתקדם בתפקידו בארגון לא על בסיס ענייני אלא משום שהוא מקורב למנהל או משום שהוא מצא חן בעיני האחראי. המוטיב הזה קיים בביה"ס: המורה גם עובר הכשרה מקצועית, מנהל נדרש להכשרה מסוימת כולל תואר שני. השאיפה והדרישה מכל בעלי תפקידים בארגון להתאים להתמחות באותו תפקיד. הכוונה היא לעבור הכשרה מתאימה לתפקיד שהם אמורים לבצע.
אחידות: צורת הניהול של ביצוע משימות, תהליכי העבודה, אופייני התיעוד ועוד... האחידות תורמת בדרך כלל ליעילות, לפיקוח על הגורם האנושי בעבודה ולצמצם חריזות ותקלות. האחידות מאופיינת בעיקר בארגונים המוניים או ארגוני הנותנים שירות לקהל רב. המוטיב הזה קיים בביה"ס: בדרכי ההוראה כגון: שיעור פרונטלי של 45 דקות לשיעור, בתוכניות הלימודים, ובדרכי הערכה כגון מבחנים ועוד....
תיאום ועבודת צוות: בארגון קיימת חלוקת עבודה ליחידות משנה היוצרת תלות הדדית וצורך בתיאום הדוק בין בעלי התפקידים. ככל שהביזור רב יותר נדרשת רמה גבוהה יותר של תיאום. המוטיב הזה קיים בביה"ס: תיאום בין בעלי התפקידים, כגון בחינוך מיוחד, תיאום בין צוות מקצועי ועוד...
שיתוף פעולה: הפעילות הארגונית מבוססת במידה רבה על שיתוף פעולה בין אנשים, המתבטא בחילופי מידע, בקבלת החלטות ובתיאום מהלכים. ארגונים רבים יוזמים שיתוף פעולה בין אנשים כדי לטפח מעורבות אישית בפתרון בעיות ובהתוויית מדניות. המוטיב הזה קיים בביה"ס: העבודה הפדגוגית והניהולית בביה"ס מתבססת על שיתוף פעולה ועבודת צוות של המורים. היא תורמת לאפקטיביות ביה"ס ולניצול מרבי של כל המשאבים.

ביה"ס מערכתי

בעשורים הראשונים, מערכת החינוך הישראלית הורכבה רק מארגונים ביורוקרטיים, החל משנות ה-70, ה-80 מתחילים לראות גם דגם אחר, הדגם הזה נקרא ביה"ס כמערכת. זהו דגם חלופי לדגם הביורוקרטי.

הדגם המערכתי שונה מהביורוקרטי בעיקר בתפעול ביה"ס כמכלול של מערכות רוחביות, כלומר, הוא מתאם בין ארבע תת מערכות: מורים, מערכת הוראה, תכניות לימודים ותלמידים. ובפתיחות רבה יותר לסביבה ובנכונות לעשות שינויים.
המאפיינים של ביה"ס כמערכת:
המערכת מורכבת מבני אדם: ביה"ס הוא מערכת המורכבת מתת מערכות כגון: מורים מקצועיים, מחנכים ותלמידים. והוא גם מהווה תת מערכת של מערכת רחבה יותר כגון: הורים וקהילה. לכן, הוא מקיים יחסי גומלין עם הסביבה ובין תת המערכות שלו.
המערכת שואפת להשיג את מטרותיה: ביה"ס משתמש במשוב כדי לבדוק את פעולותיו ולשנות במידת הצורך.
תהליכים להגשמת מטרות: תהליכי בינאישיים של אינטראקציות בין מורים ותלמידים, תהליכי הוראה בהקניית ידע ולמידה, תהליכים טכנולוגים שימוש בטכנולוגיה לשם העברת מידע, לממש פוטינציאל. כדי ששינוי יצליח עליו להיות מערכתי, ולכן שינוי בתוכניות לימודים מחייב שינוי במערכות אחרות כמו דרכי הוראה.
המערכת מאופיינת בחלוקת עבודה בין בעלי הסמכות: הדגם המערכתי דוגל בשיטה של למידה שיתופים בקבוצות קטנות.
יש תקשורת שוטפת בין החברים לשם העברת מידע
המערכת מאופיינת בשיתוף בתהליך קבלת ההחלטות ועיצוב מדניות: יש שיתוף פעולה בין מורים ממחלקות ומקצועות שונים על מנת לעצב תכני לימוד על תחומיים ואינטגרטיביים.

ביה"ס כקהילה

הדגם הקהילתי והדגם המערכתי הם די דומים, הם מזכירים זה את זה והם שונים מהדגם הביורוקרטי באופן מובהק. מה שמאפיין את ביה"ס כקהילה, מה שמייחד אותו מביה"ס כמערכת הוא אופי החסים הרגשיים והאינטימיים שיש בתוך ביה"ס. בין יחסים ראשונים ליחסים משניים. כלמרב ביה"ס כקהילה, יש את שני סוגי היחסים אלה.
יחסים ראשוניים: המאופיינים באינטימיות, קירבה, שותפות בערכים וברגשות. הפרט נתפס שם כמכלול, כדם שאין לו תחליף, יש התייחסות הוליסטית ללמיד. הכוונה שמתייחסים אל התלמיד לא כאל יצור שאמורים להבי אותו להישגים לימודיים, אלא כאדם מורכב מכל מיני היבטים וצריך לדאוג לכל אותם היבטים.
יחסים משניים: המבוססים על הסכמים רשמיים וחוזים בין הצדדים. היחסים האלה יותר רשמיים, יותר קרים ופורמליים המיועדים להשגת מטרות מסוימות.

ביה"ס בניהול עצמי

ניהול עצמי של ביה"ס. ביזור הסמכות אל בית הספר.
בעשור האחרון החל שינוי במערכת החינוך שמתבטא במיעוט יחסי תלות במערכת המרכזית. מערכות החינוך בארץ ובעולם אימצו דפוס של מנהל חינוכי, שבו הסמכות הארגונית עוברת לידי ביה"ס ומקבל מקום מרכזי יותר בתהליך הניהול. ביה"ס הופך להיות מוקד עצמאי לקבלת החלטות לפעילויות עצמאיות. מגמה זו היא פרי של שני תהליכים:

- עליה מתמדת ברמה המקצועית של המורים והמנהלים.
- שאיפה לעלות את רמת ההישגים ואת כוחן של מערכות מקומיות.

תהליך זה חל על סמכויות ביצוע ועל אחריות לתפעול ביה"ס כגון: קביעת תכניות לימוד שמעבר ללימודי הליבה, דרכי הוראה, זמן שיעור, ניהול תקציב, גיוס מורים. המעבר ייעל את תפקוד המורים והמנהלים. המעבר לניהול עצמי מחזק את האחריות.

אוטונומיה בית ספרית

ביזור הסמכויות בתוך ביה"ס.
אוטונומיה פנימית בתוך ביה"ס, היא תהליך שבו המנהל אוצל מסמכויותיו לדרגים רבים יותר והיא באה לידי ביטוי בניסוח "אני מאמין" בית ספרי וקבלת החלטות בידי מורים, הורים ומנהלים, שיתוף מורים בקבלת החלטות על תכניות לימודים ודרכי הוראה. ישנם 8 הנחות יסוד של ביה"ס אוטונומיים.
אצילת סמכויות תאפשר מיקוד ישיר בתכנון צורכי החינוך ובתקצובם בשדה.
ריכוז הסמכות והאחריות בצומת הקרובה ביותר לתלמיד ולמשפחה.
מתן אפשרות למנהל ביה"ס, לתעל את המשאבים הקיימים בהתאמה לצורכי המוסד ולאוכלוסיית התלמידים.
קבלת החלטות בזמן אמת ובהתאמה לצרכים אישיים.
יצירת תנאים מקדימים לאפקטיביות, לניסוח מטרות, לשביעות רצון הצוות ולהישגים טובים.
הבטחת סגנון ניהולי יזמי ואוטונומי המגייס משאבים.
פיתוח שיטה תקפה של נשיאה באחריות ע"י הצמדת הסמכות לאחריות.
קרקע פורייה לפיתוח מקומו הייחודי של ביה"ס כחלק מהקהילה.
האוטונומיה עשויה לתרום למעמדם של המורים ולקידום הישגי התלמידים. מיקוד ישיר בצורכי החינוך כפי שהם בשטח ותקצובם בהתאם. כינון אוטונומיה בחינוך דורש אצילת סמכויות, ביזור והיערכות פנימית של ביה"ס לקראת שיתוף המורים בקבלת החלטות.

גישה פוסט-מודרנית

הפוסט מודרניזם היא תפיסה, תאוריה סוציולוגית, תאוריה חברתית שתופסת יותר ויותר מקום בחשיבה הסוציולוגית בימנו גם בנושא של ביה"ס ומטרות ביה"ס. זאת תפיסה שטוענת שאין אמת אחת ואין תפיסת עולם אחת שהיא נכונה, אלא יש גרסאות שונות של האמת. האמת לא נתפסת כמשהו אובייקטיבי, האמת כדבר אובייקטיבי נחשבת נחלת העבר, נחלתם של התאוריות המודרניות, של העידן הקודם שכבר אינו רלוונטיות יותר. כל אותם תפיסות עולם שביקשו לצייר תמונה יחסית אחידה, של המציאות החברתית, כל אלה כבר לא יכולות להסביר לנו את המציאות החברתית בצורה מלאה ושלמה ולכן התאוריה הפוסט מודרנית טוענת שאנחנו אמורים לאמין באמיתות שונות, בתאוריות שונות, בתפיסות שונות. לדוגמא: תאוריות חינוכיות שונות שבעבר נחשבו לאמת כמעט לא ניתנת לערעור, היום נתפסות כגוף ידע ששנוי במחלוקת, שיש לגביו הרבה מאוד ביקורת. למשל, התאוריה של פיאז'ה נוגעת בנושא ההתפתחות הקוגניטיבית של ילדים, באופן שבו הילדים מתפתחים שכלית, במשך שנים ארוכות, התפיסה הזאת נחשבה לאמת כמעט אבסולוטית. ז"א ההתפתחות הקוגניטיבית נעשית על פי שלבים קבועים שתחומים בגילאים מסוימים בכל העולם, בכל מקום ובכל זמן. השלבים האלה הם אותם שלבים שכל הילדים רוכשים מיומנויות שכליות אחרות שמאפשרות להם לעבור לשלב הבא. שלושה מתוך ארבעה שלבים הם שלבים אוניברסליים שלא תלויי תרבות וחברה, רק השלב הרביעי המתקדם יותר, הוא נתון להשפעות חברתיות ותרבותיות, להשפעות סביבתיות על ההתפתחות השכלית של הילד. אז אם בעבר התאוריה הזאת כמו תאוריות אחרות היו תאוריות שכמעט לא ניתן היה לערער עליהן, היום התאוריות כמו של פיאז'ה זוכות ללא מעט ביקורות. עיקר הביקורות הסוציולוגיות שמושמעות כלפי התאוריה הזו היא העובדה שהתאוריה לא נותנת מספיק מקום להבניה חברתית ולהשפעות חברתיות וסביבתיות, משפחתיות, אתניות, סוציו אקונומיות על ההתפתחות השכלית של הילדים.
הביקורת המרכזת של הפוסט-מודרניזם, לנושא מטרות ביה"ס היא שאין באמת אפשרות למערכת של ימינו לנסח מטרות באופן ברור, באופן קונקרטי, משום שהעמדה הבסיסית של התאוריה הפוסט מודרנית היא שאין אמת אחת, אין דרך אחת יחידה ברורה להבין את המציאות החברתית. זה נכון לגבי ההווה וזה נכון גם לגבי עתיד. ז"א המחנכים או מנהיגי המערכת החינוכית לא באמת יכולים לדעת כיצד יראה העתיד, אם הם לא יכולים לדעת כיצד יראה עתיד, איך הם ינסחו מטרות חינוכיות שהתייחסו לאותו עתיד?

הטענה של הגישה הפוסט מודרנית היא שמערכת החינוך וביה"ס בפרט לא מצליחים בימינו להגדיר מטרות שהולמות את המציאות החברתית שסביב ביה"ס.

מטרות על

מטרות על הוא מושג מתוך מטרות ביה"ס. מטרות ביה"ס נובעות מתפיסות תיאורטיות הרואות באורח שונה את תפקיד ביה"ס ומהותו. מטרות העל של ביה"ס הן למעשה מטרות של כלל מערכת החינוך. הן מנוסחות במונחים מופשטים וקשה למדוד אם הוגשמו. לדוגמא: להקנות ערכי סובלנות כלפי השונה. מטרות על הן יעד רחוק טווח וממנו נגזרות המטרות האופרטיביות של ביה"ס. לדוגמא: להקנות ערכי סובלנות כלפי השונה.

מטרות אופרטיביות

מטרות אופרטיביות הוא מושג מתוך מטרות ביה"ס, מטרות אופרטיביות נקראות גם מטרות התנהגותיות האמורות להגשים את מטרות העל של ביה"ס. מנוסחות באופן מדויק תוך פירוט התוצאות הלימודיות .
לדוגמא: התלמיד יקשיב לדברי חברו ולא ידבר איתו בו זמנית.

מבנה ארגון ביה"ס

כשמדברים על מבנה הארגון, מתכוונים למספר מושגים שקשורים בעיקר לאופן שבו התקבלות החלטות.
ישנם שני מושגים, שהם תהליכי מרכזיים המשלימים זה את זה ומאפשרים את הפעולות הארגוניות.

בידול

התפיסה שרואה את המשימות בארגון באופן כזה שהדרך הנכונה לקיים ולהשיג אותה ולחלק אותה למשימות משנה רבות ובכך לאפשר לקבוצה רחבה יותר של אנשים או במקרה של ביה"ס של מורים, צוות חינוכי, לקח חלק מהובלת המשימות, בתכנון וארגון ועוד... התפיסה הזאת היא תפיסה ששמה דגש רב יותר, לאותם שחקנים סוציולוגים, לאותם אנשי צוות חינוכי שמקבלות את המשימות המשנה.
מדובר בשתי תפיסות שניתן לשלב ביניהן אבל בגדול מדובר בשתי תפיסות שמבטאות את המבנה הארגוני הראוי.

כילול

לעומת זאת, התפיסה שמוגדרת ככילול, מבטאת תפיסה אחרת שבה החשיבות של המשימות היא באמצעות היצירה של מערכת שלמה ובעצם במובן הזה, התפיסה הזאת מקדשת או מקדמת ומדגישה יותר את חשיבות ראש המערכת שבסופו של דבר אוספת את כל המרכיבים לכדי שלמות מערכתית אחת.

סמכות אירגונית

הסמכות היא עוצמה, היא היכולת של אדם מסוים או של צוות מסוים לחולל שינויים אצל יחיד, קבוצה, צוות.
ישנם שני דפוסים עיקריים של סמכות ארגונית. **מרכוז וביזור**.

מרכוז

דפוס הסמכותי של מרכוז, הוא מצב שבו כל ההחלטות שנוגעות לאותו ארגון, ביה"ס מרוכזות בידי אדם אחד או בידי צוות מצומצם. דפוס זה נמצא בדרך כלל בביה"ס כארגון ביורוקרטי. ככל שביה"ס יותר ביורוקרטי, כך מתאים לו יותר המודל הזה וסביר להניח שהדפוס הסמכות שנראה בו תהיה דפוס של ריכוז - סמכות מרוכזת. <u>מהם היתרונות של המרכוז</u>?
ההחלטות עשויות להיות מהירות ועקביות יותר: יש גורם אחד שהוא זה שמקבל את ההחלטות, אז בעת הצורך הוא יכול לקבל החלטות מהר, לא צריך לכנס מליאה, לא צריך לגשר בין גורמים שונים, בין קבוצות שונות שנוטלות חלק מקבלת ההחלטות, אלא האדם הספציפי או הקבוצה המצומצמת הם אלו שמקבלות את ההחלטות ולכן תהיה גם עקביות.

דפוס של סמכות שטוב לפעולה בשעת לחץ: בכל ארגון יש מצבי חרום או עניינים שדורשים טיפול מידי, כאשר יש סמכות מרוכזת, יותר קל "לכבות שריפות".
מהם החסרונות של המרכוז?
תהליך קבלת החלטות איטי: משום שעלול להיווצר סוג של צוואר בקבור שיכתיב את תהליך קבלת ההחלטות של הנהלת הארגון. ז"א העובדה שתהליך קבלת ההחלטות מחייב עיבוד של מידע רב ע"י קבוצה קטנה של אנשים, הדבר הזה יגרום לכל התהליך להיות תהליך איטי. כל הנושאים השגרתיים היום יומיים ידחו בגלל טיפול בעניינים דחופים יותר והערמה תלך ותגדל.
סכנה לנתק בתקשורת שבין הדרג המנהל לדרג המבצע: יש פערי עוצמה מאוד גדולים בין שני הדרגים.
עיכוב בתגובה לשינויים במציאות, הדרושים הכנסת שינויים לארגון: ארגון ביורוקרטי מאוד שמרני, הוא מאוד נוקשה ומאוד מתקשה בקבלה של חידושים, בשינוי חלקים משמעותיים בו.

ביזור

דפוס הסמכותי של ביזור בנויה על היכולת להאציל חלק מהסמכויות והאחריות לאחרים. כלומר, בניגוד לדפוס המרכוז, שבו המנהל או צוות מצומצם מקבלים את ההחלטות לבד. בגדם הזה של ביזור, המנהל או צוות הניהול מעביר חלק מהסמכות גם לדרגים אחרים, נמוכים יותר במערכת. זה יכול להיות רכזי שכבה, רכזי מקצוע, מורים שמקבלים יותר אוטונומיה בכיתת הלימוד שלהם. ז"א פיזור הסמכויות יכול להיות לאורך כל הפירמידה הארגוני והמשמעות היא שהעוצמה מתפזרת על פני יותר גורמים במערכת הארגון.
מהם היתרונות של הביזור?
כושר תגובה מהיר לאירועים: מתוך החיבור שיש בין הדרג המבצע לדרג מחליט, בניגוד לגדם המרכוז, שמתאפיין בניתוק גדול, בין הדרג המבצע לדרג המנהל, כאן הפער הזה הרבה יותר קטן.
ערנות לצרכים של הכפופים לדרגים הניהוליים השונים: בגלל שיש פחות פער בין הדרגים השונים, יש יותר הענות לצרכים שלהם. יש יותר חיבור בין הדרג המנהל לבין השטח ולכן גם יותר קל להכיל שינויים יותר קל לקדם שינויים בתוך מערכת כזאת, מערכת מבוזרת.
הרחקת האפשרות לניעות (מוביליות) לתפקידים שונים בארגון: העובדים השונים באותו ארגון, יודעים שיש להם סיכוי טוב להתקדם לתפקידי ניהולי, תפקידים שיהיה בהם יותר סמכות וגם תגמול כספי והדבר הזה גורם להם ליותר מוטיבציה. הם יודעים שהתוצאה של הצלחה שלהם, התוצאה של מאמץ יותר גבוה בעבודתם, תביא לקידום במערכת.
פריון עבודה גדול עקב שיתוף בעלי תפקידים רבים בפעולות הארגון וקביעת יעדיו: ככל שהמערכת מבוזרת יותר, כך יש יותר תפקידים ניהוליים והתוצאה עשויה להיות שביעות רצון יותר גדולה, פריון, עובדים רבים יותר בתוך הארגון.
מהם החסרונות של הביזור?
היווצרותן של יחידות-משנה בארגון, המטפחות אוטונומיה ומבצעות משימות שאינן עולות בקנה אחד עם מטרות הארגון: כלומר, מפני שהסמכות מתפזרת על חלקים גדולים יותר בארגון, התוצאה עלולה להיות יצירתם של ארגונים בתוך הארגון או ארגוני משנה בארגון שאולי חלק מהאינטרסים שיקדמו, שהם יפעלו לבצע, לא יהיו בהכרח דומות לאלה של הארגון.
תחרות בין היחידות השונות ברגון, שעלולה לפגוע בו ולמנוע שיתוף-פעולה בביצוע פעילויות כלל-ארגוניות: בדרך כלל מקובל לחשוב שתחרות בין מחלקות שונות, היא תחרות טובה ובריאה, היא יוצרת תמריצים להצטיינות עבור מחלקות שונות בארגון. אבל לפעמים התחרות הזאת הופכת לחריפה מידי והיא עלולה דווקא לפגוע בארגון, לפגוע בשיתוף הפעולה הכלל ארגוני. כלומר, הארגון חייב כדי להצליח להתאפיין בשיתוף פעולה בין המחלקות השונות לדוגמא בביה"ס אין ספק שכיתת הלימוד תשיג את מטרותיה הרבה יותר טוב אם המורים השונים ישתפו ביניהם פעולה. לכל מורה יש את המקצוע שלו, ובכך מתבטאת ההפרדה, הבידול בתוך הארגון, המורים כולם אמורים להיות גם יחידה פדגוגית אחת שלמה שהפרטים בה מעבירים זה לזה מידע, משתפים ביניהם פעולה כדי להביא להצלחתה של הכיתה, להצלחתם של התלמידים בכיתה. אם תהיה תחרות עזה מידי בין המורים המקצועיים השונים, התחרות הזאת יכולה להיות

לא פונקציונלית עבור הארגון, עבור ביה"ס כארגון ובכך הארגון לא ישיק את מטרותיו בצורה הטובה ביותר. ניהול עצמי של ביה"ס הוא בעצם סוג של ביזור. ביזור הסמכות של משרד החינוך אל ביה"ס, ביה"ס מקבל סמכויות להתנהל בעצמו, לקבוע תכניות לימוד לתקצב את עצמו בצורה שנראית לו, לשכור מורים ועוד... בישראל, ביה"ס בניהול עצמי הם לא באמת אוטונומיים, הם לא באמת מנהלים את עצמם באופן מלא, לא מבחינת תכניות הלימוד, גם התהליכים של ביזור במערכת החינוך הישראלית, הם מאוד ממורכזים. ביזור בתנאים של מרכוז. כלומר, גם המגמות האלה, מגמות של אוטונומיה, הקהילתית, הרחבת הבחירה של הורים, ניהול עצמי של ביה"ס הם מאוד ריכוזיות.

תרבות ארגונית

תרבות ארגונית מכלול של הנחות, ערכים, אמונות ומוסכמות חברתית שמשתתפי ארגון מסוים שותפים להם. על המכלול הזה ניתן להוסיף טקסים, סמלים, גיבורים, מיתוסים. לדוגמא: האמונה שעל פיה ביה"ס, סמל ביה"ס, תלבושת אחידה, ההמנון, הם חלק מתרבות הארגונית. התרבות הארגונית קיימת בשתי רמות. ברמה הסמויה וברמה הגלויה.

מהי תרבות סמויה?

רובד נורמטיבי המתקיים בכל מקרה, בין השורות. כלומר הוא לא תוצאה של החלטה פורמלית, של המשתתפים באותו ארגון, אלא הוא נוצר מאליו. יותר מעורפל, יותר גמיש מבחינת אופיו והשפעתו אבל הוא קיים, הוא חלק מהתרבות הארגונית.

<u>התרבות הסמויה כוללת:</u>

הנחות יסוד שמאפיינת את אותו ארגון, כמו למשל מהו היחס הראוי להורים או לסביבה.

ערכים חברתיים שמוסכמים על המשתתפים באותו ארגון. ערכים חברתיים הכוונה היא למה נחשב טוב, מה נחשב רע, מה נחשב נכון ומה נחשב לא נכון בעיני מי שפועל במסגרת אותו הארגון, במקרה שלנו מדובר בביה"ס.

נורמות וכללי התנהגות מדובר על נורמות וכללים לא פורמליים, לא כאלה שמאורגנים בתקנון או בחוזר מנכ"ל, אלא נורמות שידועות שמקובלות על רוב או כל מי שמשתתף באותו ארגון, גם אם הם לא רשויות. זה יכול להיות קשור להתנהגות, לתקשורת שבין המורים לבין התלמידים, איך ראוי לפנות למורה, איך מדברים לתלמידים, זה יכול להיות קשור להתנהלות אל מול ההורים, איך מטפילם בהם, המנהג לקום כשהמורה נכנס לכיתה, לפעמים זה לא מאורגן בתקנון ביה"ס, הדברים האלה יכולים להיות חלק מהתרבות הארגונית הסמויה. כחלק מציפיות ההתנהגות מנורמות ההתנהגות המקובלת ביחסים שבין בני האדם הפועלים בארגון.

מהי תרבות גלויה?

לצד התרבות הסמויה, קיים הרובד הגלוי - תרבות ארגונית גלויה. התרבות הגלויה כוללת ביטויים גלויים במסגרת התרבות הארגונית. ז"א תפוסי התנהגות מקובלים רשמיים. הכוונה היא לרכיב הפורמלי בתרבות הארגונית.

<u>תרבות גלויה כוללת:</u>

שפה: כלומר לארגון יכול להיות שתהיה לו שפה משלו. בדיות, כינויים שאופייניים לו, סמלים, איורים שמייחדים אותו, שמייצגים את ההוואי שבו. לביה"ס הרבה פעמים יש סמל.

סגנון לבוש: כיצד אמורים להתלבש? המורים אמורים להתלבש באופן פורמלי, באופן ייצוגי שהולם את תפקידם. כנ"ל לגבי התלמידים, יש תלבושת אחידה. הדברים האלה מאורגנים הרבה פעמים בתקנון ביה"ס.

תוצרים: יצירות שונות שהתפתחו בארגון, מטודות, שיטות עבודה, במקרה של ביה"ס יכול להיות תכניות לימוד כאלה ואחרות, פרויקט חינוכי שמתפתח ביה"ס שאולי קשור לקהילה, לשיטות הלימוד במקצועות שונים. כל אלה הם חלק מתרבות ארגונית גלויה.

אקלים הארגון

אקלים הארגון הוא האופן שבו העובדים תופסים את תפקידם. כלומר, הגדרת התפקיד שלהם. האופן שבו הם תופסים את עיסוקיהם שזה תפיסת התפקיד. ומרחב התפקיד, זה האופן שבו סביבת העבודה מעצבת את התפקיד. התאוריה של אקלים הארגון מתמקדת ב-4 סביבות עיקריות:

הסביבה החברתית: מתייחסת לתחושות של העובדים כלפי קבוצת השווים שלהם, כלפי העמיתים שלהם.
הסביבה הארגונית: מתייחסת לתחושה כלפי הארגון. האם הם אוהבים את הארגון או לא. האם הם תופסים את הארגון כמשהו ראוי וחיובי או לא.
הסביבה הפיזית: מאוד מרכזית באקלים הארגוני. יש חשיבות רבה לסביבה הפיזית על האופן שבו העובדים השונים. האם איכות המבנה טוב או לקוי? האם יש קירור/חימום בעונות השנה או לא? ועוד...
הסביבה הכללית: היא הסביבה שמסכמת או טוענת שאקלים ארגוני בא לידי ביטוי גם באווירה הכללית בארגון ולא רק בכל אחד מהתחומים האלה.

קיימים 4 סוגים של אקלים המבטאים חלוקות שונות של יחסים בין הנהלת הארגון לבין העובדים:
אקלים סמכותי-מנצל: זאת תפיסה של אוירה שבה אין אמון בין ההנהלה לעובדים. ז"א יש אוירה שלילית, לא טובה של חוסר אמון והנגזרת שלה היא הפעלת סמכות.
אקלים סמכותי-מתחשב: זה סוג שבו ההנהלה אמנם קשובה לרצונות של העובדים, אבל בסופו של דבר מקבל את ההחלטות באופן עצמאי.
אקלים של התייעצות: ההנהלה רואה את החשיבות לשתף את העובדים בהחלטות. הכוונה היא שסוג זה של אקלים מבוסס על התייעצות שבסופו של דבר ההנהלה מחליטה אבל היא מחליטה רק אחרי התייעצות פורמלית עם העובדים.
אקלים משתף: ההנהלה לאורך כל הדרך מקשיבה ומתייעצת וגם משתפת את העובדים בקבלת החלטות אישיות שלהם, בהפעלה ברמה גבוה של האצלת סמכויות.

ערכים ארגונים

גישה פוסט-מודרנית הממזגת את הגישות השונות. לפי הגישה, לארגונים אין ייעוד אחד ואין מטרה אחת ומה שחשוב הוא מידת המכוונות לאנשים ועוד... המדדים להצלחת הארגון הם סובייקטיביים:
מידת המכוונות לאנשים: החשיבות שהארגון מייחס לטיפוח אנשיו, טיפוח המשאב האנושי.
מידת המכוונות למשימה: הגשמת יעדים, ביצוע מטלות והפקת תוצרים.
תשומות: בחינת תהליכים, שיטות עבודה, נהלים ועוד. ארגון מצליח יבטיח לעצמו את מיטב המשאבים.
תפוקה: איכות התוצר הסופי.

פוסט-מודרניזם: מתוך המאמר של אבירם

במציאות הפוסט מודרנית אין אמת אחת, אין אמונה אחת משותפת, היסודות של החיים החברתיים שונים באופן משמעותי לעומת היסודות שאפיינו את התקופה המודרנית גם ביחס למוסדות חברתיים, גם ביחס לתפיסת הפרט, האדם ומימושו, מקומו של האדם בעולם ועוד... התפיסה הפוסט מודרנית של המציאות הפוסט מודרנית משמשת אתנו כדי להגדיר ולהסביר למה מערכת החינוך נמצאת במשבר כל כך משמעותי. תומס קון טען שאנחנו נמצאים בעידן שבין התערערות הפרדיגמות הישנות, הוא אומר שמצד אחד אנחנו נמצאים בעידן של התערערות הפרדיגמות הישנות המודרניות, כל אותן אמיתות או תפיסות עולם של העידן המודרני, מצד שני עוד לא נוצרה פרדיגמה אלטרנטיבית, עוד לא נוצרה תפיסת עולם שתחליף את תפיסות העולם המודרנית, לכן אנחנו נמצאים בתקופה של אי וודאות, תקופה של טשטוש, אנחנו נעים בין עולם כאוטי, עולם של תוהו ובוהו.

עולם כאוטי מתוך המאמר של אבירם

מושג המתאר את מצוקת מערכת החינוך הנובעת מן הפערים בין מערכת החינוך למציאות העכשווית. ארגון

שאין בו התאמה הוא כאוטי - לא מונע או מכוון לתכלית כלשהי. הפרמטרים שלו לא עכשוויים, אשר לא מתאים עצמו לסביבה הקיימת.

ארגון אנומלי מתוך המאמר של אבירם

המציאות הפוסט מודרנית, אשר אין בה אמת אחת, ויסודות החיים החברתיים והשקפות העולם שונים באופן משמעותי מבעבר. נוצר מצב שבו התפיסות החברתיות השתנו אך עדין לא קמה פרדיגמה חדשה המתאימה לעידן הפוסט מודרני וכתוצאה מכך, קיים פער גדול בין מערכת החינוך למציאות החברתית העכשווית. **ארגון אנומלי** זהו מושג שטבע תומס קון. ארגון שחלה חריגה בהתאמה בין אחד או יותר מהפרמטרים המהותיים שלו, לבין המציאות שבה הוא צריך לפעול. הכוונה היא שהיסודות, הפרמטרים של מערכת הארגונית כבר לא מתאים למאפיינים, לפרמטרים של המציאות שסביב המערכת.

אנומליה מודעת מתוך המאמר של אבירם

אנומליה מודעת מתייחסת למצב שבו חלק מההוגים החינוכיים ומקבלי ההחלטות במערכת החינוך יחפשו פרדיגמה חדשה שתתאים למציאות החינוכית העכשווית וכך ייווצר ארגון אנומלי מודע. לדוגמא: מצד אחד מערכת החינוך מתיימרת לשוויון הזדמנויות ומצד שני מחנכת למצוינות, כאשר תהיה הפרדה מובהקת בין ההנחות, מערכת החינוך תהפוך אנומלית.

רלטיביזם מתוך המאמר של אבירם

זאת תפיסה הגורסת כי אין אמת אחת מוחלטת, אלא ערך יחסי בלבד הנקבע על פי הבדלים בתפיסה ובשיקולי דעת. האמת היא יחסית. כל דבר שאדם חושב או מאמין בו עומד למבחן בזמן ובמקום בו הוא מתרחש. אין אמת או אמונה שטובה יותר או נכונה יותר מאחרות.

אינדיבידואליזם מתוך המאמר של אבירם

זו תפיסה שבה הפרט נתפס כיחידה העומדת בפני עצמה. החברה והכלל הם לא המרכז אלא האדם הוא המשמעותי והחשוב. הפרט הוא ייחודי, אוטונומי ועצמאי. בתפיסה זו כל אדם רואה את עצמו כבעל ערך והוא קובע מה נכון בשבילו ועבורו. עמדה זו רואה בחופש המחשבה והביטוי של הפרט כחשובה יותר מהאינטרס של החברה והחברה לא נמצאת במרכז. בנוסף עמדה זו תמיד תעדיף לפלורליזם, זכויות הפרט וליברליות. אדם שמגדיר את עצמו כאינדיבידואליסט, יתנגד למסורת ויקבע בעצמו במה הוא מאמין ולא ייתן לסביבה לקבוע עבורו את השקפותיו.

שישה פרמטרים מתוך המאמר של אבירם

מערכת החינוך היא המערכת החברתית המושפעת ביותר מהמציאות הפוסט-מודרנית. המונח חינוך משמעו "עיצוב אדם לאור מודל רצוי", כשבדרך כלל הקונצנזוס החברתי הוא שהכתיב מהו רצוי. בנוסף על כך, הקונצנזוס החברתי הכתיב את התפיסה של קהל-היעד (התלמידים) של התהליך החינוכי, של תכניו ושל המבנה הארגוני שלו. במילים אחרות, מערכת החינוך נוצרה מתוך דפוסים אידיאולוגיים-חברתיים קיימים ופעלה לאורם ומטרתה לשמרם. בהתערער הדפוסים הללו, מתערערות ההגדרות המקובלות של הפרמטרים היסודיים של פעולתה. לא רק מטרותיה של המערכת, אלא גם יתר הפרמטרים היסודיים שלה, קהל היעד שלה, תכניה, הדפוס הארגוני המתאים לה ושיטות הפעולה שלה הפסיקו להיות מובנים מאליהם בעשור האחרון.

<u>ניתן לאפיין את מערכת החינוך באמצעות **שישה פרמטרים**</u>:

1. **הגדרת מטרותיו**: משיב על השאלה מה רוצה הארגון להשיג? או איזה ערך הוא רוצה ליצור?
<u>אנומליה</u>: יש התערערות בהגדרות המקובלות של מטרות החינוך. התערערות זו היא תוצאה של תפיסת העולם הרלטיביסטית המאפיינת את הפוסט-מודרניות. היא נובעת בשתי רמות. ברמה היסודית היותר -

החינוך ניתפס באופן מסורתי כתהליך המיועד להביא לידי העלאת התלמיד במדרגות הקיום האנושי מהרמה של סיפוק צרכים חומריים, הטבעית לאדם, לרמה רוחנית שבה האדם חי למען אידיאלים כגון דת, צדק חברתי ועוד... בדורנו עקב המהפכה הרליטיביסטית, כל המטרות הטרנסצנדנטיות שהנחו מערכות חינוך וחברות אנושיות בעבר, איבדו את תוקפן. נשאלת השאלה: האם ניתן עדיין לדבר על חינוך ממלכתי? ואם לא, מהי האלטרנטיבה? האם האלטרנטיבה לא מסוכנת מידי? ואם כן, לאור אילו ערכים ניתן לחנך?

מערכת החינוך יכולה לתקן את האנומליה בהגדרת מטרותיו: הדיון על כך צריך להתקיים במסגרת שלוש נקודות ציון יסודיות.

- הגדרת המטרות הרצויות של החינוך - הדיון על הפרדיגמה החלופית צריך להתחיל בשאלות: האם ניתן לקבוע מטרות אוניברסליות לחינוך ממלכתי בחברה דמוקרטית פוסט-מודרנית? ואם כן, מהן? התמודדות עם שאלות אלו בעייתית מאוד, שכן טווח התשובות המוצעות להן היום הוא רחב ביותר. התשובות לשאלה הראשונה נעות מן העמדה שבמצב כאוטי הנוכחי יש לוותר לחלוטין על היוזמה לחנך משום שמימושה אינו אפשרי ואינו מוסרי, כי אסור ואי אפשר לוותר על הרצון לחנך, אלא שבמצב הנוכחי אי אפשר לקבוע מרות אוניברסליות לחינוך ואת קביעת מטרות החינוך ודפוסיו יש להשאיר בידי ההורים או קהילות ספציפיות.
- הגדרת העקרונות המוסריים שצריכים להנחות את הפעילות החינוכית - מה הם האמצעים הבלתי מוסריים לכאורה בחינוך, ומה הן המגבלות על השימוש בהם בחברה דמוקרטית פוסט-מודרנית. כך למשל היא תשמש בסיס לדיון בשאלה האם, באיזו מידה ובאיזה אופן לגיטימי כפיית החינוך? מובן שכל המורכבות שמאפיינת את הדיון בתשובה לשאלות הקודמות מאפיינת גם את הדיון בתשובה לשאלה זאת, אלא שגם דיון זה חיוני לפיתוחה של פרדיגמה חלופית.
- אפיון התהליכים החברתיים-תרבותיים הרלוונטיים לתהליך החינוכי - הצורך לחתור לירוט כל אותם תהליכים חברתיים-תרבותיים-כלכליים הרלוונטיים לחינוך, ואשר מקבלי ההחלטות צריכים להביאם בחשבון בבואם לקבוע את הדפוסים והתהליכים החינוכיים.

2. **הגדרת קהל היעד**: משיב על השאלה, איזו קבוצה אנושית הארגון תופס עצמו כמשרת?
אנומליה: מערכת החינוך המודרנית במהותה מיועדת לילדים כפי שהוגדרו במודרניות, כלומר כיצורים לא מושלמים לעומת המבוגרים. מטרתה של המערכת ביחס אליהם, היא להוסיף להם את החסר כדי שיגיעו למצב של בגרות. לכן, הילדים במסגרת המערכת הם אובייקטים סבילים של התהליך החינוכי. תפיסה זו הייתה אפשרית בעולם שבו "ילדים" אכן נבדלו באופן ברור מ"מבוגרים". אלא שהיום מתערערות כל ההגדרות של התפקידים החברתיים הבסיסיים מבלי שתיווצר מערכת אחת ברורה של הגדרות חלופיות. וכך בהגדרת התפקידים של "ילדים" ו"מבוגרים". תפיסת ההבדלים בין שתי הקטגוריות הללו הולכת ונשחקת במהירות בשתי העשורים האחרונים, כאשר הילדים מידמים למבוגרים והמבוגרים לילדים. תהליך זה ידוע בשם "היעלמות הילדות" הוא נובע מתהליכים המצויים ביסוד הפוסט מודרניות כמהפכת התקשוב, הגורמות להתעלמות הבורות והנאיביות שהיו המאפיינים המהותיים של הילדות במודרניות. לאור העובדות האלו עולה השאלה: כיצד יכולה לתפקד מערכת חינוך המיועדת לילדים כפי שהוגדרו במודרניות והמבוססת על ההבחנה המודרנית החדה בין "ילדים" ל"מבוגרים" כאשר הילדות המודרנית וההבחנה הזאת הכרוכה בה נעלמו מן העולם?
מערכת החינוך יכולה לתקן את האנומליה בהגדרת קהל-יעד: חשיבה על פרדיגמה חינוכית חלופית אינה צריכה להניח את תפיסת הילדות המודרנית ואת כל מאפייני מערכת החינוך בנובעים ממנה כהכרחיים למערכת הרצויה. כך למשל מתפיסת הילדות המודרנית מהבחינה באופן חד בינה לבין הבגרות, נובעת התפיסה הבסיסית של ביה"ס הנוכחי, אפשר לפיה בתהליך החינוכי מבוגרים מכשירים את הצעירים והנוסחה ילדים = תלמידים חסרי סמכויות, מבוגרים = מורים או אחראים באופנים אחרים. כאמור, הבסיס לנוסחה זאת מתערער בדורנו. התפיסה הכרונולוגית באופן בלעדי של קהל-יעד ושל חלוקת התפקידים, שהיא התפיסה הבסיסית ביום לתפקידו של ביה"ס, אינה יכולה עוד להיות מובנת מאליה ויש מקום לדון

בשאלה, כיצד ש להגדיר את קהל-היעד ל ביה"ס: על-פי גיל? רמת קוגניטיבי? בשלות רגשית? או באופן אחר?

3. **הגדרת היחס לקהל-היעד הדומיננטיות בו**: כיצד מגייס הארגון קבוצה אנושית זו לצרוך את מוצריו או שירותיו?
<u>אנומיה</u>: מערכת החינוך מגייסת את קהל-היעד שלה באמצעות כפייה ישירה (חוק חינוך חובה) ועקיפה (בחינות הבגרות והמשקל המכריע שיש להן בקבלה לעבודה). כל זמן שילדים נתפסו כאובייקטים חסרי זכות בחירה, ניתן היה להצדיק את דפוס היחס של מערכת החינוכית אל קהל-היעד שלה, המבוסס על כפייה הבאה לידי ביטוי בחוק חינוך חובה. אלא שכיום חלים שינויים בסטטוס החברתי והלגלי של ילדים. שינויים אלו נובעים מתהליך היעלמות הילדות ומתהליכים הכרוכים בו, אבל גם מתהליכים אחרים המאפיינים את הדור האחרון. תהליך זה מביא לידי שינוי הדרגתי בגישה לילדים. הגישה הפטרנליסטית שהייתה מקובלת במאה האחרונה, ושהדגישה בעיקר את זכויות הרווחה של הילדים על חשבון זכויות הבחירה והזכויות הפוליטיות שלהם, נזנחת בהדרגה לטובת גישה הרואה בילדים בני אדם בעלי זכויות בחירה (במידה מסוימת). נשאלת השאלה: האם ניתן להצדיק את הכפייה האוניברסלית והאחידה שבבסיס המערכת הקיימת?
<u>מערכת החינוך יכולה לתקן את האנומליה בהגדרת היחס לקהל-יעד</u>: תוכן הנוכחי של חוק חינוך חובה אינו יכול להיתפס כמובן מאליו, האם באמת יכול מישהו לטעון כי הכפייה הבלתי מובחנת של כל הילדים ל-12 שנים יכולה להיות מוצדקת היום לאור מטרה חינוכית כלשהי או עיקרון מוסרי מנחה כלשהו? לכן, צריך לדון ברצינות בשאלות: האם צריכה המערכת החינוכית להתבסס על כפייה? ואם כן, התהייה זו כפייה בעלת מאפיינים אוניברסליים או כפייה סלקטיבית ומבחינה? ובכל אחד שני המקרים, מה יהיו מאפייניה של הכפייה?

4. **הגדרות של תכניו**: משיב על השאלה, מה הן הפעולות שמבצע הארגון?
<u>אנומליה</u>: במערכת החינוך הנוכחית מדובר בעיקר בהוראת תכנית הלימודים התאורטיות שרובן אינן רלוונטיות לצרכים של רוב הלומדים בהווה ובעתיד. תכנית זו נבעה מתפיסת עולם אובייקטיבית שהייתה דומיננטית בתרבות המערבית בשנים האחרונות ובמסגרתה ניתן היה להצדיקה ולייחס לה משמעות. זו תפיסה שהכירה בתאוריה של האמת האובייקטיבית או את הידיעה כתכלית העליונה של חיי האדם ולכן קידמה את הלימוד התאורטי. במציאות הפוסט מודרנית מאופיינת הדומיננטיות על רלטיביזם לגווניו השונים. במסגרת הרליטביזים מאבד השיח על האמת המוחלטת את משמעותו ואת חשיבותו. כתוצאה מכך תכנית הלימודים התאורטית הנהוגה במערכת, שביסודה עדיין משקפת את התפיסה האובייקטיבית, מאבדת את ההצדקה ואת משמעותה. לכן עולה השאלה: האם וכיצד יכולה לתפקד מערכת חינוך שעדיין מבוססת במידה רבה על הקניה של ידע תאורטי לשמו?
<u>מערכת החינוך יכולה לתקן את האנומליה בהגדרות של תכניו</u>: החשיבה על פרדיגמה חלופית צריכה להינתק מההנחה המשוקעת עמוק בתודעה המערבית בשנים האחרונות, כי הליכה לביה"ס = לימודים תאורטיים. עומקה של הנחה זו בא לידי ביטוי הן בשפת הדיבור היום-יומי והן בשפת התאוריה החינוכי. "אין לימודים היום" שקול בשפתנו ל"אין צורך ללכת לביה"ס". יש להשתחרר מהשעבוד האוטומטי לתפיסה זאת ולדון מחדש בשאלה מה צריך להיות תכנית הפעולה הבית-ספרית?

5. **המבנה הארגוני שלו**: משיב על השאלה, מה הם דפוסי הניהול, קבלת ההחלטות והתקשורת הבין אישית הנהוגים בארגון? מה הם דפוסי הניהול, קבלת ההחלטות והתקשורת הבין-אישית הנהוגים בארגון?
<u>אנומליה</u>: המבנה הארגוני של המערכת הם הירככיים וסמכותיים המבוססים על ריכוז כל הפועלים בהם באותו מקום ובאותו זמן, ולכן על סגירות יחסית כלפי העולם החיצוני. מוסדות בעלי מבנה זהה היו אופייניים למודרניות. במציאות הפוסט מודרנית המבוססת על שינויים רדיקליים במבנה הארגוני של המוסדות החברתיים בשני היבטים המרכזיים שצוינו. הדבר ניכר במיוחד ברובד הכלכלי, הרגיש ביתר לשינויים המתחוללים סביבו. ברחבי העולם כולו עוברות היום חברות עסקיות שינוי מבני יסודי בכיוון של

דמוקרטיזציה מבנית, ביזור, חלוקה ליחידות אוטונומיות והחלפת קווי פיקוד אנכיים בקווי תקשורת אופקיים. ביה"ס עדיין כפוף כמעט באופן מוחלט לשני עקרונות-העל של המבנה הארגוני המודרני, מבנה הירכי סמכותי מדבר בשפה ארגונית אחרת מהשפה שתלמידיו נחשפים לה וייחשפו לה בעולם החיצוני. לכן הוא דיספונקציונלי בשתי רמות. ראשית, היווצרות פער תרבותיות בתוך ביה"ס לא תוכל שלא לפגוע בתפקידו ובנוסף פער זה מונע מביה"ס המבוסס על מבנה ארגוני של האתמול לשמש מכשיר לסוציאליזציה של המחר. לכן מתעוררת השאלה: האם יש הצדקה וסיכוי להמשך קיומו של ביה"ס כל עוד הוא מתבסס על שני עקרונות אלו?
מערכת החינוך יכולה לתקן את האנומליה במבנה הארגוני שלו: בקהילה דמוקרטית של אנשים הקשורים ביניהם בתקשורת מחשבים ולא במקום מפגש גאוגרפי, יש לשקול מחדש את התשובה על השאלה מהו המבנה הארגוני הרצוי של המוסד החינוכי?

6. **שיטות הפעולה המקובלות בו**: משיב על השאלה, מה הן השיטות שבהן משתמשים הפועלים בארגון כדי להשיג את יעדיהן ברמות השונות?
אנומליה: ביה"ס המודרני מבוסס כמעט באופן בלעדי על שני ערוצי למידה: למידה מספרים ולמידה מהרצאות פרונטליות. אלא ששני המדיה הללו צריכים להתחרות היום עם מדיה אטרקטיביים הרבה יותר. כגון התקשורת האלקטרונית, מחשבים, מולטי מדיה ועוד. סיכוייהם של הספר ושל המרצה הפרונטלי להתחרות עם האטרקטיביות של המדיה האלקטרוניים קטנים. בנוסף, עקב החשיפה המוקדמת של הצעירים לתקשורת האלקטרונית והפנמה מסיבית. הם "חסומים" במידה הולכת וגדלה לדפוסי התקשורת המאפיינים את ערוצי ההוראה המסורתיים. לכן נשאלת השאלה: האם יכול ביה"ס להצליח בתפקידו כמוסד מלמד כל עוד הוא ממשיך להתבסס בעולם הפוסט מודרני על דפוסי התקשורת שאפיינו את העולם המודרני?
מערכת החינוך יכולה לתקן את האנומליה בשיטות הפעולה המקובלות: התפתחות בשני העשורים האחרונים מדגישה את ההבדלים המשמעותיים בין תהליך הלמידה מבחינת דרכי הלמידה הרצויות להם. לכן סביר כי בחירה בין אופני הלמידה וערוצי העברת מידע תקשורת שונים, יימצאו אפקטיביים יותר מספר והרצאה.

תרבות ארגונית פתוחה מתוך המאמר של אלמוג-ברקת ופרידמן

תרבות ארגונית פתוחה נשענת על הערכים הארגוניים אנושיות וחדשנות. ביה"ס בו התרבות הארגונית פתוחה, אנו עשויים למצוא שמאפייני התרבות הבית-ספרית באים לידי ביטוי בכל התחומים: תקשורת בין מורים לתלמידים המזמנת דיאלוג בין שווים אפשרות בחירה וגמישות, כבוד ואמון הדדי, רפלקציה, אכפתיות, הנעה מתוך אמונה ביכולותיו של הלומד. דפוסי התנהלות אלה, לפיהם המורה מכוון לצרכיו של הלומד, מובילים לפעולה בתנאים של אי-ודאות, שכן עבודתו של המורה מחייבת הנעה, יוזמה והכרעה. במילים אחרות, תרבות זו מעידה על כך שהארגון סומך על מקצועיותו של היחיד, מאפשר לו להכריע, להפעיל שיקול דעת ולגלות גמישות, לפיכך אינו מבנה ומגדיר באופן "סגור" את כל דפוסי ההתנהלות המחייבים את המורה.

תרבות ארגונית סגורה מתוך המאמר של אלמוג-ברקת ופרידמן

תרבות ארגונית סגורה נשענת על הערכים הארגוניים מסגרתיות ושמרנות. בביה"ס בו אנו עשויים למצוא מאפייני תרבות בית-ספרית סגורה ייתכן ונמצא יחסים היררכיים בין מורים לבין התלמידים. אלו מבנים סמכות. נוכל גם להבחין בדפוסי התנהלות המייחסים חשיבות למסגרת כערך או כאמצעי להשגת יעדים. יחסים כאלה מושתתים לעתים על יראה, ובמקרים קיצוניים אף עשויים להוביל לתחושות עוינות של התלמידים כלפי מוריהם. להישגיו האקדמאית מיוחס משקל רב, אך האחריות לתהליכי הלמידה מוטלת על כתפי הלומד. תרבות ארגונית סגורה עשויה להתוות נורמות המצמצמות את מקומו של המורה. המסגרת היא המתווה לו את הדרך ואינה מאפשרת לו לקבל כוחות, שכן אלו מיוחסים למערכת ולא ליחיד.

בהצלחה!